T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ AÇISINDAN SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMALARI

Suat DERVİŞOĞLU
2501918349

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Füsun SOKULLU – AKINCI

İstanbul – 2012

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1982

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : **Suat DERVİŞOĞLU** Numarası : **2501918349**

Anabilim/Bilim Dalı: **AVRUPA BİRLİĞİ** Danışman : **Prof.Dr.Füsun SOKULLU AKINCI**

Tez Savunma Tarihi : **25 Nisan 2012** Tez Savunma Saati : **11:30**

Tez Başlığı : **Çocuk İstismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları.**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **15. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Füsun SOKULLU AKINCI		kabul
2- Prof.Dr.Aydın GÜLAN		Kabul
3-Prof.Dr.Fatih MAHMUTOĞLU		Kabul
4-Yrd.Doç.Dr.Başak BAYSAL		Kabul
5-Yrd.Doç.Dr.Selman DURSUN		Kabul

ÖZ

ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ AÇISINDAN SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMALARI

Suat DERVİŞOĞLU

Çocuk istismarı ve ihmali, sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar sorunu günümüzde çözüm bekleyen sorunlardan biridir. Genel olarak sokak çocukları olgusu, dünya gündeminin en üst sıralarında yer alan ve ivedilikle çözüm bekleyen bir toplumsal sorundur.

Çocukların sokakta bulunma nedenleri ve sokakta bulundukları süre içinde maruz kaldıkları ihmal ve istismar biçimleri, onların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını bozmakta, geleceğe güvenli hazırlanmalarını engellemektedir. Çağımızda bir ülkede çocuk politikasını etkileyen pek çok ulusal ve uluslararası güç bulunmaktadır. Uluslararası güçler arasında, küresel ölçekte, Birleşmiş Milletlerin (ILO, UNICEF gibi) yanı sıra Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi bölgesel örgütlenmelerin etkisi dikkat çekicidir.

ABSTRACT

IN TERMS OF CHİLD ABUSE AND NEGLECT FOR CHILDREN WORKİNG ON THE STREETS, AND THE EUROPEAN UNİON APPLİCATİONS

Suat DERVİŞOĞLU

Child abuse and neglect, working and Street children living in the present problem is one of the problems awaiting solution, In general phenomenon of stret children in the world located in the top of its agenda and is a societal problem to be solved urgently.

While in the reasons of the street and the street children are exposed to forms of neglect and abuse, physical and psychological health of their damages and to prepare for the future hampers safe. In our era policy that affects children in a country where there are many national and international power. Of international forces on a global scale, the United Nations (ILO, UNICEF) as well as the European Council, European Union regional organizations such as the effect is striking.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda çocuk emeğinin farklı bir grubunu oluşturan sokakta çalışan çocuklar olgusunu, çocuk istismarı ve ihmali açısından değerlendirmeye çalıştık. Dünyanın her yerinde yollarda, kent meydanlarında görülen sokak çocukları (sokakta çalışan ve yaşayan) fiziksel görünürlüklerine karşın, paradoksal bir biçimde en görünmezler arasında olmaları dolayısıyla da, bir çok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocukların maruz kaldıkları ihmal ve istismar biçimleri, onların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını bozmakta, geleceğe güvenle hazırlanmalarını engellemektedir. Sokak çocukları, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar olarak sınıflandırılması teknik bir yaklaşımdır. Bütün çocuklar gerçek anlamda suçsuzdur. Sokakta yaşayan, sokakta çalışan çocuklar vardır. Sokakta çalışan ve yaşayan çocuklarla ilgili sorunların çözümünde birbirinden tamamen farklı uygulamalara gidilmesi zorunludur. Sokak çocukları üst kimliği altında toplanan bu iki temel çocuk grubunun sorunlarının ve çözümlerinin ayrıştırılarak farklı ele alınması gerekmektedir. Çalışmamızda sorunun çözümünde Türk hukukundaki uygulamalar yanında Birleşmiş Milletler belgeleri, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin çocuk hakları ve sokakta çalışan çocuklar sorununa getirmiş olduğu hukuk kuralları, uygulamalar ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Bu vesileyle yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenen, çalışmamın konusunun ve genel çerçevesinin belirlenmesinde büyük emeği olan saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Füsun SOKULLU-AKINCI' ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR LİSTESİ xi
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
KISALTMALAR LİSTESİ xiii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE SINIFLANDIRMALAR

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI 4
1.1.1. Psikolojide Çocuk Kavramı 5
1.1.2. Tıpta Çocuk Kavramı 7
1.1.3. Sosyolojide Çocuk Kavramı 7
1.1.4. Hukukta Çocuk Kavramı 8
1.2. MAĞDUR KAVRAMI 9
1.3. GÖÇ VE YOKSULLUK KAVRAMI 12
1.3.1. Mutlak Yoksulluk 14
1.3.2. Göreli Yoksulluk 14
1.3.3. Öznel Yoksulluk 15
1.4. ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI 17
1.4.1. Fiziksel İstismar 19
1.4.2. Duygusal İstismar 20
1.4.3. Cinsel İstismar 21
1.4.4. Ekonomik İstismar 23
1.4.5. İhmal 24
1.4.5.1. Tıbbi İhmal 25

1.4.5.2. Fiziksel İhmal 26
1.4.5.3. Duygusal İhmal 27
1.5. SOKAK ÇOCUKLARI VE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR KAVRAMI 30
1.5.1. Aileleriyle Sürekli İlişkisi Olan Çocuklar (Sokakta Çalışan Çocuklar)..... 31
1.5.2. Aileleriyle Zaman Zaman İlişki Kuran Çocuklar (Sokaktaki Çocuklar) 31
1.5.3. Aileleriyle Hiç İlişkisi Olmayan Çocuklar (Sokağın Çocukları) 32

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARI, ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINI ÖNLEMEYE YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

2.1. ÇOCUK HAKLARI 37
2.2. ÇOCUK HAKLARININ TARİHÇESİ 38
2.3.ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞMENİN TEMEL İLKELERİ 40
2.3.1. Ayrım Gözetmeme 40
2.3.2. Yaşama, hayatta kalma ve Gelişme Hakkı 41
2.3.3. Çocuğun Yüksek Yararı 42
2.3.4. Çocuğun Görüşlerine Saygı 43
2.4. I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI STRATEJİSİ (2012-2016) 44
2.5. ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASI VE ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINI ÖNLEMEYE YÖNELİK ULUSLARARASI DÜZENLEMELER . 46
2.5.1. 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi 46
2.5.2. 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi 46
2.5.3. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme - 20 Kasım 1989 46
2.5.3.1. Özel Yaşantının Korunması 49
2.5.3.2. Çocuğun Her Türlü Şiddete Karşı Korunması 50
2.5.3.3. Ailesiz Çocuğun Korunması 50
2.5.3.4. Çocuk İşçiliği 51
2.5.3.5. Cinsel Sömürü 51
2.5.3.6. Çocukların Kaçırılmaları, Satılmaları ve Fuhşa Zorlanmaları 52
2.5.3.7. Sömürünün Diğer Biçimlerine Karşı Koruma 52

2.5.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile İlgili BM Kuralları..... 53
2.5.4.1. Pekin-Beijing Kuralları (Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkındaki Asgari Standart Kurallar)..... 53
2.5.4.2. Riyad İlkeleri (Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri)..... 53
2.5.4.3. Havana Kuralları (Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları)..... 54
2.5.5. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokoller..... 55
2.5.5.1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol..... 55
2.5.5.2. Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol..... 56
2.5.6. BM Suç Mağduru ve Tanığı Olan Çocukları İlgilendiren Konularda Adalete İlişkin Rehber İlkeler..... 56
2.5.7. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi..... 56
2.5.8. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Çocuk Hakları Avrupa Sözleşmesi)..... 58
2.6. ULUSAL DÜZENLEMELER..... 60
2.6.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası..... 60
2.6.2. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu..... 61
2.6.3. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu..... 63
2.6.4. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu..... 65
2.6.5. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun..... 66
2.6.6. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu..... 66
2.6.7. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu..... 67
2.6.8. 4857 sayılı İş Kanunu..... 71
2.6.9. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu..... 73
2.6.10. 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu..... 73
2.6.11. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu..... 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

3.1. ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ 80
3.1.1. Ekonomik Olarak Faal Çocuklar 84
3.1.2. Çocuk İşçiliği 84
3.1.3. Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar 84
3.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ 85
3.3. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR 87
3.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLAR 92
3.5. ÇOCUKLARI SOKAKTA ÇALIŞMAYA İTEN NEDENLER 96
3.5.1. İhmal ve İstismar 96
3.5.2. Yoksulluk 99
3.5.3. İşsizlik 101
3.5.4. Eğitim 101
3.5.5. Geleneksel Kültür 103
3.5.6. Hızlı Nüfus Artışı ve Göç 103
3.6. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 107
3.7. SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞTIRILAN ÇOCUKLARA YÖNELİK HİZMET MODELİ 110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMALARI

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL POLİTİKASI 117
4.1.1. Avrupa Sosyal Şartı 125
4.1.2. Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı 128
4.1.3. Avrupa Temel Haklar Şartı 130

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL POLİTİKASI KAPSAMINDA RİSK GRUBU OLARAK ÇOCUKLAR 131
4.3. AVRUPA KONSEYİ DÜZENLEMELERİ 133
4.3.1. Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi 133
4.3.2. Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi 135
4.3.3. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin CM/Rec (2009)10 Sayılı Tavsiye Kararı 136
4.4. AVRUPA KONSEYİNİN DİĞER DÜZENLEMELERİ 137
4.4.1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kararları 137
4.4.2. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararları 137
4.4.3. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararları 138
4.4.4. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Tavsiye Kararları 138
4.4.5. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Tavsiye Kararları 138
4.5. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZENLEMELERİ 139
4.5.1. İşte Çalışanların Sağlık ve Güvenliklerini İyileştirmeye Yönelik Tedbirler Alınmasına İlişkin 12 Haziran 1989 Tarih ve 89/391/EEC Sayılı Konsey Direktifi 141
4.5.2. Gençlerin İşte Korunmasına İlişkin 22 Haziran 1994 Tarih ve 94/33/EEC Konsey Direktifi (Council Directive) 143
4.5.3. PROGRESS Programı 145
4.5.4 Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesinin "Çocukların İnternette Korunması Programına" İlişkin Görüşü 147
4.5.5. Avrupa Birliği Ortak Çocuk Hakları Stratejisi 147
4.6. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZENLEMELERİ VE TÜRKİYE 150
4.6.1. Katılım Ortaklığı Belgeleri 150
4.6.2. Ulusal Programlar 151
4.6.3. İlerleme Raporları 154
4.6.4. Avrupa Birliği "IPA" Mali Yardım Sistemi / 2007–2013 158
SONUÇ 161
KAYNAKÇA 171

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No. Sayfa

Tablo 1: Mckechnie ve Hobbs'un Denge Modeli …… 82

Tablo 2: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)……. 94

Tablo 3: Şehir ve Köy Nüfusu ……. 105

Tablo 4: Sokakta Yaşayan ve / veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Yeni Hizmet Modeli …….. 115

Tablo 5: Çocuk ve Gençlik merkezleri ve yararlanan sayıları ……. 116

Tablo 6: Mevzuat Uyum Takvimi (AB Müktesebatının iç hukuka aktarılması)... 152

Tablo 7: Mevzuat Uyum Takvimi (Temel Haklar) ……... 153

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No.	Sayfa
Şekil 1: Yoksulluğun Çocuk Sağlığı ve Gelişimi Üzerine Etkileri ……	16
Şekil 2: Çocuk Odaklı Sosyal Sorunlar ……..	29
Şekil 3: Çocuk Güvenliğinde Yerel Yönetimlerin Yükümlülükleri Şeması …..	71
Şekil 4: Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar …….	95
Sekil 5: AB Sosyal Politikası Kapsamını Etkileyen Koşullar ……	119

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	Adı geçen eser
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
ASŞ	Avrupa Sosyal Şartı
AT	Avrupa Topluluğu
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BM	Birleşmiş Milletler
BMÇHB	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi
C:	Cilt
CÇHB	Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇKK	Çocuk Koruma Kanunu
ÇOGEM	Çocuk ve Gençlik Merkezi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü

ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IPA	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
IPEC	Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
İGEP	İç Göç Entegrasyon Projesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
LA	Lizbon Antlaşması
MA	Maastricht Antlaşması
MIPD	Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi
MSÜ	Mimar Sinan Üniversitesi
No:	Sayı
TBB	Türkiye Barolar Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜSSİDE	Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü
s.	Sayfa
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
SIMPOC	Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

THŞ	Temel Haklar Şartı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
Vol.	Volume

GİRİŞ

Çocuk, masum, duyarlı ve bağımlı bir varlıktır. Dolayısıyla toplumun geleceği için çocuğun yetişmesi, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaksal gelişimi ile ilgili önlemlerin alınması gerekmektedir. Toplumsal gelişimin temel taşı çocuklardır. Her kuşak geçmiş kuşaklardan aldığı sosyal mirası korur geliştirir ve kendinden sonraki kuşaklara bırakır. Yüzyıllarca süren yoğun uğraşların sonunda ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımlar sağlanmış ve dünyanın hemen her yerinde insanlığın yaşam kalitesinde gelişmeler gözlenmiştir. Toplumsal gelişimin sağlanması çocukların "yeterli bir hayat seviyesine" sahip olması ile mümkün olabilir. Çocuğun psiko-sosyal, kültürel ve biyolojik gelişiminin sağlanması sağlıklı kuşakların oluşumunun ana koşuludur.

Çocuk emeğinin kullanımı veya çocuğun erken yaşta çalışma yaşamında yer alması sorunu, birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de yaşanan temel problemlerden biri haline gelmiştir. Ancak, çocukların çalışmalarına neden olan toplumsal etkenler, ülkeden ülkeye veya ülke içinde yaşanılan kentin özel şartlarına göre değişiklik gösterebilir. Her ne kadar farklı toplumsal ve kültürel kaynakları olsa da, erken yaşlarda çalışma yaşamına katılma çocuk açısından çeşitli sorunlara sebep olabilmektedir. Bu sorunlar; sosyal, psikolojik ve fiziksel problemler şeklinde tezahür edebilir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi, ülkemizde de, çocukların erken yaşlarda çalışmaya başlamalarında ailenin içerisinde bulunduğu yetersiz ekonomik şartlar en önemli faktörler arasında yer alır. Aynı şekilde, çocukların çalışmasında ailenin geldiği geleneksel sosyo-kültürel çevrenin oluşturduğu bilinç düzeyi de etkili olabilmektedir.

Dünya sağlık örgütü çocuk istismarını "Bir yetişkin tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan ve çocuğun sağlığını, fizik gelişimini, psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışlar" olarak tanımlamaktadır. Çocuk ihmali ise, başta anne ve baba olmak üzere, bakmakla yükümlü kimseler ve diğer yetişkinlerin, çocuğun beslenme, giyinme, barınma, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel

gereksinimlerini ihmal etmeleri sonucu, çocuğun bedensel, duygusal, ahlaksal ya da sosyal gelişiminin engellenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Çocukların çalıştırılması, çocuk işgücünün istismarı, sokakta çalışan ve sokakta yaşayan çocuklar sorunu günümüzde çözüm bekleyen sorunlardan biridir. "Sokak çocukları olgusu", dünya gündeminin en üst sıralarında yer alan ve ivedilikle çözüm bekleyen bir toplumsal sorundur. Bu çocuklar, yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve temel özgürlüklerden yoksun bir biçimde sokakta bulunmaktadır. Çocukların sokakta bulunma nedenleri ve sokakta bulundukları süre içinde maruz kaldıkları ihmal ve istismar biçimleri, onların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını bozmakta, geleceğe güvenli hazırlanmalarını engellemektedir. Bu nedenle sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar sorunu, uluslararası toplumun ele aldığı ilk ve en önemli konuların başında gelmektedir. ILO, UNICEF, AB gibi uluslararası kuruluşlar dünya çapında proje ve hizmet modeli odaklı çalışmalar yaparak sorunun çözümüne önemli katkı sağlamaktadırlar.

Türkiye'de birçok çocuğun ailelerini ya da kendilerini geçindirmek için çalışma yaşamında erken yaşta yer aldığını görmekteyiz. Çalışan çocuklar; tam gün, okul dışı zamanlarda ve mevsimlik olarak çalışmaktadırlar. Sokakta çalışan bazı çocukların diğer sektörlerde çalışan çocuklar gibi ailelerinin bütçesine katkıda bulunmak için sokakta çalıştıkları, sokakta bulunan bir kısım çocukların ise aile desteğinden tamamen uzak, başıboş dolaşan, evden kaçan ya da evden atılan çocuklardan oluştuğu görülmektedir. Bu son grupta yer alan çocuklar da, sokakta çeşitli işler yapmakta, ekmek parası kazanmak için türlü mücadeleler vermektedirler.

Sokakta çalışan çocuklar, çocuk emeğinin farklı bir grubunu oluşturmaktadırlar. Sokakta çalışan çocukların çalışma mekânlarının ve çalışma biçimlerinin kurumsal bir yapı arz etmemesi gibi nedenlerle diğer çalışan çocuk gruplarından ayrılmaktadırlar. Sokakta çalışan çocuklar, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda veya pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda kalan çocuklardır. Bu çocukların içinde bulundukları aile ortamı, onlar için kültürel faaliyet ve günlük yaşam mekânları olmaktan çıkmıştır. Çünkü normal bir birey için günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği gündüz saatlerinde, bu çocuklar çalışmak için sokaklarda bulunmaktadırlar. Bu sebeple de, sokak, bu çocuklar için günlük faaliyetin gerçekleştiği en önemli mekân halini almıştır. Sokakta çalışan çocuklar,

sokağı bu kadar yoğun olarak kullanmalarına rağmen, akşam evlerine dönmektedirler. Diğer bir değişle bu çocuklar için, yaşadıkları evler; oyun, kültürel faaliyet ve günlük yaşam mekânları olmaktan çıkmıştır.

Dünyanın her yerinde yollarda, kent meydanlarında görülen sokakta çalışan çocukların fiziksel görünürlüklerine karşın genellikle görmezden gelinen ve dışlanan çocuk grubunu oluşturmaktadırlar. Bütün fiziksel görünürlüklerine karşın, paradoksal bir biçimde en görünmezler arasında olmaları dolayısıyla da, bu çocuklara eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin ulaştırılması ve koruma sağlanması çok güçtür.

Dünya genelinde sokakta çalışan ve yaşayan çocuklarının sayısal boyutu ile ilgili kesin bir sayı vermek mümkün değildir. Ancak, yapılan tahminlere göre bu sayının 10 milyon civarında olduğu söylenebilir. Kentsel nüfus artışı ve kentleşme hızına bağlı olarak bu sayının daha da artacağını öngörmek mümkündür. Sanayileşmiş en zengin büyük ülkelerinin kentleri dâhil, dünyanın her yerinde sokakta çalışan ve yaşayan çocukları bulmak mümkündür.

Çalışan çocuklar sorunu, çok boyutlu bir sorundur. Pek çok sorunu içinde barındırdığından, çözümü de çok sektörlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu sorun; sorun alanı, sorunun ortaya çıkmasını etkileyen etmenler ve ortaya çıkan görünüm açısından çok yönlü bir durumdur. Çalışan çocuklar sorununa etki eden ailesel faktörler sorunun mikro yüzünü meydana getirirken; çocukların çalışmasına yol açan ülke düzeyindeki yoksulluk, işsizlik, değişim süreci ve göç faktörleri ise sorunun makro yüzünü oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE SINIFLANDIRMALAR

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI

Türk Dil Kurumu, Çocuğu; küçük yaştaki oğlan veya kız; soy bakımından oğul veya kız, evlat; bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak; (mecaz) büyüklere yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk ise; çocuk olma durumu; insan hayatının bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi olarak tanımlanmaktadır.[1]Biyoloji literatüründe ise "ergenlik çağından önceki birey" olarak tanımlanmaktadır.[2]

İnsan hayatını, çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere üç ana döneme ayırabiliriz. Bu üç dönemin kendine has ve belirgin özellikleri bulunur. İnsan hayatında yetişkinlik üretimi, çocukluk ve gençlik üretime hazırlanmayı, yaşlılık ise tüketimi simgelemektedir. Çocuk, anne ve babadan doğmuş bir insan yavrusu olarak tanımlanabilir. Çocukluk ise insan yavrusunun gelişme sürecidir. Bugün anladığımız anlamda özel, korunan, yetişkinlerin sorunlarından ve sorumluluklarından uzak tutulan çocukluk anlayışı çağdaş Batı toplumuna özgüdür ve yüzyılların ürünüdür.[3]

Çocuk kavramı, toplumların yapılarına, kültürlerine, inançlarına ve ekonomilerine göre değişik şekilde ele alınmaktadır.[4] Dolayısıyla, ülkeden ülkeye hatta bir ülkenin içerisinde dahi farklı tanımlamalarla açıklanabilmektedir. Tanımlamalardaki ortak nokta, "çocuklar, toplumların geleceği" olduğu düşüncesidir.

Bu bağlamda "çocuk; gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, reşit sayılmayan bir yurttaştır." denilmektedir. Çocukluk çağının bitişi, tam bir yurttaş

---

[1] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f16bcc6c8b2c3.14374401 18.01.2012.

[2] Seda Akço, Reşit Olmayanlar Arasındaki Cinsel İlişkinin Suç Olarak kabulü ve Ceza Ehliyeti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.5.

[3] Bekir Onur, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, 23-24 Nisan 1993, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.2

[4] Derya Kurtay, "Çocuk İhmal ve İstismarının Önlenmesi",(Çevrimiçi) http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukistismariveönlenmesi.doc , 20.11.2011.

haline gelmesinin zamanı ise, tanımlama ve açıklamalarda belirsizlik ve çelişkilerle yüklüdür. Bunun nedeni ise; "çocukluk çağı için üst sınır 12'de olabilir, 25'de"[5] denilmesidir. Bu durum, çocukluğun başlangıcını doğum anı olarak kabul eden çeşitli bilim alanlarının/adamlarının, bitişi konusunda aynı görüşü paylaşmadığını göstermektedir.[6] Araştırmacılar arasındaki (15-25 yaş aralığı) yaş farklılığı görüşünün oluşmasının sebebi; bir kısım araştırmacının ergenlik çağına giren kişinin artık çocuk sayılmaması gerektiğini, diğerlerinin ise büyüme ve gelişmenin tamamlandığı 24 yaşına kadar çocukluğun sürdüğünü kabul etmesi nedeniyledir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin (ÇHS) 1 inci maddesine göre ise; "Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır." denilerek, çocukluğun bitişi "18 yaş" olarak açıklanmıştır.[7] Sözleşme, 18 yaşın altındaki herkesi çocuk olarak tanımlamıştır. Sadece ÇHS'nin bu maddesine göre, olgunluğun (genel olarak) on sekiz yaşında başladığı kabul edildiği düşünülürse, çocukluğun oldukça geniş bir devreyi içine aldığı görülebilir.

1.1.1. Psikolojide Çocuk Kavramı

Çocukluk, doğumdan ergenliğe kadar süren bir hayat dönemidir. Bu dönemde insan yavrusu olgunluğa ulaşmak için sürekli gelişme halindedir. Çocuğun gelişim amaçlarına ulaşması bir yanıyla insan türüne özgü özelliklerin ortaya çıkış zamanına, bir yanıyla da çevreden edineceği eğitim ve öğretim sonucu alacağı bakıma bağlıdır.[8]

Psikoloji bilimi, çocuklarda zihni düzensizlik ve suçlu çocuklar üzerinde durmaktadırlar. Suçlu çocukların durumu sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak açıklamaya çalışan incelemeler psikoloji biliminde hayli yaygındır.

Karen Horney, her insanın yaşama sağlıklı bir gelişim potansiyeli ile başladığını, ancak sağlıklı gelişimlerini sürdürebilmek için diğer tüm canlılar gibi olumlu koşullara ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu koşullar sıcak ve sevgi dolu

---

[5] Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1992, s.13
[6]Emine Akyüz, **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 2000, s.59
[7]United Nations, "Conventionon the Rights of the Child", (Çevrimiçi) http://untreaty.un.org/English/TreatyEvent2001/pdf/03e.pdf, 18.11.2011.
[8] İsmail Doğan, **Akıllı Küçük**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2000, s.175.

ancak aşırı derecede müsaadeci olmayan bir sosyal çevreyi içermektedir. Çocukların içten sevgiye ve sağlıklı disipline ihtiyacı vardır. Böylesi koşullar onların gençlik ve doyum duyguları yaşamalarını ve kendi gerçeklikleri ile tutarlı bir şekilde gelişmelerini sağlar. Ancak bu olumlu koşulların oluşmasını engelleyecek birçok olası olumsuz etki söz konusudur. Bunlar içinde en önemlisi ebeveynlerin çocuklarını sevme konusundaki beceriksizlikleri ya da isteksizlikleridir. Ebeveynler kendi nevrotik gereksinimleri nedeniyle çocuklarına karşı ihmalkâr, aşırı korumacı reddedici ya da şımartıcı bir tutum sergileyebilirler. Ebeveynler çocuğun güvenlik ve doyum ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığında çocuk ebeveynlerine karşı temel düşmanlık duyguları geliştirebilir. Ancak çocuklar bu düşmanlık duygularını nadiren açık bir biçimde ifade ederler. Çoğunlukla ebeveynlerine karşı geliştirdikleri bu düşmanlık duygularını bastırırlar. Ancak bastırılmış duygular yoğun güvensizlik duygularına ve belirli bir endişe duygusuna yol açar. Temel kaygı aldatmaya, kötüye kullanmaya, saldırmaya, küçük düşürmeye, ihanet etmeye ve haset etmeye hazır bir dış dünyada kendini, küçük, önemsiz, çaresiz, terkedilmiş ve tehlikede hissetmektir.[9]

Çocuk, bedence, zihince, duyguca çevresindeki büyüklerden bambaşka bir durumdadır. Daha ilk adımda bunların istekleriyle karşılaşır. Buna karşılık çevre, özellikle aile çevresi, tepkileri ve ihtiyaçları, kendisinin varmış olduğu merhaleye uymayan bir varlığa yer vermek zorundadır. Bu bakımdan bir denge sağlanabilmesi için gerek çocukta, gerek çevrede birbirine bağlı olarak birtakım değişikliklerin olması gerekmektedir. Şayet çevre hoşgörüsüz, anlayışsız, katı davranırsa, en mükemmel çocuk bile ahenkli bir şekilde gelişemez.[10]

Anne-baba olarak öncelikli görevimiz, çocuklarımızın ruh sağlığını korumaktır. Bu itibarla onların da bir insan olduğunu, temel hak ve özgürlükleri bulunduğunu, anne-baba da olsak bunları kısıtlamaya hakkımız olmadığını, bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olduğumuzu kabul etmemiz gerekir.[11]

---

[9] Banu Yazgan İnanç, Esef Ercüment Yerlikaya**, Kişilik Kuramları**, Ankara, Pegem Akademi, 4. Baskı, Mart 2011, s.91.
[10] Rene Alendy, **Problem Çocuklar**, İstanbul , Kitaş Yayınları, 2.bs., 1974, s.15.
[11] Ali Çankırılı, **Kötü Çocuk Yoktur**, Zafer Yayınları, 5.bs., Ağustos 2007, s.49.

1.1.2. Tıpta Çocuk Kavramı

Çocukluk kavramı tıbbi olarak ta tam olarak tanımlanamaz. Genellikle psikolojideki çocuk kavramı ile tıptaki çocuk kavramı aynıdır. Çünkü iki alanda da çocukluk gelişime bağlıdır. Ergenliğin başlaması ile tıbbi bakımdan da çocukluk son bulur ve gençlik çağına girilir.[12] Çocukluk, "insanın doğumuyla birlikte başlayan ve onun, yetişkin yaşamın gereklerine uyum sağlayabilecek büyüme ve olgunlaşmaya erişmesi ile son bulan bir dönemi" ifade eder. Çocuklar, bu özel dönemde olmaları nedeniyle özel olarak bakılıp gözetilmeleri gereken bireylerdir.[13]

1.1.3. Sosyolojide Çocuk Kavramı

Toplumların sosyal ve kültürel yapısı çocuğun ve çocukluk döneminin tanımlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Toplumların sosyal ve kültürel farklılıkları tek bir tanıma imkan vermemektedir.[14]

Michael Wyness, çocukluk kavramını şöyle tanımlamaktadır: "Çocukluğu, çocukların doğasını ve toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerinin türlerini tanımlayan bir soyutlama, bir fikirler ya da kavramlar takımı olarak kabul edebiliriz."[15]

Çocukluk yaşından yetişkinlik yaşını ayıran sınır, kültürel çeşitliliğe ve göreceliğe sahiptir. Batı toplumu ile ilkel toplumdaki çocukluk kavramı aynı anlamı içermemektedir.

Çocukluk, yaşamın özel bir evresidir. Yaşam doğumdan ölüme kesintisiz bir süreç olmaktan çıkarılmış, bir evreden diğerine geçişlerden söz etmeye başlanmıştır. Bu anlayış Batı'da, 17 nci yüzyılda gelişmeye başlamıştır ve çocukluğun bugünkü çağdaş tanımını da belirlemiştir. Çocuğun zayıflığı ve masumiyeti ön plana alınmıştır.

Bizim toplumumuza bakıldığında çocuk kavramının değişimi incelendiğinde Avrupa'daki değişimlerin yansımaları Osmanlı aile yapısını da şekillendirmiştir. Osmanlılar 19 uncu yüzyıldan itibaren çocuk yetiştirme, eğitim ve sosyal reform

---

[12] Akyüz, **a.g.e.,** s. 66.
[13] Tülin Kuşgözoğlu, **Çocuk İhmal ve istismarını Tanıma/Tanımlama,** Ankara, İGEP, Mayıs 2010, s.17.
[14]Mustafa Çöpoğlu, "Çocuk İşçiliği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1998, s.22.
[15] Bekir Onur, **Çocuk, Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, İrinci Baskı, Ocak 2007, s.36.

konularını birbirine bağlamaya ve çocuk sağlığı, karakter ve bilgisini geliştirmeyi sosyal gelişme açısından bir köprü olarak görmeye başlamışlardır.[16]

1.1.4. Hukukta Çocuk Kavramı

Hukukta çocuk kavramı iki anlamdadır. Birinci anlamda küçüğü yetişkinden ayırmak, ikinci anlamda ise ana-babaya olan soy bağını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır.[17] Aynı zamanda çocuk kavramı ve çocukluk dönemi, yaş faktörüne bağımlı olarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Objektif çocuk hukuku, çocuğun hukuki durumunu tespit eden hukuk kurallarının tümü olup, özel hukuk, ceza hukuku, kamu hukuku alanındaki çocuk ve çocuk haklarına ilişkin kuralların bütününü ifade eder.

1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (CÇHB) esas alınarak, 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (BMÇHB) çıkarılmıştır. CÇHB ve gerekse BMÇHB sözleşmeye taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imza edilmesine rağmen yaptırımı olmayan bir anlam taşımaktaydı. Ancak 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) çok sayıda devletçe benimsenip kabul edilmesiyle uluslararası hukukta çocuk hakları doruk noktasına ulaşmıştır. ÇHS, 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak kabul etmektedir. Türkiye bu sözleşmeyi onaylayarak çocuğun yaşa bağlı tanımı konusundaki ölçütü de kabul etmiş olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye 18 yaşına kadar her insanın sözleşmeden doğan haklarının hayata geçirilmesi yönünde taahhütte bulunmuştur.[18]

Hukukta çocuk kavramı bir yandan küçük anlamında, bir yandan da bireyin ana-babaya olan soy bağını ifade etmek amacı ile kullanılmaktadır. Türk hukuk sisteminde çocuğun hakları ve çocuğun korunmasına ilişkin hükümler esas itibari ile Türk Medeni Kanununda düzenlenmiş bulunmaktadır. Çocuğun aile içinde korunması, ailenin çocuğun güvenliği bakımından önemi, çocuk ile ana-baba arasındaki soy bağının kurulması ve sonuçları, Kanunda ayrıntılı olarak yer almaktadır. Türk Medeni Kanununun çocuk tanımı, uluslararası normlarla

[16] Nükhet Hotar Başargan, "Çalışan Çocuk Sorununa Aileleri Açısından Bir Bakış; İzmir İli Örneği", Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs 2001, DİE-ILO, Ankara, Mart 2002,
[17] Akyüz, **a.g.e.,** s. 67.
[18] Esra Garip, Sokak Çocuklarının Korunması ve Rehabilitasyonu, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, 2007, s.8.

örtüşmektedir. Kanuna göre 18 yaşın altındaki herkes küçük (çocuk) tür. Medeni Kanunun tümüne bir bütün olarak bakıldığında 'zayıfın korunması' ilkesinin belirgin bir biçimde gözetildiği anlaşılmaktadır. Çocuğun korunmasına ilişkin hükümlere, Kanunun kişiler, aile ve miras hukukuna ilişkin düzenlemeleri arasında yer verilmektedir.[19]

1.2. MAĞDUR KAVRAMI

Türk Dil Kurumu, mağduru; haksızlığa uğramış, kıygın olarak tanımlamaktadır. Mağdur hukukumuzda genellikle Ceza Hukuku alanında bir suça konu edilmiş, suçtan zarar görmüş kişi anlamında kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla mağdur; bireysel veya toplu olarak, fiziksel veya zihinsel, duygusal zarar, ekonomik kayıp veya temel hakların önemli derecede çiğnenmesini içeren zarardan etkilenen kişiyi ifade eder.[20] Ceza hukuku bakımından mağdur, suçun maddi unsurlarına ait bir kavram olup, suçun maddi konusundan farklıdır.

Karşılaştırmalı hukukta çoğunlukla İngilizce asıllı "victim" terimi ile ifade edilen mağdur, "bir suçtan dolayı öldürülen, yaralanan veya zarar gören kişi" anlamında kullanılmaktadır.[21] Ceza hukukunda mağdur dendiğinde, kanunda tanımlanan eylem ile korunan hukuki menfaatin sahibi kişi veya kişiler anlaşılmaktadır. Bazı yazarlar tarafından mağdur, suçun pasif süjesi olarak isimlendirilmekte ve bu açıdan suçun maddi konusu ile arasında farklılıklar bulunduğu belirtilmektedir.[22] Mağdur, en genel şekliyle; "ceza normu tarafından korunan ve suçla ihlal edilen ya da tehlikeye sokulan, yani suçun hukuki konusunu oluşturan hukuki varlık veya menfaatin sahibidir." şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca mağdur, "suç oluşturan fiilden doğrudan doğruya zarara uğrayan kişi" olarak da tanımlanmaktadır.[23]

---

[19] Kasım Karataş, "Sosyal Politika Açısından Türkiye'de Çocuklar", **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk Hakları,** Ankara, Maya Akademi Yayınları, 2010, s.53-56.

[20] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, C:II, Ankara, 1998, s.1483.

[21] John Brian Griffin, "Participation of The Public and Victims in Criminal Justice Adriministration", UNAFEI Resource Material Series No:56, December 2000, p.39.

[22] Olgun Değirmenci, "Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları, TBB Dergisi, No: 77, 2008, s.37.

[23] Timur Demirbaş, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2005, s.466.

Mağdur kavramı insanlığın en eski kavramlarından biridir.[24] 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu dâhil hiçbir hukuki metinde, bireysel veya toplumsal boyutta bir zarardan bahisle öznesi gerçek kişi veya tüzel kişilik olan bir mağdur tanımı bulunmamaktadır. Sözlüklerde mağdur veya mağdur bilimi olan viktimolojiye ilişkin özel bir alan yoktur. Viktimolojinin kurucularında biri olan Mendelsohn'un tanımı oldukça geniştir: "Mağdur, fiziki, psikolojik, ekonomik, politik ve sosyal, hatta doğal (felaketler) etmenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve elem veren sonuçlara maruz kalan kişidir."[25] Cario'ya göre, mağdur kavramından: "ceza kanunu tarafından yasaklanan bir fiil neticesinde, doğrudan veya dolaylı olarak acı çeken kişi veya gruplar"[26] anlaşılmaktadır. Geleri'ye göre mağdur: "Fiziksel veya zihinsel zarar, duygusal acı çekme, ekonomik kayıp veya temel hakların azalması gibi durumları içeren zarardan bireysel veya ortak olarak rahatsız olan, etkilenen, acı çeken kişidir". Bu çalışmada mağdur, mağdur anketlerinin de benimsediği tarzda, yani sadece ceza kanunlarıyla cezalandırılan bir fiil sonucunda suçun maddi unsuruna muhatap olan ve hukuki yararı zedelenen kişi olarak kabul edilmiştir. Ancak bazen suçun mağduru ile suçtan zarar gören farklı kişiler olabilir. Suçtan zarar göreni: "Haklı çıkarı fiilin kovuşturulması yolunda talepte bulunmasına olanak verecek ölçüde zedelenen kişi" olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda, suçtan zarar gören kişi sadece hukuki ilişkinin tarafı olmasına rağmen, suçun mağduru ceza hukukundan doğan ilişkinin tarafıdır.[27]

Öğretide her suçun asli ve zorunlu mağdurunun devlet sayılacağı, ancak başka kişilerin de devletin yanında mağdur sayılabileceğine yönelik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler, suçun işlenmesiyle beraber toplum düzeninin bozulmuş olduğu ve söz konusu düzeni eski haline getirme yükümlülüğünün devlete ait olduğu noktasından hareket etmektedirler. Söz konusu görüşler mağdurun dar ve geniş anlamlarından hareket etmekte ve geniş anlamda her suçun mağdurunu devlet olarak kabul etmektedirler. Ancak mağdurun geniş anlamda devlet olması, tipe uygun eylemin icrasından devlet tüzel kişisinin değil, bireylerin zarar gördüğü gerçeğini, başka bir anlatımla toplumu oluşturan bireylerin menfaatlerini ihmal etmektedir.

[24] Tülin İçli, **Kriminoloji**, Ankara, Martı Yayınevi, 2004, s.24.
[25] Gérard Lopez, Serge Bornstein, **Victimologie clinique,** Ed. Maloine, Paris, 1995, p.45.
[26] Robert Cario, **Victimologie,** L'Harmattan Yayınevi, Paris, 2000, s.29.
[27] Ahmet Polat, Serdar Kenan Gül, "Kriminoloji Araştırmalarında Mağdur Anketlerinin Yeri ve Önemi", Sakarya, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C:VII, No:1, 2010, s.1294.

İkinci görüş kapsamında ise tüm suçlarda toplumu oluşturan ve barış esasına dayalı bir hukuk toplumunda yaşama hakkına sahip olan herkesin, dolayısıyla devletin değil toplumu oluşturan tüm bireylerin geniş anlamda mağdur olduğu ifade edilmektedir.[28]

Mağdur kavramına ilişkin tanımlara uluslararası pozitif metinlerde de rastlanmaktadır. 29 Kasım 1985 tarihinde 40/34 sayılı Genel Kurul Kararı ile kabul edilen Birleşmiş Milletler (BM) Deklarasyonu'nun[29] birinci paragrafında mağdur tanımlanmıştır. Buna göre mağdur, üye ülkelerde yürürlükte olan ceza kanunlarını ihlal eden eylemlerden dolayı fiziksel, ruhsal veya duygusal olarak zarara uğrayan, ekonomik kayba maruz kalan veya temel hakları önemli ölçüde zarar gören kişi veya topluluklardır. Suç mağdurlarının ihtiyaçlarının fark edilmesi ve hukuk düzeni tarafından dikkate alınması oldukça yenidir. Kriminoloji uzun yıllar yalnızca suçlu ile ilgilenmiştir. Kriminoloji eserlerinde suçun sebepleri ve cezanın etkileri incelenmiş, suçun nedenlerini açıklayabilmek için suç failindeki anormallikler, gariplikler, akıl hastalığı, zeka durumu ve kişilik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak benzer durumlar suç mağduruna ilişkin olarak gündeme getirilmektedir.[30]

Avrupa Birliği Konseyi, 15 Mart 2001 tarih ve 2001/220/JHA sayılı Çerçeve Kararı'nda[31] mağduru tanımlamıştır. Kararın "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde mağdur "Üye Devletlerin ceza hukukunu ihlal eden icrai ya da ihmali bir eylemden doğrudan fiziksel, ruhsal veya manevi zarar gören veya ekonomik kayba uğrayan gerçek kişi" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın, Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde yer alan tanımdan farklılıklar gösterdiği belirtilmelidir. Kararda, "gerçek kişi" ibaresi kullanıldığından, tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan topluluklar mağdur kavramına dâhil edilmemektedir. Bu kapsamda; cezai eylemden kaynaklanan bir zarara uğrayan tüzel kişiler ve tüzel kişiliği olmayan topluluklar mağdur kavramı içinde değerlendirilemeyecektir.

---

[28] İzzet Özgenç, **Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler),** Ankara, Seçkin Yayınevi, 3.bs., 2006, s.218.

[29] Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, (Çevrimiçi) http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp49.htm, 23.11.2011.

[30] Füsun Sokullu-Akıncı, Viktimoloji, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2.bs., Mayıs, 2008, s.5.

[31] Mağdurların Cezai Takibatlardaki Durumu Hakkındaki 15 Mart 2001 Tarihli KONSEY ÇERÇEVE KARARI,(2001/220/JHA),(Çevrimiçi)http://www.abgm.adalet.gov.tr/turkce_ab_mevzuat/adalet_ozgurluk.guven.html. 23.11.2011

1.3. GÖÇ VE YOKSULLUK KAVRAMI

Göç, bir yerleşim biriminden, gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından başka bir birime doğru, birey veya kitle hareketi demektir.[32] Ülkemizdeki nüfus planlamasının yeterli düzeyde uygulanamaması, hızlı nüfus artışı ile birlikte sanayileşmeyle ortaya çıkan işsizlik, kırsal kesimden özellikle büyük kentlere göç sonucunu beraber getirmiştir. Kırsal kesimdeki zor yaşam koşulları insanları büyük şehirlere doğru göçe yöneltmiş olmasına karşın burada da sorunların çözülemediği görülmektedir. Büyük şehirdeki işsizlik, çok düşük ücret ile çalışma, kalabalık aileler, çözümleri çıkmaza sürüklemektedir. Bu da genellikle göç eden ailelerin tüm bireylerinin çalışması veya parçalanması sonucunu getirmektedir. Ağır yaşam koşulları, aile bireylerini birbirinden uzaklaştırırken, çocuklar hem aile denetiminden uzakta kalmakta hem de kurum eğitiminden yeterli olarak yararlanamamaktadır.[33]

Ülkemizdeki nüfus artışının kontrol altında olmaması, hızlı nüfus artışı ile birlikte sanayileşmeyle ortaya çıkan işsizlik, kırsal kesimden özellikle büyük kentlere göç sonucunu beraber getirmiştir.[34] Kırdan kente göç olgusunun yarattığı en temel sorunlardan birisi yığınlaşma sürecini yaşayan göçerlerin kent çevresinde hızla gecekondu kuşağını oluşturmalarıdır. Böylelikle bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan, öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan kırla kent arasına sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepki, zaman zaman da kıra özlemi sergileyen bir alt kültür oluşmuştur. Bu gecekondulaşma önemli sorunları da beraber getirmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli illerinden ekonomik nedenlerle batıya göç eden birçok aile var. Bu ailelerin kente uyum sürecinde yaşadığı olumsuzluklardan en çok etkilenen ise çocuklardır.[35] Özellikle risk altında çocuklar için çok riskli bir ortamın oluştuğu gözlenmektedir. Gecekondulaşma, işsizlik, konut, çevre, trafik gibi sorunlarla birlikte temel sorunun yeni bir yaşam tarzından kaynaklanan uyumsuzluk sorunları olduğu

[32] Nazife Güngör, **"Göç Olgusu ve Arebesk",** Uluslararası Göç Sempozyumu 8-11 Aralık, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi, Sistem Matbaacılık, 2005, s.229.
[33] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli 6-7 Mart 2007 ", Teorik Bilgilerle Zenginleştirilmiş Sempozyum Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, Eylül 2007, s.54.
[34] Ayşe Karaduman Taş, M. Akif Bakır, Anlı Ataöv, "İç Göçün Çocuk İstihdamına Etkisi", Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs 2001, DİE-ILO, 2001, s.423.
[35] Esra Keskin, "Göç Çocukları Topluma Kazandırılıyor", Zaman Pazar, 9 Mayıs 2010, s.2.

görülmektedir. Bu uyumsuzlukta risk altındaki çocuklar için önemli bir zemin oluşturmakta, sokak çocukları ve suça itilmiş çocukların yüksek oranlara ulaştığı, istismarın yaygın olarak bulunduğu görülmektedir. 1993 yılında, Türkiye'de toplam nüfus içindeki korunmaya muhtaç çocukların (0-18 yaş) sayısının 524.141 olduğu, gerçek rakamların çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir.[36] Göç, toplumun sosyal ve kültürel dengesini sarsmıştır. Köyden kente gelen aileler sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar karşısında geleneksel davranış biçimlerinden uzaklaşmış, bölünmüş, dayanışma ve sahip çıkma duygusunu kaybetmiştir. Bu nitelikteki ailelerden topluma yansıyan en önemli sonuç ihmal edilen, dışlanan, terk edilen, istismar edilen ve şiddete uğrayan çocuklar olmuştur.

Üzerinde görüş birliğine varılan bir yoksulluk kavramından bahsedilemez. Yoksulluğa ilişkin birçok değişik kavram ve bu kavramlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Yoksulluk tanımıyla ilgili olarak öncelikle karar verilmesi gereken yoksulluğun sırf ekonomik bir sorun mu, yoksa buna ek olarak sosyal hatta siyasal, son zamanlardaki tartışmalar göz önüne alındığında yönetsel bir sorun olarak mı ele alınacağına ilişkindir.[37] Son dönemdeki eğilimler göz önüne alındığında yoksulluğun sadece ekonomik olarak ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu, insan hayatının tüm boyutlarını (ekonomik, siyasi ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre vb.) kapsadığını söylemek mümkündür.

Yoksulluk, yalnızca ekonomik anlamı olan bir terim değildir ama güncel literatürde yoksulluk ölçütü olarak kişi başına günlük gelir miktarı kullanılmaktadır. Dünya Bankası kişi başına günlük 1 dolar kazancı "uluslararası yoksulluk sınırı" olarak kabul etmektedir. Bu sınıra göre belirlenen yoksulluğa "gelir yoksulluğu" denmekte, su, beslenme için gerekli minimum kalori ve çocukların okula başlayamaması gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması "Temel ihtiyaç yoksulluğu", bütün gelirin besin için harcandığı ve buna rağmen yeterli besin sağlanamadığı durum ise "ekstrem yoksulluk" olarak tanımlanmaktadır.[38] Yoksulluğu Mahatma Gandhi "Yoksulluk, şiddetin en kötü formudur." diye tanımlamıştır.

---

[36] Oğuz Polat, **Sokak Çocukları**, Özgün Ofset, İstanbul, 2002, s.18.
[37] Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.62.
[38] Şükrü Hatun, "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** yay. haz. Oğuz Polat, Ankara, Seçkin Yayınevi, Ocak 2007, s.275.

1.3.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk tanım ve ölçümünde klasik tanımlama, kökenleri 19 uncu yüzyılda İngiltere'de yapılan çalışmalara dayanan mutlak yoksulluk tanımıdır. Mutlak yoksulluk, bireyin ve hane halkının geliri ve tüketim harcamaları esas almaktadır. Öngörülmüş bir gelir ve tüketim seviyesinin altında kalan bireyler yoksul olarak nitelendirilmektedir. Mutlak yoksulluk, hane halkı ve bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur.[39]

Yoksulluk çocuk eğitimini, sağlığını, beslenmesini, oyununu köklü bir biçimde etkilemekte, çocuğu çok küçük yaşlarda çalışmak zorunda bırakmaktadır. Özellikle köylerde erkek çocukların yedi-sekiz yaşlarında, kız çocukların daha küçük yaşlarda çalışmaya başlaması, kırsal yaşamın göze çarpan özelliğidir. Yoksulluğun çocuklar üzerindeki en önemli etkisi eğitimlerini zorlaştırması, engellemesi, hatta sona erdirmesidir. Çocukların refahının en iyi göstergesi genel olarak yoksul çocukların yaygınlığıdır ve kamunun çocuklara ilgisinin en iyi ölçüsü de çocukların yoksulluktan korunmasının derecesidir. Bu nedenle İngiltere 1999'da sorunun üzerine ciddiyetle eğilmiş ve çocuk yoksulluğunu yirmi yıl içinde sona erdirecek bir projeyi yürürlüğe koymuştur. Böylece, çağdaş devletin yoksulluğun çözümünü çocukların direnme gücüne ve yılmazlığına bırakmayıp önleyici projeler hazırlanması gerektiği anlaşılmaktadır.[40]

1.3.2. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur.[41] Göreli yoksulluk, bir ferdin ya da hane halkının, içinde bulunduğu sosyal grubun diğer üyeleri ile farklılıklarını incelediği gibi, söz konusu sosyal grubun diğer gruplarla karşılaştırılmasını da konu edinebilmektedir. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı göreli anlamda yoksul olarak tanımlanır.

---

[39] Selim Coşkun, Münir Tireli, **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1.bs., Mayıs 2008, s.23.
[40] Jonathan Bradshaw, **Poor Children**, Children and Society, Volume 17, June 2003, p.162.
[41] TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk- Avrupa Birliği ile Karşılaştırma,** TÜSİAD, Yayın: TÜSİAD- T/ 2000-12/295, İstanbul, 2000, s.97

Göreli ve mutlak yoksulluk tanımları arasındaki en önemli fark, mutlak yoksulluk sınırının sabit olmasıdır. Göreli yoksulluk sınırları ise ülke içindeki ortalama gelir veya harcama seviyelerine göre değişmektedir.

1.3.3. Öznel Yoksulluk

Asgari temel gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığı sorusunun cevaplandırılmasında yoksulların kendi algılarının esas alınmasını ifade eden yaklaşımlar "Öznel Yoksulluk Yaklaşımları" olarak ifade edilmektedir.[42]

Yoksulluk ve sefalet kavramlarına dayanan günümüz literatüründe geçerli olduğu üzere yoksulluk, üzerine çok eski bir tanımlama olsa da yoksulluğun karakteristiği kısaca gelir eksikliğine dayanmaktadır. Güncel argüman ise yoksulluğun sadece gelir düşüklüğünden değil, aynı zamanda kötü yaşam şartlarından kaynaklandığıdır.

Çocuk yoksulluğu, günümüzün en can yakıcı sorunlarından biridir. Hiç kuşku yok ki çocukların yoksulluğu, daima ailenin yoksulluğuna bağlıdır ve bunun da en önemli nedeni işsizliktir. UNICEF tarafından yayınlanan "Dünya Çocuklarının Durumu 2001" raporuna göre "Yoksulluğun pençeleri bir aileye uzandığında, bundan en çok etkilenen, en çok zarar görenler; yaşama, gelişme ve büyüme hakları riske atılanlar, o ailenin en küçük üyeleridir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan her 10 çocuktan dördü aşırı yoksulluk içindeki bir dünyaya gelmektedir. Çocuk haklarının yaygın bir biçimde ihlali de temelde gene yoksulluktan kaynaklanmaktadır."[43] Yine UNICEF'e göre; "Yoksulluğun tek bir göstergesi yoktur ve bu nedenle nicel terimlerle ifadesi her zaman kolay değildir. Tek başına gelir düzeyi anlamında bir yoksulluk tanımı, yoksulluğun örneğin ayrımcılık, toplumsal dışlanma ve saygınlığın yitimi gibi yönlerini dikkate almaz." Yoksulluk çocukların hem biyolojik hem de zihinsel potansiyellerini olumsuz etkiler.[44]

---

[42] Coşkun, Tireli, **a.g.e.,** s.25.
[43] UNICEF, **The State of The World's Children 2001**, New York. Unıcef, 2001.
[44] Şükrü Hatun, Nilay Etiler, Erdem Gönüllü, "Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, No:46, Ankara, 2003, s.252.

Şekil 1: Yoksulluğun Çocuk Sağlığı ve Gelişimi Üzerine Etkileri

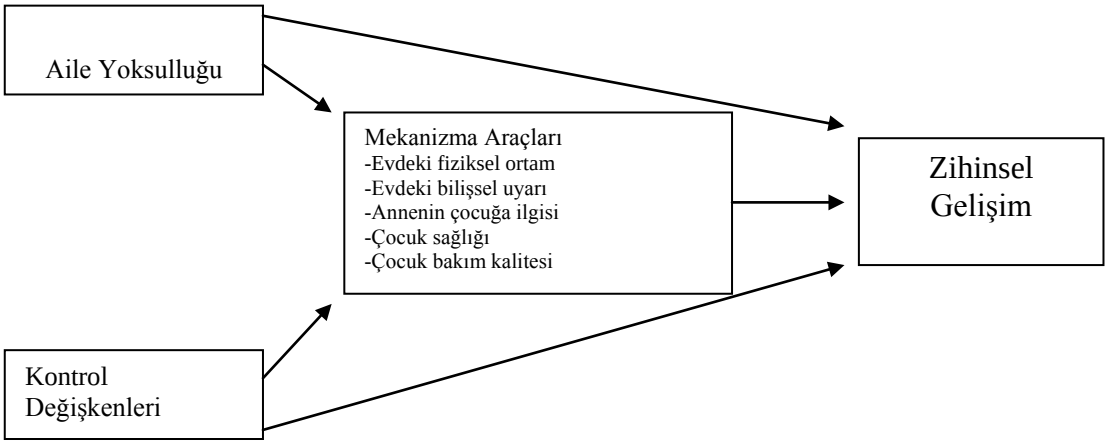

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde yaşayan çocukların %40'ı günde 1 doların altında bir gelire sahiptir ve yoksulluk milyonlarca çocuğun ölümüne yol açtığı gibi, daha fazla çocuğun okula gidememesine, hastalanmasına veya çocuk işçi olarak yaşamını sürdürmesine neden olmaktadır. Oysa global gelirin %1'iyle bu çocukların yoksulluktan kurtulmasını sağlamak mümkündür.[45]

Son yıllarda yoksulluğun çocukların entelektüel gelişmesi üzerindeki olumsuz etkisinin daha çok ev içindeki ortam üzerinden olduğu belirtilmektedir. Buna göre entelektüel gelişme için çocuğun fiziksel sağlığı yanında evdeki fiziksel ortam, annenin çocukla ilişkisi ve erken çocukluk bakımı etkili olmaktadır (Şekil 1).[46] Araştırmalar, yoksulluğun bütün bu ara faktörleri negatif etkileyerek -karanlık ev içleri, annenin eğitimsizliği ve tükenmişliği, eve gazete, dergi girmemesi- çocukların entelektüel gelişmelerini bozmaktadır.

Dünyada yoksulluk içinde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğunu çocuklar ve kadınların oluşturduğu görülürken, çocukların esenliği için benimsenen duruş; hakları güvence altına alınan ve korunan çocuklar yetiştirmektir. Amaç,

[45] UNICEF, **Poverty and Children: Lessons of The 90s For Least Developed Countries,** New York, Unıcef, 2002.
[46] Guang Gou, Kathleen Mullan Harris, **The Mechanisms Mediating The Effects Of Poverty On Children's İntellectual Development,** Demography,Volume 37, Number 4, November 2000, p.432.

çocukların sağlıklı ve nitelikli bir yaşam sürmesi, topluma nitelikli bireyler olarak katılmalarının sağlanmasıdır.[47] Yoksulluk; ulusal ve uluslararası boyutlarda çözülmesi gereken etik, toplumsal, siyasal ve iktisadi bir zorunluluktur ve insan onurunu korumaya yönelik bütün çabalar, insan onurunun zedelenmemesini amaç edinmelidir. Bu amacın yaşama geçirilmesi, hukuka ve yaptırımlı koruma mekanizmalarına bağlı olduğu kadar, belki onlardan da çok bu hakları koruyacak ve yaşama geçirecek kişilerin eğitimine bağlıdır.[48]

1.4. ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARI

Çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili ilk çalışmalar, 1960'larda, ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkileri şiddet dolayımı ile ele almıştır. İngilizce' de "child abuse and neglect" karşılığı olarak Türkçe'de "çocuk istismarı ve ihmali" sözcükleri kullanılmaktadır. 'Abuse' yerine kötü/fena muamele, ezim, örselenme veya istismar kavramı; 'neglect' yerine ise ihmal kavramı yaygın olarak kullanılmakta ve kabul edilmektedir.[49]

Çocuk istismarı, çocukların ana-babaları, onları bakıp gözetmek ve eğitmekle görevli kişiler (öğretmen, usta, koruyucu aile vb.) veya yabancılar tarafından; bedensel ve/veya psikolojik sağlıklarına zarar veren ya da fiziksel, duygusal, zihinsel ve/veya sosyal gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlara maruz bırakılmalarıdır.

Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) 1999'da yaptığı tanıma göre, "Çocuk istismarı veya çocuğa karşı kötü muamele; sorumluluk, güven ve yetenek ile ilgili genel durumunda çocuğun sağlığına, yaşamına, gelişimine zarar verebilen, fiziksel veya duygusal kötü davranışı, cinsel istismarı, ihmali, her türlü ticari çıkar için çocuğun kullanılmasını içeren her türlü davranışlardır.[50]

İhmal ise, çocukların fiziksel ve psikolojik sağlıkları ve gelişmeleri için temel olan beslenme, korunma, sevgi, gözetim, eğitim ve yol gösterme gibi gereksinimlerin

---

[47] İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi 2000 Yılı Çalışmaları, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi Yayınları, Ankara 2001, s.5.

[48] Güngör Çabuk, Aslı Işık, "Yoksulluk ve Çocuk Hakları-Antalya'da Sokakta Çalışan Çocuklar", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmetler Sempozyumu 2003, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, C: I, Ankara 2003, s.171.

[49] Servet Gün, "Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.98.

[50] Desmond Runyan, Wattam Corrine, Robin Ikeda, vd, "Child Abuse and Neglect by Parents and Other Caregivers", In World Report on Violence and Health, Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA.(eds). World Health Organization, Geneva, 2002, p. 57-86.

kendilerine kanunen bakıp gözetmekle yükümlü kişilerce yeterince karşılanmamasıdır.[51]

Çocuk istismarı, "0-18 yaş dilimi içinde bulunan çocuk ve gence bakmakla yükümlü olan kişilerin, kurumların, kaza dışında bilerek ya da bilmeden, eksik, hatalı, kötü, olumsuz davranmaları" veya çocuğa gelebilecek zararı engellememeleri sonucu oluşan durumlardır. İstismar; fiziksel, cinsel ve duygusal başlıkları gibi geniş bir yelpaze içinde yer alan çok yönlü bir dizi sorunu kapsar. İstismar türleri genel olarak, ailede başlayıp sokakta devam etme özelliği gösterir.[52]

İhmal ve istismar olgularının tanımları; ortaya çıkış nedenlerine, yöntemlerine ve sonucunda gözlenen klinik bulgulara göre oldukça geniş bir yelpaze çerçevesinde değişmektedirler. İstismar olgularının sonuçları çocuğun psikotik bir anne-baba ya da bakımından sorumlu olan bir birey tarafından öldürülmesinden ceza amacıyla çocuğun kalçasına atılan ufak bir tokat ya da çimdiğin neden olduğu bir ekimoza kadar uzanabilir. Sonuç olarak aile içinde çocuğa karşı kötü tutum uygulanması (istismar olgusu) ya da bilinçli veya bilinçsiz olarak çocuğun normal büyüme ve gelişimini tamamlayamaması ve iyilik durumu dışında olması istismar ve ihmal olarak tanımlanabilir.[53] Dünya Sağlık Örgütü bir başka tanımında çocuk istismarını, "Bir yetişkin tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan ve çocuğun sağlığını, fiziki gelişimini, psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen davranışlar" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda amaç değil, sonuçlar önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, yetişkinin niyeti önemli değildir, eylemin çocuk üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti ve şiddetin önlenmesini bir halk sağlığı sorunu olarak ele almaktadır.[54]

Araştırmalar çocuk istismarı ve sosyal sınıf arasında büyük bağlantı olduğunu göstermektedir. Nitekim ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biridir ve beraberinde getirdiği yoksulluk, işsizlik, besin yetersizliği, sağlıksızlık gibi sorunlar çocuk istismarına yol açar.[55]

---

[51] Kuşgözoğlu, **a.g.e.,** s.32.
[52] Özcan Köknel, **Kimliğini Arayan Gençliğimiz**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2001, s.309.
[53] Oğuz Polat, "Çocuk İstismarı Araştırmaları", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007, s.208.
[54] Raelene Freitag, "Psychosocial Aspects of Child Abuse for Primary Care Pediatricians", Pediatric Clinics of North America, 1998, No:45, p. 391.
[55] Sokullu-Akıncı, **a.g.e.,** s.86.

Bugün toplumlarda çocuğa yönelik istismar oranları tam olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni olguların pek çoğunun rapor edilmemesidir. Ayrıca yapılan istismar tanımına bağlı olarak bulunacak prevalans (olaya maruz kalan ve kalacak tüm çocuklar) değerleri de farklı olmaktadır.

Çocuk istismarı; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar ve ihmal olmak üzere gruplanarak incelenmektedir.

1.4.1. Fiziksel İstismar

En yaygın rastlanan ve belirlenmesi en kolay istismar türüdür. Çocuğun kaza dışı nedenlerle yaralanması veya ailesi tarafından yeterince gözetilmemesine bağlı gelişen kazaları kapsar. Kaza dışı travmalar genellikle çocuk anne ve babası tarafından cezalandırılmak istendiğinde veya anne-baba kontrolünü kaybettiğinde ortaya çıkar. En sık dövme şeklinde görülür. Tipik başvuru şekli ebeveyn tarafından nasıl meydana geldiği çok iyi açıklanamayan morarmalardır. Daha seyrek olarak ise yanıklar, kesici travmalar, zehirlenmeler ve boğulma görülebilir. Yaralanma ile gelen her çocukta fiziksel istismar olasılığı akla getirilmelidir.[56]

Çocuğun ana veya babasının malı olduğu görüşünün hakim görüş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Basit düzeyde olsa dahi ebeveynlerin çocuklarını terbiye etmek gerekçesiyle fiziksel şiddet uygulamaları doğal karşılanmaktadır. Bunun tehlikeli olan yönü şudur, çocuklara karşı uygulanan fiziksel şiddet doğal olarak algılanmakta, durum kanıksanmakta ve sonucunda çocuğu sürekli şiddete veya başka kötü muamelelere karşı savunmasız bırakmaktadır. Bir çocuğa karşı uyguladıkları şiddet yüzünden ebeveynler ancak çocuk hayati tehlikeye maruz kaldığı veya öldüğü zaman hesap sorulmaktadır. Bu ve benzeri örnekler günümüzde gittikçe artan sıklıkta görmek mümkündür.[57]

Fiziksel istismara uğramış çocuklar sosyal işlevsellik alanında yetersizlik ve yakın ilişki kurma güçlüğü yaşamakta; duygusal yoğunluğu az, öfke ve istismar

[56] Yaşar Tıraşçı, Süleyman Gören, "Çocuk İstismarı ve İhmali", Dicle Tıp Dergisi, C:34, No:1, 2007, s.70-74.
[57] Arif N. Alpsoy, "Uluslararası Hukuk ve Ulusal Mevzuatımız Işığında Mağdur Çocuklara Yönelik Düzenlemeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, No:58, Mayıs-Haziran 2005, s.248.

davranışı içeren ilişkilerle dikkati çekmektedirler. Fiziksel istismara uğramış kişilerde intihar düşünceleri ve girişimlerine daha yüksek oranda rastlanılmaktadır.[58]

1.4.2. Duygusal İstismar

İstismar, çocuğun doğduğu andan itibaren bulunduğu her ortamda (evde, okulda, sokakta ve oyun alanlarında) çeşitli nedenlerle karşılaşabileceği önemli bir toplumsal sorundur. Çocuğun büyüme ve gelişmesini olumsuz yönde etkileyen her türlü davranış olarak tanımlanabilen çocuk istismarına, insanlık tarihi boyunca her kültürde rastlanmaktadır. Duygusal istismar ve ihmal oldukça sık görülmekle birlikte, fark edilmesinde, tanımlanmasında, anlaşılmasında ve yasal olarak kanıtlanmasında güçlük yaşanmaktadır.[59] Duygusal istismar, çocukların gereksinim duydukları ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak psikolojik hasara uğratılma durumudur. UNICEF duygusal istismarı ve ihmali çocuğun nitelik, kapasite ve arzularının sürekli kötülenmesi, sosyal ilişki ve kaynaklarla ilişkisinden sürekli yoksun bırakılması, çocuğun sürekli olarak insanüstü güçlerle, sosyal açıdan ağır zararlar verme ya da terk etme ile tehdit edilmesi, çocuktan yaşına ve gücüne uygun olmayan taleplerde bulunulması ve çocuğun, topluma aykırı düşen çocuk bakım yöntemleri ile yetiştirilmesi olarak tanımlamıştır.

Gündelik yaşamda en sık rastlanan istismar tiplerinden birisi olan duygusal istismar, ebeveyn ya da çevredeki diğer yetişkinlerin çocuğun yetenekleri üstünde istek ve beklentiler içinde olmalarıdır. Beş farklı ülkede yapılan bir çalışmada çocuğa bağırmanın en sık görülen duygusal istismar biçimi olduğu saptanmıştır. Çocuğun fiziksel olarak cezalandırılması, korkutulması, tehdit edilmesi, aşağılanması, reddedilmesi, sevilmemesi, küçük yaşta çalıştırılması gibi faktörlerin duygusal istismara ve ihmale yol açtığını belirtmektedir. Bazı uzmanlar istismarı, aile fonksiyon bozukluğunun (ebeveyn yeterlilik seviyesi ile bir durumun gereksinimleri arasındaki ilişki) bir sonucu olarak görürler. İşte bu anlamda duygusal istismar,

[58] Kathryn Klingler Tackett, "The Health Effects of Child Abuse: Four Pathways by Which Buse Can İnfluence Health", Child Abuse Neglect, 26, 2002, p.715-719.
[59] Yasemen Taner, Bahar Gökler, "Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri", Hacettepe Tıp Dergisi, No:35, 2004, s.82-86.

birçok ailede bilmeyerek ve istemeyerek, ciddi sonuçlara neden olabilen bir istismar türüdür.[60]

Çocuğun üzerinde güç sahibi olan, genellikle çocuğun yakın çevresinde bulunan kişi ya da kişiler tarafından gerçekleştirilir. Duygusal istismara maruz kalan çocuklarda aileden uzaklaşma, gergin olma, bağımlı kişilik, değersizlik duyguları geliştirme, uyumsuzluk ve saldırgan davranışlarda bulunma davranışlarına sık rastlanır Duygusal istismar çocuğun kişiliği ve başarısının yanı sıra fiziksel gelişimini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.[61] İstismarın bir çeşidi olarak karşımıza çıkan duygusal istismar; çocuk ve gençlerin, psikolojik gelişmenin duraklamasına neden olacak sözel istismarı veya aşırı emirleri kapsayan, gereksinim duydukları ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak, çocuğun kimliğini zedeleyen ve bozuk davranışları ortaya çıkaran tavırları içerir. Duygusal istismar veya psikolojik örselenme diğer tüm istismar biçimlerini şemsiye gibi altında toplar. Tek başına var olduğu gibi fiziksel ve cinsel istismarın hasarı ortadan kalktığında bile duygusal istismar devam edebilir.[62]

Çocuk mağdurlar genelde suçluluk ve utanma duyguları içindedirler. Özellikle duygusal izler bedensel yaralardan daha geç iyileşir. Kendisini güvende hissetmeyen, istenmediği ve sevilmediği duygularını taşıyan bu tür çocuklarda sağlıklı bir kişilik gelişmesi olmadığı gibi, bunların okulda başarıları düşer. Çocuk istismarı gerçekleştiren ebeveyn ise genellikle kendisi de çocukluğunda istismara uğramış bir kişidir. Kendi evladına reva gördüğü muamele suçluluk ve yetersizlik duygularına yol açtığı gibi, aynı eylemlerin tekrarına da neden olur.[63]

1.4.3. Cinsel İstismar

Cinsel istismar, çocuk istismarı tipleri içerisinde saptanması en zor olanıdır. Çoğunlukla gizli kalan ve gün yüzüne çıkmayan cinsel istismarın özellikle kısa ve uzun dönemli etkileri çok önemlidir. Çocukların cinsel obje olarak kabul edilip cinsel tatmin amacıyla kullanılmaları cinsel istismardır. Burada rıza olup olmaması önemli

[60] Sinem Şimşek, Fulya Cenkseven- Önder, "Ergenlerde Davranış Problemlerinin, Anne-Babadan ve Öğretmenlerden Algılanan Duygusal İstismar Açısından İncelenmesi", (Çevrimiçi)ikogretim-online.org.tr/vol10say3/v10s3m24.doc, 02.12.2011.
[61] Güven Bahar, Haluk A. Savaş, Aynur Bahar, Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme, (Çevrimiçi) http://web.firat.edu.tr/shmyo/edergi/Ciltdortsayioniki/FSHD51-65.pdf, 02.12.2011.
[62] Oğuz Polat, **Çocuk ve şiddet**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
[63] Sokullu-Akıncı, **a.g.e.,** s.81-82.

değildir. Çocuk erişkin olana ve rızasını bilinçli olarak verebileceği döneme gelene kadar şikayeti olsun olmasın cinsel istismar grubunda değerlendirilmelidir. Cinsel olarak güdülenen davranış, cinsel uyarılma ve tatminle sonuçlanan kasten yapılan hareketleri içine almaktadır.[64]

Çocuk ve erişkin arasındaki temas ve ilişki, o erişkinin veya başka birinin cinsel stimülasyonu için kullanılmışsa, çocuğun cinsel olarak istismarı olarak kabul edilir. Cinsel istismar diğer bir çocuk tarafından eğer bu çocuğun diğeri üzerinde belirgin bir gücü veya kontrolü söz konusuysa veya bariz bir yaş farkı varsa da gerçekleştirilebilir.

Çocukların cinsel istismarını Kempe ve Kempe (1978) şu şekilde tanımlamaktadır. "Bağımlı ve gelişimsel olarak olgunlaşmamış çocuk ve adolesanların bilinçli olarak onay vermeye muktedir olmadıkları, bütünüyle algılayamadıkları veya ailevi rollerle ilgili sosyal tabulara ters düşen cinsel aktivitelerde taraf olmaları, cinsel istismardır.[65]

Yasal olarak istismar incelendiğinde 18 yaşından küçük kişilerde herhangi bir erişkin tarafından cinsel stimilasyon amacıyla yapılmış herhangi bir eylemdir.

Yapılan araştırmalara göre, şiddet suçları içinde en hızlı artış gösteren suç türü cinsel suçlardır. Araştırmalar çocukların %65.72 gibi yüksek oranda istismara uğradıklarını ortaya koymakla beraber, çocuk istismarının daha büyük bir bölümünün siyah sayı olarak, bilinmeyen suçluluk olarak kaldığı ifade edilmektedir.[66] Çocukların cinsel istismarı çok yaygın ve ciddi bir sorundur. Yaş, cinsiyet, sosyoekonomik sınıf ve coğrafi bölge farkı gözetmeksizin herkesi etkileyebilir. Her yaş grubundan çocuk istismarı kurbanı olabilirse de, ortalama olarak bildirilen yaş 8-11 yaştır. Diğer araştırmacılar, 4-9 yaş arası çocukların cinsel istismar için daha büyük bir risk grubu oluşturduğunu söylemektedirler.[67]

Cinselliğe saldırı bir genel ahlak sorunu değildir ve cinselliğe yönelik saldırılar kişilerin cinsel özgürlüklerine yönelik saldırılardır. Karşılaştırmalı hukukta,

---

[64] Oğuz Polat, "Sosyal Hizmetler ve Korunma Kararı", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007, s.193.
[65] Oğuz Polat, "Cinsel İstismar", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007, s.93.
[66] Sokullu- Akıncı, **a.g.e.,** s.80.
[67] Diana E.H. Russell, "The Incidence and Prevalence of Intrafamilial and Extrafamilial Sexual Abuse of Female Children", Published in Child Abuse and Neglect, 1983, s.56-63.

korunan hukuksal değerdeki anlayış değişikliklerinin sonucu olarak cinsel özgürlüğe ve aileye ilişkin suçların artık yasaların ayrı bölümlerinde düzenlenmekte olduğu görülmektedir. Çocuklara yönelik "kötü muamele" niteliğindeki davranışlar da özel suç tipleri olarak düzenlenmektedir.[68]

1.4.4. Ekonomik İstismar

Çocuğun gelişimini engelleyici, haklarını ihlal edici işlerde ya da düşük ücretli işgücü olarak çalışması ya da çalıştırılması ekonomik istismar olarak tanımlanmaktadır. Çocukların çalışma nedenleri Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları ile yakından ilgilidir. Gelir dağılımında giderek artan adaletsizlik, yaygınlaşan yoksulluk, köyden kente hızlı göçler ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sorunlar, kaçak işçiliğin artması, çocuk emeğinin ucuz olması ve işverenin ucuz işgücünü tercih etmesi sonucunda çalışan ya da çalışma yaşamına zorlanan çocuk sorunu ortaya çıkmaktadır. Çocuklar çocukluklarını yaşayacakları, eğitim görecekleri yaşlarda, bu haklardan yoksun kalmakta; ekonomik istismar ve sağlıksız koşullarda çalıştırılmaları nedeniyle sağlık sorunları yaşayabilmektedirler. Çocukların küçük yaşlarda, uzun süre ve uygun olmayan çalışma koşullarına sahip işyerlerinde çalışmaları onların gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.[69]

Çocukların ekonomik istismarı, az gelişmişlik ve yoksulluk sorunudur. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde, çok sayıda çocuk küçük yaşta, sağlıksız koşullarda ve korumasız bir biçimde çalışma hayatına itilmektedir. Çalışan çocuk kavramı içinde yer alan, çocuk çalışması ile çocuk işçiliği kavramını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çocuk çalışması kavramı çocuğun eğitimini, fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen çalışmalardır. Çocuk işçiliği kavramı ise, çocuğun eğitimini, fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen çalışmalardır.[70]

---

[68] Sokullu- Akıncı, **a.g.e.,** s.95.
[69] Güven Bahar, Haluk A. Savaş, Aynur Bahar, Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme, (Çevrimiçi) http://web.firat.edu.tr/shmyo/edergi/Ciltdortsayioniki/FSHD51-65.pdf, 06.12.2011.
[70] Çöpoğlu, a.g.e., s.31.

1.4.5. İhmal

Çocuk ihmali kavramı "Çocuğa bakmakla yükümlü olan kişilerin bu yükümlülüğünü yerine getirmemesi ve çocuğu fiziksel veya duygusal olarak ihmal etmesi" olarak tanımlanmaktadır. İhmal çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması durumudur; çocuk bakımının çocuğa zarar verecek şekilde göz ardı edilmesidir.[71] Çocuk ihmali genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde tanımlanabilir. Bir bütün olarak toplum, kurumlar ve bireyler tarafından geliştirilen ihmal davranışı, çocukların eşit hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması sonucunda onların en üst düzeyde gelişimlerini engelleyici davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması ihmal davranışına örnek olarak verilebilir.

Aktif bir olgu olarak nitelendirilen istismar ise anne, baba ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Çocuk istismarı istem dahilinde fiziksel zarar verme, çocuğun kötü beslenmesine yol açma, cinsel istismar, çıkar için kullanma, bundan da öte çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü faaliyette bulunmayı içermektedir.[72]

İhmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır. Çocuk ihmal ve istismarı, çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı olan fiziksel, duygusal ve cinsel ihmal ve istismarı içermektedir. Ancak bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur.

Yakın kişilerin çocuğun gelişimine sürekli zarar veren hareketleri sonucu çocuğa sosyal olarak mevcut kaynakların sağlanmaması, bunlardan yoksun bırakılması fiziksel ihmal olarak tanımlanabilir. Çocukların cinsel sömürüye karşı korunmaması ve ilgisiz kalınması, cinsel gelişime gereken önemin verilmemesi

[71] Jon Korfmacher, "The Kempe Family Stress Inventory": A Reviev.Child Abuse and Neglect, 2000, No:24, p.129-140.
[72] Margaret Lynch, "Çocuk İstismarı ve İhmali", Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi, Gözde Repro Ofset, Ankara, 1991, s. 37-44.

cinsel ihmal olarak ifade edilmektedir.[73] Çocuğun sevilmemesi, ihtiyacı olan duygusal ilgi ve yakınlığın ona gösterilmemesi duygusal ihmal olarak kabul edilmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı ailenin yaşam stresiyle ilgili olup ailedeki ekonomik ve sosyal stresler, ihmal ve istismara yol açabilir. Çocuğun ihmal ve istismar edilmesine neden olan faktörleri iç ve dış stres faktörleri olarak gruplamak mümkündür. Dış stres faktörleri; bazı ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel özellikler ailede sıkıntı yaratarak çocuğun ihmal ve istismarına yol açabilir. Ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biri olup yoksulluk, işsizlik, borçlanma şeklinde kendini gösterebilir. Aynı zamanda iyi beslenememe, yetersiz ev koşulları, sağlıksızlık gibi sorunları da beraberinde getirebilir. İç stres faktörleri ise anne-babanın kişilik yapısı, çocuğun özellikleri ve çevreye bağlı olarak çocuktan gereğinden fazla istekte bulunulması şeklinde gruplandırılabilir.[74]

Çocuğun en üst düzeyde gelişimini sağlayacak duygusal paylaşımın olmaması duygusal ihmal, çocuğun sağlıklı gelişmesini olumsuz yönde etkileyecek şekilde tıbbi bakımı yaptırmama, geciktirme ya da önerilere uymama tıbbi ihmal, çocuğun yetenek ve becerilerine uygun eğitim olanaklarından yararlanamaması ya da desteklenmemesi eğitim ihmali, kurum ve kuruluşların sorumlu oldukları alanlarda duyarsız davranmaları sonucu oluşan durumlar sosyal ihmal olarak adlandırılmaktadır. İhmal, özellikle büyüme geriliği olan, psiko-sosyal uyum güçlüğü çeken, eğitim gereksinimleri karşılanmayan çocuklar da akla gelmelidir.[75]

1.4.5.1. Tıbbi İhmal

Tıbbi ihmal, ekonomik olanaklar yeterli olmasına karşın bir çocuk için gerekli, yaşına uygun tıbbi bakımın sağlanmasında yetersizlik olarak tanımlanır. Bir çocuğun, zarar göreceği ya da olasılıkla zarar göreceği biçimde temel sağlık bakımı gereksinimlerinin karşılanamadığı durumda tıbbi ihmalden söz edilir. Hekimlerin en sık olarak dikkatini çeken ihmal türüdür. Ailenin hekimin tıbbi önerilerine uymaması, ya da hastalanan çocuğu sağlık kuruluşuna geç getirmesi biçiminde

[73] Şule Bilir, v.d., "4-12 Yaşları Arasında 16.100 Çocukta Örselenme Durumları ile İlgili Bir İnceleme", Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi, Gözde Repro Ofset, Ankara, 1991, s.45-53.
[74] Neriman Aral, Figen Gürsoy, "Çocuk hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", Milli Eğitim Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, No::151, s.37-39.
[75] Tıraşçı, a.g.e., s. 70-74.

görülebilir. Nedenleri arasında cehalet, ekonomik sıkıntılar, hastanın sağlık kuruluşuna ulaşmasının çok zor olması, sosyal güvence olmaması, verilen tedavinin iyi anlaşılmamış olması ya da tedavinin aileye çok zor gelmiş olması gibi etmenler sayılabilir. Sorunun hangi etmenden kaynaklandığını bulmak sorunla başa çıkmak için ilk şarttır. Eğer sorun tedavinin anlaşılmaması ise daha açık ve net ifadeler kullanmak, tıbbi terimlerden kaçınarak ailenin anlayacağı bir dille konuşmak, gerekirse tedavi şemasını yazarak vermek çözüm olabilir. Sorun ekonomik ve sosyal etmenlerden kaynaklanıyorsa, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden de yardım istenerek sorun aşılmaya çalışılabilir. Çocuğun kronik bir hastalığı varsa aileye bu hastalık hakkında bilgi verilmeli, hangi durumlarda sağlık kuruluşuna başvurması gerektiği öğretilmelidir.

1.4.5.2. Fiziksel İhmal

Çocuğun yeterli ve dengeli beslenmemesi, temizliğinin sağlanamaması, uygun ve temiz giydirilmemesi, yetersiz bir fiziki çevrede yaşaması, ev içi ve dışındaki kazalara karşı önlem alınmaması durumudur. Bu çocuklar zayıf, hatta gelişme geriliğindedirler. Seyrek yıkanmaya bağlı olarak idrar, dışkı ya da ter kokabilirler. Saçlarında bit olabilir. Ağız hijyeninin bozukluğuna bağlı olarak dişleri çürüktür, ağız kokusu vardır.

Çocuk ihmali çocukların sağlıklı ve normal gelişimi ile yaşamı açısından tüm dünyada önemli bir tehdit öğesi olarak varlığını sürdürmektedir. İhmal olgusu, bir diğer deyişle "kötü bakım" öncelikle aile ortamında kendini ortaya koyan bir davranış biçimi, bir sorundur. Ancak yavaş yavaş çocuk bakımından sorumlu olan diğer ortamlarda da kökleşmeye başlayan bir sorun olma boyutuna da uzanmaktadır. Yapılmış olan birçok çalışma ve araştırmalarda farklı kültürler ve kökenlerden gelmekte olan toplumlarda tarih boyunca ihmal ve istismar olgularının görüldüğü saptanmıştır.

İhmale uğramış olan çocukların önemli risk altında oldukları hiçbir şekilde yadsınamaz, İhmal ve istismar sonucu çocukların yetersiz büyüme ve gelişim göstermeleri için bir zemin oluşturmaktadır.

1.4.5.3. Duygusal İhmal

Çocuğa sevgi ve ilgi gösterilmemesi, özellikle ergenlik yıllarında destek ve denetimden yoksun bırakılması, eğitim gereksinimlerinin karşılanmaması gibi biçimlerde ortaya çıkabilir. Bu anne ve babalar çocuğun duygusal gereksinimlerine karşı kayıtsızdır. Çocuğu duygusal olarak reddedebilir, yok sayabilirler. Yeterli gözetim olmadığında, çocuk tehlikeli kişilere ve davranışlara yönelebilir. Bu çocuklar okula gönderilmeyebilirler. Okula gidenlerin ise dersleri, okuldaki sorunları ya da başarısızlıkları ile ilgilenilmez. Önlerinde eğitime teşvik eden iyi bir örnek yoktur.

Fiziksel ve duygusal ihmalin birlikte olduğu bir başka durum da özellikle ergenlerde görülen evden kovulmaları, evden kaçmış olanların dönünce eve alınmamalarıdır. Bu çocuklar sokağın kötülüklerine açıktır. İstismara maruz kalabilir, suça yönelebilirler.[76]

Aile içi şiddetin çocuklar üzerinde pek çok etkisi olur. Şiddet yaşanan bir ortamda çocukların gelişimsel ve duygusal ihtiyaçları yeterince karşılanamaz. Çünkü şiddet gören kişi çocuklarına uygun bakımı veremeyecek durumda olur. Şiddetle iç içe yaşayan aileler çocuklarına kendi çaresizlik ve umutsuzluk duygularını geçirirler. Çocuklarına güven duygusunu sağlayamazlar. Kuşkusuz şiddetin meydana getirdiği psikolojik etkilerin yanı sıra fiziksel etkiler de çocuklarda görülmektedir. Aile içi şiddete tanık olmuş olan çocukların psikolojik olarak çok ciddi sorunlar yaşadığı görülüyor. Annesine vurulduğunda çocuk ne yapacağını bilemez ve o yüzden de psikolojik olarak bakıldığında çocuklar açısından, çocuğun kendisinin dövülmesinden çok daha ciddi bir durum söz konusudur.[77] Aile içinde şiddet tanığı olan çocuklar, özellikle okul döneminde pek çok problemle karşılaşıyorlar: "Çevreye karşı ilgisizlik, yeme bozuklukları, düşünme bozuklukları, alt ıslatma, aşırı endişe, korku, dil gelişiminde gerileme, karın ve baş ağrısı, mide bulantısı gibi psikosomatik belirtiler, okulda başarısızlık, güven duygusunun sarsılması gibi olumsuz etkiler." Bu etkiler, çocukların hayatı boyunca üzerinde taşıyacağı yüklerdir. Dolayısıyla bu

---

[76] Figen Şahin, "Çocuk İhmali: Tanı ve Tedavide Hekimler İçin İpuçları", (Çevrimiçi) http://www.cty.com.tr/files/journals/4/391.pdf 05.12.2011.

[77] Sjoerd TOP, "Hollanda'da Aile İçi Şiddet ile Mücadele Konusunda Disiplinlerarası Yaklaşım", **İdarecinin Sesi Dergisi**, Ankara, No:147, Eylül-Ekim 2011, s.18-22.

çocukların ileri yaşlarda toplum içinde, problem oluşturabilecek bireyler olarak yer alma olasılıkları fazla gözükmektedir.[78]

Geliştirilecek bütüncül bir çocuk politikası, çocuk odaklı sosyal sorunları da bütüncül bir anlayış içerisinde kavramalıdır. Böyle bir anlayışla bakıldığında sorunun ne denli çok boyutlu olduğu görülecektir. Aşağıdaki şekil bu durumu şematize etmektedir (Şekil 2).[79]

[78] Demet Taşdan, **Çocuk ve Şiddet,** Babıali Kültür Yayıncılığı, Birinci Baskı, İstanbul, Eylül 2009, s.13-14.
[79] Karataş, **a.g.e.,** s.51-56.

Şekil 2: Çocuk Odaklı Sosyal Sorunlar

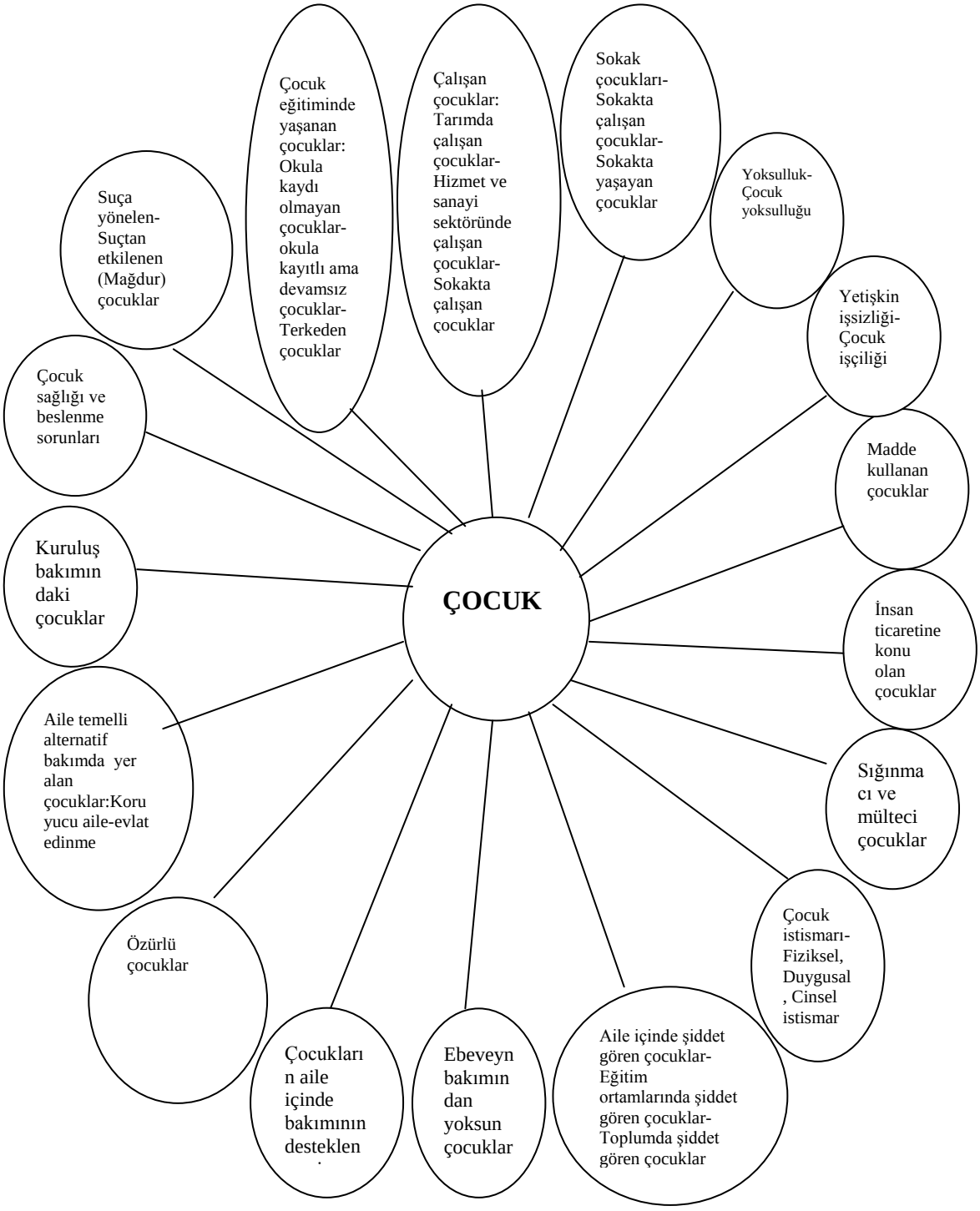

1.5. SOKAK ÇOCUKLARI VE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR KAVRAMI

Sokak çocukları ile ilgili yapılan çalışmalarda pek çok tanımlama yapılmış, ancak üzerinde tam olarak görüş birliğine varılan bir tanıma ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu tanımlama girişimlerinden ilki olarak kabul gören çalışma, UNICEF'in "Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocuklarının Sömürüsü" isimli belgede yer almıştır. Terim olarak ilk defa "Sokak Çocukları" 1851 yılında Henry Mayhew tarafından kullanılmıştır.[80]

Ancak yaygın kullanım, 1979' da yapılan "Birleşmiş Milletler Çocuk Yılı" çalışmasından sonra olmuştur. Bu terim kullanılmadan önce adı geçen çocuklar; Kolombiya'da "yatak böcekleri", Brezilya'da "marjinaller", Peru'da "meyve kuşları", Vietnam'da "toz böcekleri", Ruanda'da "kötü çocuklar", Kamerun'da "sinekler" gibi isimlerle "evsiz ve/veya ailelerinden kaçmış çocuklar" anlamlarına gelen değişik ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de ise 1940'lı yıllarda Galata Köprüsünü mesken tutmalarından dolayı bu çocuklar için, "köprü altı çocukları" deyimi kullanılmıştır. Aileleriyle ilişkileri çözülmüş, kopmuş, sokaklarda yaşayan ve yaşayabilmek için sık sık yasal olmayan ilişkilere karışan 18 yaşın altındaki çocuklardır.[81] Avrupa Konseyi Çocukları Çalıştırma Grubu tarafından da benimsenmiş olan sokak çocukları tanımı şöyledir: "18 yaşın altında bulunan ve kısa/uzun süredir sokak ortamında yaşayan çocuklar sokak çocuğu olarak tanımlanabilir. Bu çocuklar oradan oraya başıboş mayın gibi dolaşır dururlar, kendi arkadaş grupları arasında ve sokaklarda ilişkilerini sürdürürler. En çarpıcı olanı, bunların anne baba, öğretmen ve sosyal hizmet uzmanı gibi kendilerine karşı sorumlu bulunan yetişkinlerle ya çok az ilişkileri vardır ya da hiç ilişkileri yoktur."[82]

Sokak çocuklarıyla çalışmayı düşünen herkes ilk önce tanım problemiyle karşı karşıya gelir. Sokak çocukları kimdir sorusunun cevabını vermekte zorlanır. Ama genellikle iki ana gruba ayrılarak çocuklar ele alınmaktadır. Evi olmayan sokakta yaşayan çocuklar ile sokakta çalışıp akşam evine dönen bir evi olan,

---

[80] Yaşare Aktaş Arnas, "Sokak Çocukları", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Ankara, No:14, 2003, s. 43–58.
[81] Esin Küntay, "İstanbul'da Sokak Çocukları Sorunu: Genel Değerlendirme", 21.Yüzyıl Karşısında Çocuk ve Genç, İstanbul, MSÜ Matbaası, 2000, s.124.
[82] Sevda Uluğtekin, **Sokak Çocukları**, Bizim Büro Basımevi, İstanbul,1997, s. 5.

akşamları düzenli olmasa da evine dönen çocuklar olarak gruplandırılmaktadır. UNICEF'in organize ettiği 80'li yılların başındaki sivil toplum örgütlerinin bir araya geldiği "İnter-NGO Programme For Street Children" toplantısında yapılan ortak tanım gelmektedir. Buna göre sokak çocuklarının tanımı şöyledir:

"Sokak çocukları; sorumlu yetişkinler tarafından herhangi bir koruma, denetleme ya da yönlendirmenin olmadığı bir pozisyonda, ailelerinden çok, en geniş anlamıyla sokağı ev edinmiş şekilde yaşayan çocuklardır."[83]

Yine UNICEF, 80'li yılların sonuna doğru büyük çapta Güney Amerika deneyiminden edinilen fikirlerle, "sokaktaki çocuklar" ile "sokağın çocukları" gibi bir ayrım yapmıştır. Sokaktaki çocuklar; ailesinden giderek daha az destek alan, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda olan çocuklardır. Sokağın çocukları ise; günlük geçimlerinin mücadelesini, ailelerinden hiçbir destek almaksızın, yalnız başlarına veren daha küçük bir gruptur.[84]

Yapılan çalışmalar sonucu genel olarak sokak çocuklarını aileleriyle olan ilişkilerine göre ayırmanın daha sağlıklı olacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. UNICEF, sokak çocuklarını sokakta bulunma nedenleri ve aileleri ile olan ilişkileri bakımından üç başlıkta ele almaktadır.

1.5.1. Aileleriyle Sürekli İlişkisi Olan Çocuklar (Sokakta Çalışan Çocuklar)

Bu çocukların büyük çoğunluğu aileleriyle sürekli ilişki içerisinde olup onların denetim ve gözetimi altındadır. Günlerini sokaklarda değişik işlerde çalışarak geçiren bu çocuklar gece evlerinde kalmaktadırlar. Çocuklar üzerinde ailenin denetimi ve koruması sürmektedir. Bu çocuklar "sokakta çalışan çocuklar" olarak tanımlanmaktadır.

1.5.2. Aileleriyle Zaman Zaman İlişki Kuran Çocuklar (Sokaktaki Çocuklar)

Bu çocukların aileleriyle bağları zayıflamış olsa da tümüyle kopmamış olup, hâlâ kendilerini anne baba ve kardeşleriyle özdeşleştirebilmektedirler. Bu çocuklar

[83] Polat, **Sokak Çocukları**, s.1-2.
[84] Judith Ennew, **Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar**, UNICEF Türkiye Temsilciliği, Gelişim El Kitabı 4, Pelin Ofset, Ankara,1998, s.15.

da sokakta çalışan çocuklar gibi günlerini sokakta bir şeyler satarak, bir hizmet yaparak ya da sadece dolaşarak geçiren ancak zaman zaman gece evlerine dönen "sokaktaki çocuklar" olarak tanımlanmaktadır. Bu grup çocuklar kendi içinde iki alt kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi; ailelerinden uzak kente gelip çalışan ve ailelerine para gönderenler, ikincisi ise aile bağları oldukça gevşemiş çocuklardan oluşmaktadır. Sokaktaki çocuklar, ailesinden giderek daha az destek alan, ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda kalan çocuklardır. Bu çocuklar için yaşadıkları evler, oyun, kültürel faaliyet ve günlük yaşam mekanları olmaktan çıkmıştır. Sokaklar, bu çocuklar için günlük faaliyetlerde bulundukları mekanlara dönüşmüş olsa da, çoğu akşam evlerine dönmektedirler. Aile ilişkileri bir taraftan bozuluyor olsa da, hala evlerine bağlıdırlar ve yaşamı ailelerinin bakış açısından görmeye devam ederler.

1.5.3. Aileleriyle Hiç İlişkisi Olmayan Çocuklar (Sokağın Çocukları)

Bu gruptaki çocuklar sayıları daha az olmakla birlikte, aileleriyle hiçbir ilişkisi olmadan yaşam mücadelesi veren, günün 24 saatini sokaklarda geçiren ve toplumun en yoksul kesiminden gelen çocuklardır. Bu çocuklar ailelerinden zorla ya da kendi istekleriyle ayrılmış olup günün yirmi dört saatini sokaklarda geçirmektedirler. Bu çocukların bir kısmı aileleriyle asgari düzeyde ilişki halinde olsalar dahi birçoğu tamamen terk edilmiş durumdadırlar. Bu çocuklar ise "sokağın çocukları" olarak tanımlanmaktadırlar. Sokağın çocukları, günlük geçim mücadelesini, ailelerinden hiçbir destek almaksızın yalnız başlarına veren daha küçük bir gruptur. Bu çocuklar genelde "terk edilmiş" diye adlandırılsalar da, güvensizlik duygusu, istenmeme ve şiddete maruz kalma gibi nedenlerle onlar da ailelerini terk etmiş olabilirler. Evle olan bağları kopmuştur. Bu çocuklar, yetim kalmış ya da aileleri tarafından terk edilmiş ya da kendileri evden kaçıp, sokakları ev olarak kabul etmiş, genelde ergen yaşlarda olan çocuklardır.

Sokak çocukları, sokağın (kelimenin en geniş anlamıyla kullanılmayan yapılar, boş araziler, vs.) kendisi için sürekli ikamet ve/veya geçim kaynağı olduğu ve sorumlu yetişkinlerce yeterli olarak korunmayan, gözetilmeyen veya yönlendirilmeyen, yetişkinliğe ermemiş herhangi bir kız ya da erkek çocuktur.[85]

[85] Ennew, **a.e.,** s.15-16.

Zeytinoğlu sokak çocukları kavramını; sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar olarak ele almıştır. Ona göre sokak çocukları; geceleri ya da en azından bazı geceler evine dönmeyen, bütünüyle sokağı mesken edinen, aile korumasından ve desteğinden bütünüyle ya da büyük ölçüde yoksun olan çocuklardır. Bu çocuklar sık sık evden kaçan, evden atılan, terk edilen, ailesi olmayan ya da ailesi olduğu halde bütünüyle başıboş bırakılan çocuklardır. Sokakta çalışan çocuklar ise, ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan geceleri de evlerine dönen çocuklardır. Aile ilişkileri sürmekte olan bu çocuklar günlerinin önemli bir bölümünü aile korumasından ve gözetiminden, yaşadıkları çevreden oldukça uzak olan sokaklarda geçirmektedir. Bu çocukların çoğu okula gitse de özellikle her gün çalışmak zorunda olanların eğitimden yararlanabildikleri ve eğitimlerini sürdürebildikleri kuşkuludur. Bu çocukların sürmekte olan ilişkilerinin de tehlikede olduğu bilinmektedir.[86]

Görüldüğü üzere sokak çocukları konusunda yapılan tanımlar ve bu tanımlarda adı geçen gruplar kesin çizgilerle birbirinden ayrılamamıştır. Sokak çocukları ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında, bu çocukların çocukluklarını yaşayamadıkları, değişik nedenlerle (kendi isteği, reddedilme vb.) evlerinden ayrıldıkları, aile denetimi ve korumasından uzak oldukları ve sokaklarda yaşadıkları ön plana çıkan özellikleridir.

Sokak çocukları konusunda kesin sayı verememenin güçlüğü, tanımların iç içe geçmesi dolayısıyla hangisinin sokakta çalışan, hangisinin sokakta yaşayan olduğunun bilinememesinden kaynaklanmaktadır. Sokakta yaşayan veya sokakta çalışan çocuklar devamlı hareket halinde olup belli ortamlarda durağan yaşamamaktadırlar. Bu nedenle sokak çocuklarının sayısını belirlemek oldukça zor olup sokak çocuklarının sayısını ülke çapında hatta kentlerle sınırlandırılarak belirlemek daha faydalı olacaktır.[87]

Sokak çocukları cinsiyetlerine göre sokakta yaşayan erkek ve kız çocuklar olarak iki grupta toplanmaktadır.

---

[86] Sezen Zeytinoğlu, "Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları", Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi 12-14 Haziran 1989, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara,1989, s. 241–250.

[87] Uluğtekin, **a.g.e.,** s.6.

Sokakta yaşayan erkek çocuklar; 5–18 yaş arasında olup formel (kayıtlı iş yerleri, mevsimlik ve gündelik işler) ve informel (genelde bildirimi yapılmamış inşaat, taşımacılık, küçük atölyeler vb.) işlerde çalışarak hayatlarını idame ettiren çocuklardır. Yapılan araştırmalar sokakta yaşayan çocukların büyük çoğunluğunu erkek çocukların oluşturduğunu göstermektedir. Sokakta yaşayan çocukların % 90'ı erkek çocuklardır.[88]

Sokakta yaşayan kız çocuklar; 5–18 yaşları arasında olup sokaklarda yaşayan çocuklardır. Sokaklarda yaşayan erkek çocuklar gibi kız çocuklarının da bulunduğu bilinmesine rağmen yapılan araştırmalarda kız çocuklarına pek rastlanılamamıştır. Sokakta yaşayan çocuklar arasında kızların oranın %10 civarında olduğu belirtilmektedir.

Sokakta çalışan çocuklar, UNICEF'in birinci kategoride ele aldığı sokakta çalışan çocuklar olup bunlar aileleriyle sürekli ilişki içerisinde, onların denetim ve gözetimi altındadırlar. Günlerini sokaklarda değişik işlerde çalışarak geçiren bu çocuklar gece ise evlerine dönmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde sokaklarda çalışan bu çocukların %90'ı sokaklarda çalışırken aileleri ile bağlarını korumaktadırlar.[89] Çalışan çocukların % 75'inin aileleri ile bağlarını koruduğunu ve oran değişmekle birlikte bu çocukların yaklaşık % 20'sinin bazı gecelerini sokakta geçirdiklerini, %5'inin ise aileleriyle bağlarını tamamen koparmış olduğu bilinmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak kabul etmektedir. Bu açıdan bakıldığında 18 yaşın altında olup çalışan herkes çocuk işçi veya çalışan çocuk olarak nitelendirilebilir. 15–24 yaş arasını genç işçi olarak kabul eden Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 146 sayılı tavsiye kararıyla da taban yaşının yukarıya çekilmesini benimsemektedir. ILO'nun çocuk işgücünde benimsediği yaş sınırı 15'tir. Bu açıdan bakıldığında aile bütçesine katkıda bulunmak ve yaşamını kazanmak amacıyla, çalışma yaşamına (15 yaş) erken yaşta atılan çocuklara çocuk işçi ya da çalışan çocuklar denir.[90] Ülkemizde de 12 yaşından küçük olanların

---

[88] Sevil Atauz**, Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları**, UNICEF, Ankara,1994, s.1–2.

[89] Lewis Aptekar, "Street Children in the Developing World: A.Review of Their Condition", Cross-Cultural Research, C:28, No:3, 1994, s. 195.

[90] Özcan Karabulut, **Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele: "Türk İş Modeli",** Ankara: Türk İş Yayınları, 1998, s. 11.

çalıştırılamayacağını ifade eden Umumi Hıfzıssıhha Kanunu olmasına rağmen İş Kanunu bu yaşı 15 olarak belirlemiş, ancak hafif işlerde bu yaşın 13'e kadar indirilebileceğini de hükme bağlamıştır. Çocuk işçileri yetişkin işçilerden ayıran en önemli özellik, onların gelişim aşamalarında bulunmalarıdır. Kendilerine verilen ad ve çalışma nedenleri ne olursa olsun eğitim çağında ve rüşte ermeden çalışma hayatının zor ve tehlikeli koşullarında çalışmaktadırlar.

Çocukların çalışma nedenlerine bakıldığında en önemli neden olarak yoksulluk ön plandadır. Çocukları çalışma hayatına iten bir diğer faktör ise göç ve bunun bir sonucu olarak kentleşmedir. Kentleşme ve gecekondulaşma sanayileşmenin tabi sonuçlarından biri olup gelişmekte olan ülkelerde bir geçiş aşamasıdır. Geçimini kent hayatından kazanan gecekondu insanı zamanla ekonomik yönden de kentlileşir. Herhangi mesleki bir eğitim almayan dolayısıyla da iş bulamayan veya ancak marjinal sektörlerde iş bulabilen köyden kente göç etmiş bir ailede, babanın aldığı ücret ailenin geçimini sağlamaya yetmemektedir. Büyük şehirlerde çocukların önemli bir bölümü, eğitim dışı zamanlarda enflasyon, asgari ücret düşüklüğü, soysal güvenlik hizmetleri vb. sebeplerle aile gelirine katkı sağlamak amacı ile çalışma hayatına başlamaktadır. Aileler geçimlerine katkıda bulunmak için çocuklarının çok düşük ücretlerle çalışmalarını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Çocukların düşük ücretlerle çalışması ve çalışmada pazarlık güçlerinin yetişkinlere oranla daha zayıf olması işverenleri çocuk emeğini kullanmaya yönlendiren nedenlerden birisidir.

Çocukların çalışma hayatına atılmasının bir diğer nedeni eğitim imkânlarının yetersiz kalmasıdır. Ülkede eğitim alt yapısının yaygınlaşmamış olması vb. nedenlerle eğitim alamayan ya da eğitimin herhangi bir kademesinden ayrılan çocuklar ya işsiz kalmakta ya da çalışma hayatına atılmaktadırlar.[91] Dolayısıyla eğitimlerini sürdüremeyen, küçük de olsa bir iş yapan çocuklar yavaş yavaş iş hayatına atılmakta, güvencesiz, beceri gerektirmeyen ve düşük ücretli işlerde çalışmaya başlamaktadır.[92]

---

[91] Zeynep Türkmen, Bülent İlik, **Sokakta Çalışan Çocuklar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara,1994, s. 9.

[92] Kasım Karataş, "Çocuk İşgücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksek Okulu Dergisi, C:XI, No:12–13, Ankara,1993, s. 83-107.

Çocuk iş gücünün kullanılmasının bir diğer nedeni ise nüfusun hızlı artmasıdır. Hızlı nüfus artışı; düzensiz kentleşme, işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmaktadır. Çocukların çalışma nedenlerine baktığımızda, yoksulluk, anne babaların eğitim konusunda duyarsızlığı, hızlı nüfus artışı, göç ve kentleşme, çocuk iş gücünün maliyetinin az olması gibi nedenler, çocukların küçük yaşta çalışma hayatına atılmalarına neden olmaktadır.[93]

[93] Türkmen, İlik, **a.g.e.,** s.119.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARI, ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINI ÖNLEMEYE YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

2.1. ÇOCUK HAKLARI

Çocuk hakları kavramı geniş anlamda toplumsal, felsefi, ahlaki ve hukuksal boyutları içeren bir kavramdır. Felsefi ve toplumsal açıdan çocuk hakları refah hakları, korumacı haklar, yetişkin hakları ve ana-babalara karşı haklar olmak üzere dört ana başlık altında ele alınmaktadır. Doğal hukuk açısından çocuk hakları, çocuğun insan olması, aynı zamanda da bakıma ve özene gereksinim duyması nedeniyle doğuştan sahip olduğu hakların tümüdür. Bu haklar, insanlığın belli bir gelişme çağında teorik olarak, bütün çocuklara tanınması gereken ideal haklar listesini içerir. Pozitif hukuk, yani bir devlette yürürlükte bulunan hukuk açısından çocuk hakları, kanunlarda ve uluslararası sözleşmelerde ayrıntıları ile düzenlenen, belirli bir yasal güvenceye ve özellikle de yargı organlarınca gerçekleştirilecek koruma yollarına kavuşturulan haklardan oluşur. Pozitif hukuk açısından çocuk hakları, özel hukuk, sosyal hukuk, kamu hukuku ve uluslararası sözleşmelerde yer alan kuralların çocuklara tanıdığı hak ve sorumlulukların tümünü ifade eder.[1]

Batı toplumunda çocukluk kavramının vurgulanması, eğitimin 1600-1700'lü yıllarda çocuklara sınırlı hale gelmesi ile başlamaktadır. 19 uncu yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk, ekonomik bir birim olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk tarihinin incelenmesinde, toplumsal bilimlerde ortaya çıkan bilgi artışının da karşılıklı etkileşim yaratarak çocuk kavramının gelişimi alanındaki çalışmaları genişlettiği söylenebilir. Genel olarak lügat anlamında çocuk, "insan yavrusu" olarak tanımlanmakta, çok dar anlamda, bugün, çocuğun hangi yaşa kadar insan yavrusu, hangi yaşta yetişkinliğe eriştiği sorunu, bir yaş hududu belirlemeyi

[1] Emine Akyüz, "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", Milli Eğitim Eğitim-Sanat-Kültür, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2001 No:151, s.7.

gerektirmektedir. Çağdaş çocuk hakları sisteminde bu hudut 18 yaş olarak belirlenmiştir. Çocuk hakları kavramı geniş anlamda, toplumsal, felsefi, ahlaki ve yasal boyutlar içermekte ise de dar anlamda, objektif hukukun çocuklara tanıdığı hak ve sorumlulukların tümünü ifade eder.[2]

2.2. ÇOCUK HAKLARININ TARİHÇESİ

Çocuğun korunması yönündeki toplumsal ilgi önceleri dinsel etkiler altında ve dinsel nitelikteki kuruluşlar aracılığı ile olmuştur. Bu ilginin dini etkenler dışında toplum çerçevesinde kurumsallaşması 19 uncu yüzyılda başlamıştır. Uluslararası alanda çocukların korunmasına ilişkin bir örgütün kurulması düşüncesini ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune ortaya atmıştır. Ancak bu alandaki en önemli gelişme, 1920'de Cenevre'de Uluslararası Yardım Birliği'nin kurulmasıdır. Bu örgütün ve Uluslararası Kadınlar Meclisi'nin çabaları sonucu Birleşmiş Milletler 26 Eylül 1924 yılında **Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi** adı altında bir beyanname yayınlanmıştır. Atatürk tarafından da bizzat imzalanan bu Beyanname, çocuğun gelişmesi, korunması, tedavi görmesi, eğitilmesi, istismardan korunması, en önce yardım görmesi, kardeşlik ve barış ruhu içerisinde büyütülmesi prensiplerini içeren beş maddeden oluşmuştur.

Çocuk haklarını konu alan ikinci önemli uluslararası belge 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunca kabul edilen ve on maddeden oluşan **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi**'dir. Bu beyanname, ayrımcılığın önlenmesi, çocukların ad ve vatandaşlığa sahip olma hakkı, sağlık ve sosyal güvence hakkı, özürlülerin ve korunmaya muhtaç çocukların özel olarak korunması, eğitim hakkı, korunmada öncelik hakkı, istismardan korunma konularında ilkeler koymuştur.[3] 1978 yılında Polonya'nın inisiyatifi ile insan hakları alanında olduğu gibi çocuk hakları alanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) paralelinde bir Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşturulması fikri ortaya atılmış ve 1979 BM Çocuk Yılı münasebeti ile uygulamaya koyulmuştur. On yıl süren bir hazırlık çalışmasından sonra, BM'ye üye tüm devletlerin hukuk sistemleri incelenip dikkate alınarak oluşturulan tasarı, 20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulunda

[2] Bob Franklin, **Çocuk Hakları**, Ayrıntı Yayınları, 1993, s.28.
[3] Emine Akyüz, "Çocuk Hakları Bildirgesi ve Türk Hukuk Sistemi", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1980, C:XIII, No: 1-2, s.339-360.

onaylanmış ve 2 Eylül 1990'da uluslararası hukukta yürürlüğe girmiştir. 30 Eylül 1990 tarihinde BM Genel Merkezinde toplanan Çocuklar İçin Dünya Zirvesi'nde "Çocukların Yaşatılmaları, Korunmaları ve Geliştirmelerine İlişkin Dünya Bildirgesi" ile BM Örgütü Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi temel alan bir küresel hareketi başlatmış ve bu bildirgenin uygulanması için bir eylem planı benimsemiştir.[4] Sözleşme, doğumdan ergenliğe ve genç yetişkinliğe kadar çocukların yaşamlarının tüm boyutlarını kapsamaktadır. Sözleşme on yıllık bir zaman diliminde geliştirilmiştir ve Sözleşme dünyadaki tüm çocukların mutlu, sağlıklı, doyurucu ve güvenli bir yaşam sürebilmesi için nelerin gerekli olduğu konusunda kapsamlı bir bildirgedir.[5]

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, dünyada çocuk hakları konusunda ana metindir. Ulusal ve Uluslararası gündemlerde çocukları üst sıralara yerleştirmiş ve köklü bir değişime zemin hazırlamıştır. Sözleşmeyi onaylayan her devlet, çocuklarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmelerinde ana-babalara ve diğer sorumlu kişi ve kuruluşlara yardımcı olacak yasal, yönetsel ve yapısal her önlemi almak zorundadır. Bunun yanında uluslararası hukukta çocuk haklarını şu ya da bu yönüyle koruyan birçok iki taraflı ya da çok taraflı Sözleşme, BM ilkeleri ve tavsiye kararları yayınlanmıştır.

Türkiye Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 yılında imzalamış, 9 Aralık 1994'de 17, 29 ve 30 uncu maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince koyarak TBMM'de onaylanmıştır. Sözleşme 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak 4058 sayılı Kanun olarak yürürlüğe girmiştir.[6] Çocuk refahına ilişkin tedavi odaklı maddelerin yanı sıra daha çok koruyucu, önleyici bir yaklaşıma sahip olan sözleşme çocukların korunmasında toplum bilincinin önemini vurgulamaktadır. Üç bölümden oluşan sözleşmenin birinci bölümünde çocukların yetiştirilmesi için aile ve toplumun sorumluluklarına ilişkin maddeler, ikinci bölümünde sözleşmenin uygulanmasına ilişkin maddeler, son bölümde ise genel hükümler yer almaktadır.18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak

[4] Betül Onursal, "Çağdaş Çocuk Hakları Sisteminde Türkiye'nin Konumu", Yeni Türkiye, İnsan Hakları-II, Temmuz-Ağustos 1998, No: 22, s.1147-1148.
[5] Veli Duyan, **Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları**, BM Sözleşmesi Profesyonel El Kitabı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No:07, Ankara, Eylül 2004, s.10.
[6] İbrahim Cılga, "Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları", Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, s.506.

tanımlayan sözleşme çocuğun korunması ve yetiştirilmesi sırasında önceliği çocuğun biyolojik veya yasal vasilerine vermekle beraber devletin konuya olabildiğince çok kaynak aktarması ve yasal düzenlemeleri yapması gerektiğini vurgulamaktadır.[7]

Sözleşme, çocuklara karşı ayrımcılığa, çocukların ilgilerine, çocukların gelişimsel ve yaşamsal haklarına, kimlik haklarına, milliyet haklarına ve yasadışı müdahale olmaksızın aile ilişkilerini sürdürme haklarına ilişkin maddelerden oluşmaktadır. Haklar üç ana alanda toplanmıştır; Temel Haklar, Koruyucu Haklar, Kişisel Haklar.

2.3.ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞMENİN TEMEL İLKELERİ

Sözleşmede yer alan dört hak, çocuklara tanınan diğer bütün hakların kullanılmasında ve devletlere yüklenen görevlerin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulacak temel ilkeler niteliğindedir.

2.3.1. Ayrım Gözetmeme

Sözleşmenin 2 nci maddesine göre, taraf devletler, Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının, vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka düşünceler, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.[8]

Ayrımcılık, bütün insanların haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını, bu haklardan eşit biçimde yararlanmalarını önleme amacını taşıyan ya da fiilen bu sonucu veren herhangi bir ayrım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılmasıdır.

Birçok çocuk anne-babasının inançları veya eylemlerinin bir sonucu olarak insan hakları ihlali kurbanıdır. Aile geçmişi ve anne-babasının statüsü nedeniyle ulussuz, göçmen, sığınmacı ve sokak çocukları olmasına uluslararası bir ilgi bulunmaktadır.

UNICEF raporlarına göre, günümüzde özellikle kadına yönelik ayrımcılık yadsınamayacak boyuttadır. Kadına yönelik ayrımcılık daha çocukluk döneminde,

[7] Hakan Acar, "Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Kimi Haklar Açısından Sokakta ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s.5.
[8] UNICEF, Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi, UNICEF, t.y., s.17.

toplumsal ve kültürel gelenekler nedeniyle aile ve toplumun kız çocuğa erkek çocuktan daha az olanaklar tanımasıyla başlamaktadır. Gerek ana-babanın çocuğa gösterdikleri özen gerekse sağlık ve eğitim bakımından erkek çocuk daha avantajlı bir konuma sahip olmaktadır. Birçok toplumda görülen erkek çocuk lehindeki bu yerleşik tercih kız çocuğun ihmal ve sömürüye uğramasına yol açmakta ve sonuçta kadının statüsünü düşürmektedir.[9]Ayrım gözetmeme ilkesinin yasalarda yer alması uygulama bakımından gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bu ilkenin yaşama geçirilmesi için ayrımcı içerik taşıyan gelenek, uygulama ve adetlere karşı da mücadele etmek gerekmektedir.

Sözleşmenin çocuğun yetiştirilmesi ve korunması konusuna yaklaşımı, en önemli sonucudur. Sözleşme aile ve devletin çocuk üzerindeki sorumlulukları üzerine inşa edilmiştir. Ailenin çocukla ilgili sorumlulukları belirtilirken devletin rolü hakların savunucusu ve koruyucusu olarak şekillenmektedir. Çocuğun korunması ve gelişiminin sağlanması için ailenin de korunması ve güçlendirilmesi esastır. Sözleşme, çocuğun gelişimini engelleyecek sosyal, kültürel ve ekonomik engellerin kaldırılmasını amaçlamakta ve çocuk yetiştirilmesi sorununa bütüncül bir bakış getirmektedir. Böylece çocukların korunmasına ilişkin evrensel standartlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Yaşama, hayatta kalma ve Gelişme Hakkı

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 6 ncı maddesine göre, her çocuk yaşama hakkına sahiptir. Devlet, çocuğun yaşamını ve gelişimini güvence altına almakla yükümlüdür.

Yaşama hakkı, kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi hakkıdır. Bu tanıma göre, yaşama hakkı başlıca iki öğeden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, insanın bedeni içinde her türlü dış korkudan uzak olarak yaşayabilmesi hakkıdır. Yaşarken bireyin beden bütünlüğüne dokunulamaz. Çünkü çocuğun yaşamasını sağlamanın en önemli koşullarından biri de, yaşamın maddi ve manevi bir acıya maruz kalmadan sürdürülmesidir.[10] Kişinin bedenine karşı her türlü tecavüz bütün hukuk

[9] Akyüz, Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, s.10.
[10] Ahmet Mumcu, **İnsan Hakları ve Kamu özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara 1994, s.149.

sistemlerinde suç sayılmıştır. Çocuğun ruhsal yaşamına ilişkin hakları da yaşama hakkının önemli bir unsurudur. Bu nedenle manevi acılar vererek çocuğa ruhsal baskı yapılması, onun ruhsal bütünlüğüne ilişkin haklarının ihlali olarak nitelendirilmektedir.

ÇHS'nin 6 ncı maddesinin ikinci fıkrasında, temel yaşama hakkının ötesine geçilerek, devletlerden çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı göstermeleri istenmektedir. "Gelişme" kavramı yalnızca çocuğun yetişkinlik dönemine hazırlanmasıyla ilgili değildir. Bu, aynı zamanda çocukluk dönemi için, yani çocuğun şimdiki yaşamı için en elverişli koşulların oluşturulması anlamına gelir.[11] Sözleşmeye göre devletler, çocuğun bedensel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini, insanın saygınlığı ile uyumlu biçimde gözetecekler; çocuğun toplumda özgür bir birey olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri alacaklardır. Sözleşmenin getirdiği yükümlülüklerin çoğu, özellikle sağlığa, yeterli yaşam standartlarına, eğitime ve boş zamana ilişkin yükümlülükler çocuğun gelişmesi ile ilgilidir.

2.3.3. Çocuğun Yüksek Yararı

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 3 üncü maddesine göre, kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir. Taraf devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak esenliği için gerekli koruma ve bakımı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Çocuğun yüksek yararı oldukça basit bir kavramdır. Ancak onun tamamen gerçekleştirilmesi toplumların onu nasıl algıladığı ve çocuklara nasıl muamele ettiğine göre radikal değişiklikleri kapsamaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin, çocuğun korunması ile ilgili temel ilkelerinden biri, "çocuğun yüksek yararı" ilkesidir. Sözleşme kapsamında çocuğun yüksek yararı gözetilmek koşulu ile ailenin çocuğunun bakımını üstlenmesi ve çocukların normal

[11] Emine Akyüz, "Çocuğun Çocuk Olma ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı", İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul 1999, s.43.

gelişim dönemlerinde sağlıklı bir şekilde geçmesi sağlanmalıdır. Yoksulluk sınırı altında yaşayan aile yaşamlarını sürdürebilmek amacı ile çok yoğun olarak çalışmak durumunda kalmaktadır. Çoğu ailelerde küçük çocukların da çalıştırılması yaygındır. Ailenin zoru ile çalıştırılmak zorunda kalan çocuk sokaklarda normal gelişimine engel olabilecek faktörlerle karşılaşmakta, çoğu zaman şiddetle iç içe yaşamak zorunda kalmaktadır.[12]

Çocuğun yüksek yararı, çocuğun güvenliği kavramı ile eş anlamlıdır. Çocuğun güvenliği, somut bir durumda, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaksal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuksal bakımlardan korunması ve geliştirilmesidir. O halde çocuk, maddi, manevi, ekonomik ve hukuksal bakımlardan özgürlük ve haysiyet içerisinde, sağlıklı ve dengeli biçimde gelişebilme olanaklarına sahip kılınmışsa hakları ve güvenliği korunmuş olur. Sağlıklı gelişim çocuğun güvenliğinin en önemli unsurudur. Sağlıklı çocuk, "Sağlık, belirli bir zaman kesiti düşünülürse, bu kesit içerisinde herhangi bir hastalık belirtisinin bulunmamasıdır. Fakat tüm çocukluk ve gençlik çağı ele alınırsa, doğuştan getirdiği, henüz gizli bulunan yeteneklerini gelişimin hedeflerine uygun biçimde geliştirebilen çocuğa sağlıklı çocuk denir"[13] olarak tanımlanmıştır.

2.3.4. Çocuğun Görüşlerine Saygı

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 12 nci maddesine göre, belirli bir görüş oluşturma yeteneğine sahip her çocuğun, kendini ilgilendiren bütün konularda görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi, bu görüşlere yaşı ve olgunluk derecesi göz önüne alınarak gereken önemin verilmesidir. Maddenin ikinci fıkrası ise çocuğa, kendisini ilgilendiren herhangi bir adli ve idari kovuşturmada doğrudan doğruya veya temsilci aracılığı ile ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilme hakkı tanımaktadır. Bu fıkra çocuğa, kendi başına geleceğini tayin hakkını değil, kararlara katılma hakkını verir.

BM Çocuk Hakları Komitesine göre, çocukların aile ve okul yaşamı olmak üzere, toplumsal yaşama katılımlarını teşvik etmek, düşünce, ifade ve örgütlenme

[12] Adalet Alada, Sevgi Sayıta, Sezai Temelli, "Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:19; Ankara 2002, s. 252.
[13] Jakob Lutz, **Kinderpsychiatrie**, Rotapfel-Verlag Zürich 1972, s.13.

özgürlüklerinden daha fazla yararlanmalarını sağlamak için daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir. Sözleşme, çocuklara görüşlerini serbestçe ifade edebilme hakkını tanımıştır. Bunun anlamı, çocuğa, görüşlerini ifade etmesi ya da etmemesi konusunda herhangi bir baskı, sınırlama ve etkileme uygulanmamasıdır.

2.4. I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI STRATEJİSİ (2012-2016)

I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı himayelerinde 25-27 Şubat 2011 tarihinde gerçekleştirilen I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin paydaşları Çocuk Vakfı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), İstanbul Üniversitesi'nin işbirliği ile TÜBİTAK-TÜSSİDE'nin danışmanlığında hazırlanmıştır.

Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan bir ülke olarak çocuğun bütün hakları ve esenliğinin sağlanması için yasal ve idari önlemleri almak amacıyla I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi'ni hazırlamıştır. Bu Strateji Belgesi'ne BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ölçütü olan çocuğun yüksek yararı, yaşaması, yetiştirilmesi ve gelişiminin sağlanması ve korunmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları; çocuğun her türlü ayrımcılığa karşı korunması ve katılımı ilkeleri yön verecektir.

Bu Strateji Belgesi, Türkiye'de bütün çocukların toplumsal konumunu dikkate alarak hayat standartlarını geliştirmek amacıyla devletin sorumluluğu ve yükümlülükleri doğrultusunda gerekli gelişimi, koruma ve önlemeyi, güç koşullardaki çocuklara özel bakım ve imkânları sağlayıcı; kalıcı ve yaygın programları geliştirme sorumluluğunu üstlenme ve bu amaçla bütün yasal ve idari önlemleri alma, ulusal politika ve strateji geliştirme, faaliyet ve eylem planı oluşturma ve uygulama çalışmalarını hedeflemektedir. Bu strateji, çocukların sağlıklı büyüyecekleri, iyi bir eğitim alacakları, güç koşullarda kalmaları durumunda korunacakları ve ayrılacak kaynak ve gerçekleşecek hizmetlere erişebilecekleri ülke ölçekli bütüncül bir Çocuk Koruma Sistemi'nin gerçekleşmesine yönelik genel amaçları ve somut eylemleri içermektedir. Strateji ile "temel haklara saygı denetimi" uygulaması için yeni yapılar ve yaklaşımlara öncülük edilecektir. Bu strateji belgesi,

Türkiye'nin çocuk haklarını koruma ve geliştirme amacıyla ortaya koyduğu iradenin somut ifadesidir.[14]

I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi'nin çocuk hakları odaklı uygulamaları için 10 öncelikli yaklaşım şu şekilde belirlenmiştir:

-Çocuk haklarının yasal düzenlemelerle kabulü ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin fiilen kalkmış bulunan 17 nci, 29 uncu ve 30 uncu maddelerine konulmuş çekincelerin kaldırılması.

-Yasalarda kabul edilen ilke ve ölçütleri uygulamaya dönüştürecek kurumsal yapıların oluşturulması ve var olanların güçlendirilmesi.

-Sorumlu kuruluşlarca ulusal çocuk politikalarının faaliyet, uygulama ve eylem planlarının bireyin, toplumun ve devletin katılımıyla hazırlanması ve gerçekleştirilmesi

-Çocuk hakları politikaları ve uygulamaları konusunda kamuoyunda bilinç ve duyarlılık oluşturulması,

-Çocuk hakları politikaları ve uygulamalarından sorumlu kurum ve kuruluşların yaklaşımlarının geliştirilmesi; bütüncül, disiplinler arası, çok sektörlü ve eş güdümlü çalışma anlayışının karar ve uygulama birimlerinde güçlendirilmesi,

-Ulusal çocuk politikaları ve faaliyet planlarına dayalı uygulama programları hazırlanması ve çocukların ilgili haklardan yararlanmalarının sağlanması,

-Çocuklara sağlanan hakların korunması ve geliştirilmesi,

-Çocuk hak ihlalleri karşısında başvuru sisteminin kurulması ve yaygınlaştırılması,

-Çocuk hakları uygulamalarının bütün süreçlerine çocuk ve yetişkin bireylerin, toplumun, sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, medyanın ve hükümet kuruluşlarının etkin katılımı ve işbirliği ortamlarının hazırlanması,

-Çocuk ve yetişkin paydaşlığında etkin uygulama, değerlendirme, denetleme, izleme ve raporlama sisteminin kurulması.

[14] Mustafa Ruhi Şirin, Aydın Gülan, **1. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (2012-2016),** 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Çocuk Vakfı Yayınları, Yayın Dizisi:19, Mart 2011, s.13-18.

2.5. ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASI VE ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINI ÖNLEMEYE YÖNELİK ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

2.5.1. 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi

Uluslararası alanda çocuk haklarının korunmasına yönelik yapılan ilk etkin girişim 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisidir. Bildiri ile çocukların erişkinlerden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özellikleri olduğu, sürekli büyüme ve gelişme gösterdiği bilincinin yerleşmesi, çocukların bakımının bir toplum sorunu olduğu ve bilimsel yaklaşımlarla herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği düşüncesi şekillenmiştir. Bildiri 'de, çocukların doğal biçimde gelişmesine olanak sağlanması, aç çocukların beslenmesi, hasta çocukların tedavi edilmesi, terk edilmiş çocukların korunması, felaket altında yardımın öncelikle çocuğa yapılması, çocukların her türlü istismara karşı korunması ve kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği belirtilmiştir.

2.5.2. 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi

20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Çocuk Hakları Bildirgesi" kabul edilmiş olup, bu Bildirge 'de yer alan bazı haklar şunlardır:

-Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurları zedelenmeyecek şekilde gelişmeleri sağlanmalıdır,

-Çocuk her koşulda koruma ve kurtarma olanaklarından ilk yararlananlar arasında olmalıdır,

-Çocuklar her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmesini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve böyle bir işe girmesine izin verilmeyecektir.

2.5.3. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme - 20 Kasım 1989

Uluslararası hukukta, diğer bildirilerde olduğu gibi çocuk haklarına ilişkin bildiriler de taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imza edilmesine

rağmen hukuksal yaptırımı olmayan bazı genel ilkelerin ilan edilmesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Bildiriler, çocukların çıkarları yönündeki özel ve kamusal nitelikteki girişimler açısından o günden bu yana bir kılavuz işlevi görmüştür. Sözleşmeler ise, devletlerin iç hukuk kurallarına göre imza ve bilhassa bir kanunla da onaylandıktan sonra taraf devletleri bağlayıcı niteliğe kavuşan, dolayısıyla iç hukuk kurallarında uluslararası antlaşma kuralları gereği yeni düzenlemeler veya değişiklikler yapma taahhütleriyle taraf devletleri yükümlülük altına sokan belgelerdir.[15]

Çocukların Magna Carta'sı olarak nitelendirilen ÇHS, on sekiz yaşına kadar her insanı çocuk saymaktadır. Ayrıca çocukların ihmalden, istismardan, kötü muameleden korunması amacını taşımaktadır. Bu sözleşme, çocukların da bir birey olarak sahip oldukları haklara uluslararası yasa gücü kazandırmış ve çocuk yönünden aile sorumluluğunun öncelikli olduğunu, aileden yeterli desteği görmeyen çocukların bakımının da kamu tarafından karşılanmasını öngören 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nde yer alan ana-baba sorumluluğunun esas olması anlayışını korumuştur.[16] Uluslararası hukukta çocuk haklarına dair en kapsamlı belgedir. Dünya çocuklarının "İnsan Hakları Yasası" sayılmaktadır. 18 yaşından küçük insanları çocuk olarak nitelemektedir. Çocukların yaşama, gelişme, koruma ve katılım haklarına ilişkin bu güne kadar hazırlanmış en eksiksiz belgedir. Çocuk haklarına yasa gücü kazandıran ilk metindir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 19, 34 ve 39 uncu maddeleri çocuk istismarı, ihmali ve önlenmesiyle ilgilidir. Çocuk ihmal ve istismarı kapsamlı bir olgu olmasına karşın çocuğa yönelik istismar kapsamında fiziksel istismar ön plana çıkmaktadır.[17]

Çocuk ihmali genelde ailenin, ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde tanımlanabilir. Bir bütün olarak toplum, kurumlar ve bireyler tarafından geliştirilen ihmal davranışı, çocukların eşit hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılması sonucunda onların en üst düzeyde gelişimlerini engelleyici davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun bakım ve

---

[15] Ali Naim İnan, "Çocuk Haklarına Dair sözleşme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No:1-4, Ankara 1995, s.765-778.

[16] Aşkın Yaşar Topuzoğlu, "Çocuk Hakları Sözleşmesi Tarihçe-Tanıtım", **Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu,** İstanbul Yayınları, İstanbul 2004, s.17-19.

[17] Neriman Aral, **Fiziksel İstismar ve Çocuk**, Tekışık Veb Ofset Tesisleri, Ankara, 1997.

beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne-baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması ihmal davranışına örnek olarak verilebilir. Aktif bir olgu olarak nitelendirilen istismar ise anne, baba ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çocuk Hakları alanında yer alan uluslararası argümanlar içinde özellikle göz önünde bulundurulması gereken argüman BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin önemi uluslararası hukuk alanında yapılmış ilk ve en kapsamlı düzenleme oluşudur. Bu Sözleşmeyle çocuk hukuku konusunda temel ilkeler belirlenmiş ulusal mevzuatta yapılacak değişikliklerde, düzenlemelerde hakim olması gereken temel anlayış ortaya konmuştur. Bu nedenle bu Sözleşme haklı olarak çocuk haklarının anayasası olarak tanımlanmaktadır. Bu Sözleşme' de yer alan düzenlemeler ışığında aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir:[18]

-18 yaşına kadar herkes çocuktur,

-Çocuk, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın eşit olarak doğuştan haklara sahiptir,

-Çocuk yaşla ve olgunlaşma ile gelişen ihtiyaçlara sahip bir bireydir,

-Çocukla ilgili her işlemde çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurulmalıdır,

-Anne-baba sorumluluğu esastır. Devletler anne babanın sorumluluğu yerine getirmesine destek olmalı, anne-baba sorumluluğu yerine getiremediği durumlarda sorumluluğu devralmalıdır,

-Çocuk hakkında alınan her kararda çocuğun görüşü alınmalıdır,

-Çocuklar ifade özgürlüğüne sahip bireylerdir,

-Çocukların özel yaşantısı korunmalıdır,

-Çocuklar herhangi bir kişiden gelebilecek her türlü suiistimalden korunmalıdır,

-Tedbir olarak gerçekleştirilen yerleştirme uygulamaları düzenli olarak denetlenmelidir,

[18] Alpsoy, **a.g.e.,** s.254-255.

-Çocuklar her türlü gelişimleri açısından yeterli yaşam standartlarına sahip olmalıdırlar. Bu konuda asıl sorumlu ana-babadır. Devlet ana-babaya bu konuda yardım etmekle yükümlüdür.,

-Çocuklar ekonomik sömürüden uzak tutulmalı, çocuk işçiliği kontrol altına alınmalıdır,

-Çocukların uyuşturucu maddelerle her türlü ilişkisi engellenmelidir,

-Çocukların her türlü cinsel sömürüden korunması gerekmektedir,

Çocukların yargılamasında işkence ve özgürlükten yoksun bırakma konusunda gerekli tedbirler ele alınmalıdır, çocukların sahip oldukları nitelikler gözetilerek yargılama, ceza ve infaz sisteminde gerekli değişiklikler yapılmalıdır,

-Çocukların silahlı çatışmaya girmesi engellenmelidir,

-Devlet mağdur çocukların yeniden sağlıklarına kavuşması için her türlü önlemi almalıdır,

-Çocuk yargılamasında çocukların kişilik ve değer anlayışları merkezli ve yeniden sosyalleştirilmesini hedefleyen değişiklikler yapılmalıdır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede çocuk istismarı, ihmali ve önlenmesiyle ilgili olarak taraf devletlere önemli sorumluluklar ve görevler yüklemektedir.

2.5.3.1. Özel Yaşantının Korunması

ÇHS'nin 16 ncı maddesi ile çocuğun özel yaşantısına, ailesine, konutuna ya da iletişimine, onur ve saygınlığına yapılabilecek keyfi veya yasa dışı müdahalelere karşı korunması düzenlenmektedir. Bu madde ayrım gözetmeksizin bütün çocuklar için geçerlidir. Aile içinde çocuğun özel yaşamının korunması kuşkusuz ailenin yapısına, yaşam koşullarına ve çocuğa tanınan özel alanı belirleyen ekonomik ve diğer etmenlere göre değişiklik gösterecektir. Kalabalık ailelerde ya da çok kalabalık bir okulda çocuğun özel yaşamına saygı gösterme sorunu ortaya çıkabiliyor ya da ekonomik koşullar çocuğun özel yaşam alanlarını ortadan kaldırıcı bir etken olarak rol oynayabiliyor.

Çocukların ceza yasasını ihlal etmekle suçlandıkları durumda, çocuğun afişe olmasını ya da damgalanmasını engellemek amacıyla, yargılamanın her aşamasında

gizliliğe azami özen gösterilmeli, sanık veya şüpheli çocuğun kimliğine ilişkin hiçbir bilginin yayımlanmasına izin verilmemelidir.[19]

2.5.3.2. Çocuğun Her Türlü Şiddete Karşı Korunması

ÇHS'nin 19 uncu maddesi, çocukların anne-babalarının ya da başkalarının bakımında iken maruz kalabilecekleri her türlü istismar ve kötü muameleden korunmalarını öngörmektedir. Bu madde, çocuğun bakım altında bulunduğu her yeri ve burada karşılaşabileceği her türlü şiddeti kapsamaktadır. Maddede çocuğun korunması için alınması gerekli önlemler ayrıntılı şekilde sayılmakla kalmamış, bu önlemlerin içeriği ve usulleri de belirtilmiştir. Devletler yasal, idari, sosyal ve eğitsel nitelikteki bütün önlemlerin alınmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu madde Devletlere pozitif yükümlülük getirmektedir.

Çocukların bulundukları bütün ortamlar bakımından, doğrudan çocuklara yönelik fiziksel ceza uygulamasını ya da çocuklara yönelik, fiziksel, cinsel ve duygusal istismar teşkil edecek eylemleri yasaklayan özel bir düzenleme bulunmamakta, buna karşın ya bu tür eylemlerin suç teşkil edeceğini öngören ya da bu eylemlere maruz kalan çocukların haklarını düzenleyen yasa hükümleri bulunmaktadır.

2.5.3.3. Ailesiz Çocuğun Korunması

ÇHS'nin 20 nci maddesi, aile ortamından yoksun olan çocuklar için bir hak öngörmektedir. Devletten özel koruma ve yardım görme hakkı. Bu düzenleme bir hakkı tarif ettiği için kendiliğinden uygulanabilir niteliktedir. Buna göre aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararı gereği bu ortamdan uzaklaştırılması gereken her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkını ileri sürerek, talepte bulunabilecektir. Böylelikle ihmal ve istismara uğradığı belirlenen ya da benzer koşullarda bulunan çocukların yüksek çıkarlarının korunması, bunun için gerekirse çocuğun bulunduğu ortamdan uzaklaştırılarak korunma ve bakım altına alınması hükme bağlanmıştır.[20]

---

[19] UNICEF, Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi, s.97-98.

[20] Derya Kurtay, **Çocuk İhmal ve İstismarının Önlenmesi Rehabilitasyonu ve Çocuk Koruma Merkezleri**, Dönemeç Yayınları, 1.bs., Temmuz 2006, s.89.

Aile çevresinden geçici veya sürekli olarak yoksunluk, hukuki veya fiili nedene dayalı olarak ortaya çıkabilir. Devletin, çocuğun yüksek menfaatini dikkate alarak onu aileden uzaklaştırması hukuki bir nedendir. Buna karşılık, ana ve babanın ölümü, çocuğu terk etmesi gibi yoksun kalma halleri fiili nedene örnektir. Sözleşme Devletlere, bu durumdaki çocuklara özel bir koruma sağlama zorunluluğu getirmiştir. Dolayısıyla Devlete pozitif edim yükümlülüğü getirmektedir.

2.5.3.4. Çocuk İşçiliği

Sözleşmenin 32 nci maddesi ile çocukların ekonomik sömürüden korunma ve tehlikeli işler, eğitime zarar verebilecek işler, sağlık ya da bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesi için zararlı işlerde çalıştırılmaktan korunması amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için Devletlerin gerekli her türlü yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemleri alması istenmektedir. Özellikle maddenin ikinci fıkrasında belirtilen önlemlerin mutlaka alınması beklenmektedir. Bunlar; işe kabul için asgari bir yaşın belirlenmiş, çalışma saat ve süreleri ile koşulların düzenlenmiş ve bu kuralların ihlali halinde uygulanacak yaptırımların öngörülmüş olmasıdır.

ILO'nun 1999 tarihli 182 No.lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesinin amaçları bakımından "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" ifadesi;

-Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini,

-Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını,

-Çocuğun uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını,

-Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.

2.5.3.5. Cinsel Sömürü

Sözleşmenin 34 üncü maddesi, çocuğun her türlü cinsel sömürü ve suiistimalden korunması için Devletlerin sağlamayı taahhüt ettikleri güvenceleri

düzenlemektedir. Sözleşmenin 19 uncu maddesi, bedensel ve zihinsel şiddetin bütün biçimlerine karşı koymayı kapsamakta ve cinsel istismardan da özel olarak bahsetmektedir. 35 inci madde ise çocukların kaçırılmalarının, satılmalarının ve fuhşa zorlanmalarının önlenmesini amaçlamaktadır. Özellikle bu iki madde, çocukların cinsel sömürü ve suiistimalden korunmasını öngören 34 üncü madde ile doğrudan ilgilidir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 25 Mayıs 2000 tarih ve 54/263 sayılı kararıyla Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolünü kabul etmiştir.

2.5.3.6. Çocukların Kaçırılmaları, Satılmaları ve Fuhşa Zorlanmaları

Taraf devletler her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların satılmaları, kaçırılmaları ve fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ikili ve çok taraflı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar. Birleşmiş Milletler çerçevesinde 12-13 Aralık 2000 tarihlerinde Palermo'da düzenlenen konferansta kabul edilen ve TBMM tarafından 30.01.2003 tarih ve 4804 sayılı Kanun ile kabul edilen[21] Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün 3 üncü maddesinde "insan ticaretini" şu şekilde tanımlamaktadır. İnsan ticareti; kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfusu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir.

2.5.3.7. Sömürünün Diğer Biçimlerine Karşı Koruma

Sözleşmenin 36 ncı maddesi, çocukların cinsel ve ekonomik sömürünün dışındaki her türlü sömürüye karşı korunabilmesini amaçlayan bir güvenlik ağıdır. Yasaların, çocukları medya tarafından sömürülmeye, tıbbi deneylerde kullanılmaya karşı koruyucu düzenlemelere sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda çocukların bedensel, zihinsel, duygusal, ruhsal, ahlaksal ve sosyal gelişmeleri açısından zararlı

[21] http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html. 04.01.2012.

olabilecek herhangi bir risk altında olduğundan kaygı duyulduğunda duruma müdahale etme yetkisine sahip kılınmış bir sosyal güvenlik ve yardım kurumunun bulunması beklenmektedir.

2.5.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile İlgili BM Kuralları

2.5.4.1. Pekin-Beijing Kuralları (Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkındaki Asgari Standart Kurallar)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 29 Kasım 1985 tarih ve 40/33 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Gençlerin insani gelişme sürecinin erken aşamalarında bulunmaları nedeniyle, fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişme açısından özel bakıma ve yardıma; barış, özgürlük, değer ve güvenlik koşullarında yasal korumaya gereksinimleri olduğu kabul edilmiştir. Mevcut ulusal yasal düzenlemelerin, politikaların ve uygulamaların gözden geçirilmesi gerekebileceğini belirleyerek, mevcut sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve hukuki koşullarda tamamen yerleştirilmesi güç de olsa en azından asgari sınırları belirleyecek bir sınırın belirlenmesi uygun görülmüştür.

Kurallardan bazılarına göz atılacak olursa; çocukların doğru yoldan saptırılmaya müsait yaşlarda olmaları nedeniyle, bu dönemlerinde onlara toplum içinde yararlı bir yaşam sağlamak için çaba göstermeli, suçtan ve kabahatlerden uzak bir yaşam için çocukların içinde bulundukları koşullar iyileştirilmelidir. Çocukların refahını artırmak amacı ile aile, gönüllüler ve öteki toplumsal gruplar yanında okullar ile diğer kurumlar da dahil olmak üzere her kaynağın harekete geçilerek elbirliği ile çalışmalarını sağlamak için gerekli özen gösterilmeli, böylece hukukun araya girmesi olabildiğince aza indirilmeli ve hukuka aykırı davranışta bulunan çocuklara etkili ve insanca davranılması sağlanmalıdır.

2.5.4.2. Riyad İlkeleri (Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri)

BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile genç insanların haklarına ve esenliklerine ilişkin, Uluslararası Çalışma Örgütü standartları dâhil diğer uluslararası belgeleri dikkate alarak, 14 Aralık 1990

tarih ve 45/112 sayılı kararıyla Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milleteler Yönlendirici İlkelerini kabul ve ilan etmiştir.

Riyad İlkeleri, çocuk suçluluğunun önlenmesi için ailenin, toplumun, okulun, medyanın ve diğer toplumsal birimlerin sahip oldukları sorumlulukların neler olduğuna ve bu konuda kurumların yapması gerekenlere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bu yükümlülükler ÇHS'nin 3 üncü maddesinde de devletlere verilen aynı zamanda T.C. Anayasası'nın 41 inci maddesinde de düzenlenen "devletlerin çocukları risklerden koruma yükümlülüğü" ile ilgilidir. Bu düzenlemeler, tüm toplumsal birimlerin çocukların suçtan korunması alanında dikkate almaları gerekenleri göstermektedir. Bu açıdan da idarenin sorumluluğuna işaret eden davalar bakımından önem kazanmaktadır.[22]

2.5.4.3. Havana Kuralları (Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları)

BM Genel Kurulu tarafından 14 Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Gözaltında veya tutuklu bulunan çocuklarla ilgili olarak taraf devletlerin uyacağı kurallar belirlenmiştir. Havana kurallarına göre gözaltında olan veya mahkeme devam ederken tutuklu bulunan çocuklar masum sayılır ve buna göre muamele görürler. Çocukları tutuklamaktan mümkün olduğu kadar kaçınılır ve istisnai hallerde sınırlı olarak tutuklama kararı verilir. Bu suretle alternatif tedbirlerin uygulanması için her türlü çaba gösterilir. Tutuklama kararı verilmiş ise, soruşturma organları ve çocuk mahkemeleri, tutma süresini mümkün olan en kısa süreye indirmek için, bu işlemlerin süratle yapılmasına öncelik verirler. Tutuklu çocuklar, hükümlü çocuklardan ayrı yerlerde tutulur. Havana kuralları özgürlüklerinden yoksun bırakılacak olan çocukların tutulacakları yere giriş, sınıflandırma ve yerleştirme, fiziksel çevre ve kalma yerleri, eğitim, mesleki öğrenim ve çalışma, eğlenme, sağlık bakımı, hastalığın, kazanın ve ölümün bildirilmesi, dış dünya ile ilişkiler, fiziksel kısıtlamanın ve zor kullanmanın sınırları, disiplin usulleri, toplum içine dönüş konularını içermektedir.[23]

---

[22] Arif Köktaş, **Uluslararası Hukuk Işığında Özel Korunmaya İhtiyacı Bulunan Grupların (Çocuklar/Engelliler) Hakları**, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No:685, Ankara 2011, s.16.

[23] T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Türkiye'de Çocuk İşçiliği, Çare Birlikte Bilgilendirme Materyali,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara 2005, s.30.

2.5.5. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokoller

Uluslararası toplumda çocukların korunması gerekliliğinin farkına varılması ve çocuk haklarına ilişkin ayrı uluslararası sözleşmelerin akdedilmesi gereğinin idraki sonucu 1989 yılında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır. Ancak, toplumların yaşam koşul ve alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak çocukların korunmasını gerektirecek yeni alanların ortaya çıkması dolayısıyla Sözleşme bazı alanlarda yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için BM Genel Kurulu tarafından BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek protokoller çıkarılmıştır.

2.5.5.1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

Çocuk istismar ve ihmalinin, özellikle cinsel istismarının önlenmesi ile ilgili önem taşıyan bir belgedir. BM Genel Kurulunun 08 Eylül 2000 tarihinde kabul edilen Protokol Türkiye tarafından 09.05.2002 tarih ve 4755 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. Bu Protokol ÇHS'nin, çocukların ekonomik istismardan ve çocuk açısından tehlike arz edebilecek veya çocuğun eğitimini aksatabilecek veya çocuğun sağlığına, çocuğun fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimine zarar verebilecek herhangi bir işte çalışmaktan korunma hakkının bulunduğu göz önünde bulundurularak; çocukların satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi amacı ile yapılan kayda değer ve giderek artan uluslararası çocuk ticaretinden ciddi endişe duyulması ve çocuk pornografi ve istismarının internet ve diğer gelişen teknolojiler üzerinde artan erişebilirliğinden endişe duyularak sözleşme çocuğun korunması ve uyumu, gelişimi için her halkın geleneklerinin ve kültürel değerlerinin önemi dikkate alınarak anlaşma sağlanmıştır.[24]

Protokol taraf devletlere çocuk mağdurların haklarını ve çıkarlarını bu protokol ile yasaklanmış uygulamalardan korumak için uygun önlemleri ceza adaleti sürecinin her aşamasında ve özellikle;

-Çocuk mağdurların duyarlılıklarını kabul ederek tanık sıfatı ile özel ihtiyaçları da dahil olmak üzere usulleri belirlemek,

-Çocuk mağdurları adalet sürecindeki rolleri ve sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirmek,

[24] Aşkın Yaşar, "Çocuk İstismarı ve İhmali Hukuksal Boyutu", Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon, yay.haz. Oğuz Polat, Seçkin Yayınevi, Ankara, Ocak 2007, s.155.

-Çocuk mağdurların görüşlerinin dile getirilmesine imkan vermek,

-Yasal sürecin tümü boyunca çocuk mağdurlara uygun destek hizmetlerini sağlamak,

-Çocuk mağdurların mahremiyetini ve kimliklerini uygun şekilde koruyarak ve kimliklerin tespit edilmesine yol açabilecek bilgilerin uygunsuz bir biçimde yayılmasını önlemek için ulusal yasalara uygun önlemlerin alınmasını sağlamak,

-Çocuk mağdur ve tanıkların ailelerinin güvenliklerini sağlamak,

-Yargılama sürecinin her aşamasında gereksiz ertelemelerden kaçınılması yükümlülüğü getirilmiştir.

2.5.5.2. Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol

BM Genel Kurulunun 25 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilip imza, onay ve katılıma açılan Protokolün önemli düzenlemeleri olarak; silahlı çatışmaların çocuklar üzerindeki zararlı ve yaygın etkisini ortadan kaldırarak bu durumun barış, güvenlik ve kalkınmaya yönelik olabilecek muhtemel olumsuz sonuçlarını önleyebilmek amacını taşımaktadır.

2.5.6. BM Suç Mağduru ve Tanığı Olan Çocukları İlgilendiren Konularda Adalete İlişkin Rehber İlkeler

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 22 Temmuz 2005 tarih ve 2005/20 sayılı Kararı ile hükümetler ve suç yüzünden kendileri zarar gören veya başkalarının zarar gördüklerine tanık olan çocuklarla ilgili işler yapan herkes tarafından kullanılmak üzere yol gösterici ilkeler yayınlamıştır. Herhangi bir suçtan mağdur olan veya başkalarının bu duruma düştüğünü gören çocukların, bir hukuk mahkemesinde neler olduğunu anlatırken korunmalarını ve kendilerine adil davranılmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

2.5.7. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi

Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütüne 1932 yılında üye olmuştur. Türkiye 25.01.2001 tarihli ve 4623 sayılı Kanunla bu sözleşmeyi kabul etmiştir. Türkiye üyelik tarihinden günümüze 39 ILO sözleşmesini onaylamış ve bu sözleşmelerle kabul edilen kıstaslar kendi mevzuatlarımızda yer bulmuştur. Türkiye tarafından kabul edilmiş olan çocuk işçiliğini ilgilendiren ILO sözleşmeleri şunlardır:

-Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacaklarda Asgari Yaşın Tespitine Dair 15 No.lu Sözleşme

-Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 No.lu Sözleşme

-Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 No.lu Sözleşme

-Çocukların ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkındaki 77 No.lu Sözleşme

-Yer altı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkındaki 123 No.lu Sözleşme

-138 sayılı Çalışma Yaşamında Asgari Yaş Sözleşmesi (1973)

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 6 Haziran 1973 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye'de 09.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı Kanun'la onaylanması uygun bulunan Sözleşme, 5 Mayıs 1998 tarihli ve 98-11184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmış ve söz konusu Kararname'nin 21 Haziran 1998 tarih ve 3379 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Sözleşme özetle, işe kabulde asgari yaşın zorunlu temel eğitimin tamamlandığı yaştan daha düşük olamayacağını öngörerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.

-182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 17 Haziran 1999 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye tarafından 25.01.2001 tarihli ve 4623 sayılı Kanun'la onaylanması uygun bulunan Sözleşme, 18 Mayıs 2001 tarihli ve 2001/2528 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmış ve söz konusu Kararname'nin 27 Haziran 2001 tarihli ve 24445 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

182 sayılı Sözleşme, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin sona erdirilmesine yönelik ivedi önlemlerin alınmasını öngörmektedir. "En kötü biçimler" kölelik ve zorla çalıştırmadan çocukların yasa dışı işlerde kullanılmalarına, çocukların sağlığı, güvenliği ve ahlakı açısından zararlı işlere dek geniş bir alana yayılmaktadır.

Bu Sözleşmenin amaçları bakımından en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği ifadesi;

-Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini,

-Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını,

-Çocuğun uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını,

-Çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işleri kapsar.

- 142 No.lu İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında ILO Sözleşmesi

Bu Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 4 Haziran 1975 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye tarafından 26.11.1992 tarihli ve 3850 sayılı Kanun'la onaylanması uygun bulunan Sözleşme, 8 Ocak 1993 tarihli ve 93-3967 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanmış ve söz konusu Kararnamenin 25 Şubat 1993 tarihli ve 21507 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme özetle, insan kaynaklarının geliştirilmesi: mesleki rehberlik ve mesleki eğitime ilişkindir.

2.5.8. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (Çocuk Hakları Avrupa Sözleşmesi)

Bu Sözleşme Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış ve 25.01.1996 tarihinde Strazburg'da imzalanmıştır. Türkiye tarafından 1999 tarihinde imzalanan bu sözleşme TBMM'de 18.01.2001 tarih ve 4620 sayılı Kanun ile onaylanmış, Anayasa'nın 90 ıncı maddesi gereğince bir iç hukuk normu haline gelmiştir. Çocukların haklarını kullanabilmeleri için uygun koşulların yaratılmasını devletlere ödev olarak yükleyen Sözleşme, halihazırda 24 ülke tarafından imzalanmış, ancak sadece 12 ülke tarafından onaylanmıştır. Bu Sözleşmede yüksek bir onay oranının yakalanamamasının nedeni, Sözleşmenin 24 üncü maddesi çerçevesinde, çekince koyma imkanının bulunmamasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Dikkat

çekici bir şekilde çocuk hakları ile ilgili sözleşmeler AB ülkelerinde ilgi görmemektedir. Bunun en önemli nedeninin, Avrupada'ki göçmenlerin varlığı ve çoğu Avrupa ülkesinin göçmen ülkesi olmaya hazır olmamasıdır. Sözleşme, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve özellikle bu sözleşmenin taraf devletlerin yasal, idari ve Sözleşme ile tanınan diğer hakları uygulamaya geçirmelerini isteyen 4 üncü maddesi dikkate alınarak hazırlanmıştır. Sözleşmenin tanıdığı haklar genel başlıkları ile şu şekilde sıralanabilir.

-Çocukların doğrudan ve diğer kişiler veya organlar tarafından bir adli merci önünde temsil edilmeleri,

-Kendilerini ilgilendiren davalar hakkında bilgilendirilmeleri,

-Bu davalara katılmalarına izin verilmesi,

-Görüşlerinin alınması.

Her devlet Sözleşmeye imza sırasında, Avrupa Konseyine (AK) , bir adli merci önünde bu sözleşmeyi uygulayacağı en az üç çeşit aile uyuşmazlığını belirtmelidir. Türkiye bu sözleşmeyi aşağıdaki davalarda uygulayacağını beyan etmiştir. 1. Boşanma Davaları, 2. Ayrılık Davaları, 3.Çocukların Velayetine İlişkin Davalar, 4.Babalığın Mahkeme Kararı ile Kurulmasına İlişkin Davalar. Sözleşme, çocukların adli bir makam önünde boşanma, velayet ve şahsi ilişki kurulması gibi kendilerini etkileyen aile hukuku davalarına katılmak, tercih ve görüşlerini açıklamak ve bilgilendirmek olanağı tanımak, görüş ve arzuları da dikkate alınmak suretiyle çocuğun en fazla yararına olabilecek çözümlerin bulunması amacına yönelik bulunuyor.

Sözleşmenin 1 inci maddesi uygulama alanını 18 yaşına ulaşmamış çocuklar olarak belirlemiştir. Sözleşmenin 3 ve 5 inci maddeleri arasında çocuk haklarının kullanılmasını geliştirmek için usule ilişkin tedbirler öngörülmüştür.

Sözleşmenin 12 nci maddesi çerçevesinde taraf devletler;

-Çocuk haklarının kullanılmasına ilişkin kanun hükümlerini güçlendirmek için öneriler yapmak,

-Çocuk haklarının kullanılmasına ilişkin mevzuat tasarıları hakkında görüşler vermek,

-Çocuk haklarının kullanımı ile ilgili genel bilgileri medyaya, kamuya, kişilere veya çocuklara ilişkin sorunlarla ilgilenen kurumlara sağlamak.

2.6. ULUSAL DÜZENLEMELER

2.6.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Anayasanın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında; "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." hükmü ve 07.05.2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu'nun 4. maddesi ile Anayasanın 41' inci maddesinin kenar başlığı "Ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde değiştirilmiş ve maddeye çocuk hakları ile istismar ve şiddete maruz kalan çocuklara ilişkin yeni fıkralar eklenmiştir. "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41 inci maddesinde; "…Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır." Bu ifade ile Devlet'in çocukların sağlıklı bir aile yapısı içinde yaşamasını sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmektedir. Yine "Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler" başlıklı 61 inci maddesinin dördüncü fıkrasında; "Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur." ifadesi ile çocukların korunması anayasal bir hak olarak tanınmıştır. Anayasanın 141 inci maddesinde ise **"**Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur**."** ifadeleri ile mağdur çocukları koruma altına almaktadır.

Anayasanın "Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi" başlıklı 42 nci maddesinin birinci fıkrasında; "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz." ifadesi ile çocukların eğitim ve öğretim hakkı anayasal güvence altına alınmıştır.

"Çalışma şartları ve dinlenme hakkı" başlıklı 50 nci maddesinde; "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar…" hükümleri yer almaktadır.

2.6.2. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu 22.11.2001 tarihinde kabul edilmiş, 08.12.2001 tarihli ve 24607 Sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanmıştır. Türk Medeni Kanunu herkesin, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorunda olduğunu; bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeninin korumayacağını belirtir.

Aile hukuku, bu Kanun’da ayrı bir bölüm olarak düzenlenmiştir.11 inci maddesinde, erginlik döneminin on sekiz yaşın doldurulmasıyla başladığı vurgulanmakta ve 12 nci maddesinde, on beş yaşını dolduran küçüğün, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabileceği belirtilmektedir. 124 üncü maddesine göre erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenememektedir. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. 126 ncı maddesine göre ise küçük, yasal temsilcisinin izni olmadıkça evlenemez.

Anılan Kanun’da ailenin huzur ve bütünlüğünün korunması, çocukların bakım, eğitim ve gözetiminin yapılması, aile bireylerinin birbirlerine saygı ve anlayış göstermesi, aile onurunu gözetmeleri gerektiği, çocuklar ile ilişkide kişisel ilişkilerin korunmasına ilişkin maddeler yer almaktadır.

328 inci maddesine göre ana ve babanın bakım borcu, çocuğun ergin olmasına kadar devam eder. Çocuk ergin olduğu hâlde eğitimi devam ediyorsa ana - baba durum ve koşullara göre kendilerinden beklenebilecek ölçüde olmak üzere, eğitimi sona erinceye kadar çocuğa bakmakla yükümlüdürler. 335 inci maddesine göre ise ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velayeti altındadır. Yasal sebep olmadıkça velayet ana ve babadan alınamaz. Hâkim vasi atanmasına gerek görmedikçe, kısıtlanan ergin çocuklar da ana ve babanın velayeti altında kalırlar.

Aynı Kanun'da ayrıca üvey çocuklara da özen ve ilgi gösterilmesi gerektiği, çocukların bakımı konusunda menfaatlerinin gözetilmesi, görüşünün alınması gerektiği, çocuğun izinsiz evi terk edemeyeceği, çocukların eğitimlerine devam etmelerinin sağlanması, zihinsel ve bedensel özrü bulunan çocuklara genel ve mesleki bir eğitim sağlanması, çocuğun korunması, çocuğun ailenin yanında zarar

görmesi hâlinde anne babadan alınabilmesine ve kuruma yerleştirilebilmesine ilişkin hükümler yer almaktadır.[25]

4721 sayılı Kanunun 346 ncı maddesine göre, çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düşerse ve anne-baba duruma çare bulamazsa hakim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır. Bu önlemler aileye rehberlik, yardım, ana-babaya ihtar, emir veya direktiflerin verilmesi veya denetime tabi tutulmaları ve çocuğun korunması için aileye destek verilmesi sureti ile alınan önlemlerdir.

347 nci maddeye göre, eğer çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimi tehlikede bulunur ve çocuk manen terk edilmiş bulunursa, hakim çocuğu ana-baba yanından alarak bir ailenin yanına veya kuruma yerleştirebilir. Ana-baba ve çocuğun ödeme gücü yoksa bu önlemlerin gerektirdiği giderler devletçe karşılanır.

348 inci madde ise velayetin kaldırılmasını düzenlemektedir. Çocuğun korunmasına ilişkin diğer önlemlerden sonuç alınamaz ya da bu önlemlerin yetersiz kalacağı önceden anlaşılırsa hakim aşağıdaki hallerde velayetin kaldırılmasına karar verebilir.

-Ana ve babanın deneyimsizliği, hastalığı, özürlü olası, başka yerlerde bulunması veya benzeri sebeplerle velayet görevini yerine getirememesi,

-Ana-babanın çocuğa yeterli ilgiyi göstermemesi ve ona karşı yükümlülüklerini savsaklaması,

İstismar ve ihmalin Medeni Hukuk açısından sonuçları;

-İstismar eden ana-baba ise velayetin kaldırılması, vasi ise vasiliğin iptali,

-İstismar edilen çocuk hakkında koruma tedbirlerinin alınmasına hükmedilebilir.

-İstismar edenin aynı zamanda tazminat sorumluluğu söz konusudur.[26]

Keza 404 üncü maddesine göre velayet altında bulunmayan her küçüğün vesayet altına alınacağı hükmüne yer verilmiştir.

[25] Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu,** Temmuz 2010, s. 148.
[26] Yaşar, **a.g.e.,** s.157-158.

2.6.3. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu

Ceza Kanunu'nun amacı, kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türlerini düzenlemek amacıyla 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) 26.09.2004 tarihinde kabul edilmiş ve 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda (TCK) pek çok yeni düzenleme söz konusudur. Kanunda çocukların lehine olduğu gibi, çocukların aleyhine de düzenlemeler mevcuttur. Örneğin TCK'nın 31 inci maddesi "Yaş küçüklüğü" başlığı altında küçükleri ceza adalet sisteminin içine sokmuştur. Uluslararası sözleşmeler ile taahhüt ettiğimiz çocukların kendilerine özgü makamlarda, kendilerine özgü kanun ve usul ile yargılanmalarına ilişkin ilkeler ihlal edilmiştir. Bunun yanında mağdur çocuklar açısından, bu Kanunda çocukların cinsel istismarı ayrı bir başlık ile düzenlenmiş, bir kısım suçların çocuklara karşı işlenmesi ayrıca ağırlaştırıcı neden olarak düzenlenmiştir.

Kanunun 77 nci maddesine göre cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı insanlığa karşı suç olarak değerlendirilir. 80 nci maddesine insan ticareti ile ilgili cezalarda mağdurun on sekiz yaşından küçük olması hâlinde zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak veya esarete tabi kılmak ya da vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla tedarik edilmeleri, kaçırılmaları, bir yerden diğer bir yere götürülmeleri veya sevk edilmeleri veya barındırılmaları hâllerinde suça ait araç fiillerden (tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak, nüfuzu kötüye kullanmak, kandırmak veya kişiler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizliklerinden yararlanarak rızalarını elde etmek suretiyle) hiçbirine başvurulmuş olmasa da faile sekiz yıldan on iki yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezası verilir.

5237 sayılı Kanun'da çocukların fiziksel, duygusal istismar karşısında korunmaları ve istismar edenin cezalandırılmasına ilişkin bir düzenleme **"**İşkence" başlıklı 94 üncü madde ve **"**Eziyet" başlıklı 96 ncı maddesinde bulunmaktadır. Eziyete ilişkin düzenleme çocuk istismar ve ihmali ve özellikle fiziksel, cinsel, duygusal olmak üzere tüm istismar türlerini içine alan ve istismar edene uygulanan müeyyide için gerekli düzenlemenin yer aldığı bir maddedir. Kanunun 98 inci maddesi "Yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi" konusunu

içermektedir. Yaşı, hastalığı veya yaralanması dolayısıyla ya da başka herhangi bir nedenle kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye hal ve koşulların elverdiği ölçüde yardım etmeyen ya da durumu derhal ilgili makamlara bildirmeyen kişinin, bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.

Kanunun 102 ve 103 üncü maddelerinde cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ayrı birer başlık altında düzenlenmiştir. Çocuklara karşı işlenen ve çocuk istismarı teşkil eden müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkan sağlama, dilencilik "Genel Ahlaka Karşı Suçlar" başlığı altında düzenlenmiştir. Çocukların cinsel istismarını önleyici, Çocuk Fahişeliği, Pornografisi ve Satışı ile İlgili Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol hükümleri ile paralel bir düzenleme de Kanunun 226 ve 227 nci maddesinde düzenlenmiştir.

Yeni Türk Ceza Kanununun "Kötü muamele" başlıklı 232 nci maddesi ve "Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali" başlıklı 233 üncü maddesi aile düzenine karşı suçlar bölümü altında düzenlenmiştir. Kötü muamele suçundan, idaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişiye, bir yıla kadar hapis cezası verilir.

Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali suçundan, aile hukukundan doğan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişi, şikâyet üzerine, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Velayet hakları kaldırılmış olsa da itiyadı sarhoşluk, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocuklarının ahlak, güvenlik ve sağlığını ağır şekilde tehlikeye sokan ana veya baba, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yine Kanunun 278 inci maddesinde **"**Suçu bildirmeme" başlığı altında belli suçlar açısından bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, mağdurun yaşının 15 yaşını bitirmemiş çocuk olması durumunda verilecek cezanın yarı oranında artırılacağı, "Kamu görevlisinin suçu bildirmemesi" başlıklı 279 uncu maddesi ve "Sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirmemesi" başlıklı 280 inci maddeleri ile belli kişiler tarafından bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi suç sayılmıştır.

2.6.4. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, ceza muhakemesinin nasıl yapılacağı hususundaki kurallar ile bu sürece katılan kişilerin hak, yetki ve yükümlülüklerini düzenlemektedir. Kanun 04.12.2004 tarihinde kabul edilmiş; 17.12.2004 tarihli ve 25673 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

04.12.2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 76 ncı maddesinin dördüncü fıkrasında "çocuğun görüşü" önem arz etmektedir. ÇHS'nin 12 nci maddesine göre, Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek sureti ile tanınırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yolu ile dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa özellikle sağlanacaktır. Kanun'da yer alan "çocuğun görüşü" ÇHS'nin temel ilkeleri ile beraber, çocuğun öncelikli yararı ilkesi doğrultusunda ve ÇHS'nin 12 nci maddesi ile birlikte yorumlandığında "çocuğun onayı"nı ifade edebileceği düşünülebilir.[27]

Kanunun 234 üncü maddesine göre, mağdur 18 yaşını doldurmamış ise, istemi aranmaksızın baro tarafından avukat görevlendirileceğinin hükme bağlandığı, dolayısıyla 18 yaşını tamamlamamış küçüklere soruşturma ve kovuşturma aşamasında verilecek zorunlu hukuki desteğin çocuk istismarını önlemede etkili olacağı değerlendirilmektedir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve diğer kanunlar çerçevesinde çocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi açısından bu kanunların ilgili hükümleri, artık çocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi konusunda kurumlar, kuruluşlar ve disiplinler arası işbirliğini öngören bir anlayışın yerleştiğini görmekteyiz. Kurumlar arası işbirliği, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışma Çocuk Koruma Kanununun 30 uncu maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde yer almaktadır.

[27]Yaşar, **a.g.e.,** s.177-178.

2.6.5. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun 09.01.2003 tarihinde kabul edilmiş ve 18.01.2003 tarihli ve 24997 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu Kanun'un amacı, aile mahkemelerinin kuruluş, görev ve yargılama usullerini düzenlemektir. Bu Kanun, aile hukukundan doğan dava ve işleri görmek üzere kurulan aile mahkemelerine dair hükümleri kapsar.

Aile mahkemesi, diğer kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere görev alanına giren konularda; küçükler hakkında, bakım ve gözetime yönelik nafaka yükümlülüğü konusunda gerekli önlemleri almaya, bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunan veya manen terk edilmiş hâlde kalan küçüğü, ana ve babadan alarak bir aile yanına veya resmî ya da özel sağlık kurumuna veya eğitimi güç çocuklara mahsus kuruma yerleştirmeye; çocukların mallarının yönetimine ve korunmasına ilişkin önlemleri almaya; genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bankalar tarafından kurulmuş teşekkül, müessese veya işletmelere veya benzeri işyerlerine yahut meslek sahibi birinin yanına yerleştirmeye karar verebilir.

2.6.6. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 24.05.1983 tarihinde kabul edilmiş, 27.05.1983 tarihli ve 18059 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu Kanun'un amacı; korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir. Bu Kanun, sosyal hizmetlerle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek kişileri ve özel hukuk tüzel kişilerini, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalışan personeli, sosyal hizmetlerden faydalananları ve faydalanacak durumda olanları kapsar. Kanunun 3 üncü maddesinde, "Korunmaya Muhtaç Çocuk"; beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana ve babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, ana ve babası veya her ikisi tarafından terkedilen, ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız

bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk olarak tanımlanmaktadır. "Çocuk ve Gençlik Merkezleri" ise, eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan veya sokakta çalışan çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarını ifade etmektedir.

Kanun'da belirtilen sosyal hizmetlere ilişkin genel esaslar arasında sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınması; korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin sosyal hizmetlerin yürütülmesi; Korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, âdet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun olarak yetiştirilmeleri, bir iş veya meslek sahibi yapılmaları, koruma kararı kalktıktan sonra da toplum içinde izlenmeleri ve imkânlar ölçüsünde desteklenmeleri yer almaktadır.

Kanunun 21 inci maddesinde, Kurumun, korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere muhtaç diğer kişileri tespit ve incelemekle görevlendirildiği belirtilmektedir. Bu kişilerin Kuruma duyurulmasında ve incelemeye ilişkin olarak Kurum ile işbirliğinde bulunulmasında mahalli mülki amirler, sağlık kuruluşları ve köy muhtarları ile genel kolluk kuvvetleri ve belediye zabıta memurları yükümlüdürler.

Kanunun 22 nci maddesinde, korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar bu Kanun hükümlerine göre Kurumca kurulan sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri hususundaki gerekli tedbir kararı yetkili ve görevli mahkemece alınır. Bu karar için gerekli belgeler Kurumca düzenlenir ve ilgili mahkemeye gönderilir.

2.6.7. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) 03.07.2005 tarihinde kabul edilmiş; 15.07.2005 tarihli ve 25876 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Çocuk Koruma Kanunu'nun amacı korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Bu Kanun, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak

tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usul ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri kapsamaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilkeleri olan **"**Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması" ilkesi bu Kanun'un da temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Çocuğun haklarının korunması amacıyla bu Kanun'un uygulanmasında gözetilen diğer temel ilkeler;

-Çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi,

-Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tabi tutulmaması,

-Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması,

-Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmaları,

-İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usul izlenmesi,

-Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi,

-Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimini ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi,

-Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına, en son çare olarak başvurulması,

-Tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması,

-Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları,

-Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde, kimliğinin başkaları tarafından belirlenememesine yönelik önlemler alınması şeklindedir.

Kanun'da adli ve idari merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirmekle yükümlüdür. Çocuk ile çocuğun bakımından sorumlu kimselerin de çocuğun korunma altına alınması amacıyla Sosyal

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna başvurabileceği belirtilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, kendisine bildirilen olaylarla ilgili olarak gerekli araştırmayı derhâl yapmakla yükümlüdür.

Kanun'a göre korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirler; çocuğun menfaatleri bakımından kendisinin, ana, baba, vasisi veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yerdeki çocuk hâkimince alınması gerekmektedir. Tedbir kararlarının uygulanması, kararı veren hâkim veya mahkemece en geç üçer aylık sürelerle incelettirmelidir.

Derhâl korunma altına alınmasını gerektiren bir durumun varlığı hâlinde çocuk, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bakım ve gözetim altına alındıktan sonra acil korunma kararının alınması için sürecin nasıl başlatılacağı Kanun'da belirtilmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, kendisine intikal eden olaylarda gerekli önlemler derhâl alınarak çocuk, resmî veya özel kuruluşlara yerleştirilerek bakım ve barınma kararları yerine getirilmektedir.

Çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik olarak danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında tedbirler alınabilir:

-Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye,

-Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait iş yerlerine yerleştirilmesine,

-Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine,

-Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına,

-Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yöneliktir.

Anılan Kanun'da; koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınması, çocuklara özgü güvenlik tedbiri, akıl hastalığı, tedbir kararlarında usul hakkında hükümler yer almaktadır. Kanun'un ikinci kısmında soruşturma ve kovuşturma aşamalarına ilişkin maddeler; üçüncü kısmında Mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı kurulmasıyla ilgili maddeler ile bunların görev ve yetkilerinin tanımlandığı maddeler yer almaktadır.[28]

Çocuk Koruma Kanununun tümü üzerinde değerlendirme yapıldığında, çocuklar hakkında tedbir alınması gereken durumlarda gecikmeksizin tedbir alınması, çocuğu istismar ettiğinden şüphelenilen yakınlarına bilgi verilmemesi, acil koruma kararına ilişkin düzenleme büyük ölçüde istismarın önlenmesinde rol oynayacaktır. Ayrıca kolluğun çocuk biriminin derhal barodan avukat görevlendirilmesi konusunda talepte bulunması, çocuğa karşı suç işlediğinde delillerin kaybolmaması, zamanın geçmemesi, maddi-manevi bulgulara ulaşabilme konusunda önem taşımakta, diğer yandan eğer istismar eyleminde bulunan aile bireylerinden biri ise, çocuğun o ortamdan uzak tutulabilmesi, acil koruma kararı ile mümkün olabilmektedir.[29]

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda tedbir kararı gerektiren "korunmaya ihtiyacı olan çocuk" ve "suça sürüklenen çocuk" olarak iki ayrı tanım mevcuttur. Kanun çerçevesinde gerek korunmaya ihtiyacı olan çocuklar ile suça sürüklenen çocuklardan ceza evine girmeyenler hakkında bakım ve danışmanlık tedbirinin uygulanmasında yerel yönetimlere sorumluluk verilmesi hususu düzenlenmiştir.

Dolayısıyla yerel yönetimler tarafından yerine getirilecek sorumluluklar suçun ortaya çıkmasını neden olan koşulların oluşumunu önleyici çalışmaları kapsadığı gibi, Çocuk Koruma Kanunu'nun 5 inci maddesinin (a) ve (e) bentlerinde yazılı ve suça sürüklenen veya suç mağduru çocuklara yönelik danışmanlık, bakım ve barınma gibi koruyucu ve destekleyici tedbirleri uygulamayı ayrıca 6 ncı maddesinde belirtildiği şekliyle korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirim yükümlülüğünü de kapsamaktadır.

[28] Türkiye Büyük Millet Meclisi, **a.g.e.,** s. 152-153.
[29] Yaşar, **a.g.e.,** s.164.

Şekil 3: Çocuk Güvenliğinde Yerel Yönetimlerin Yükümlülükleri Şeması

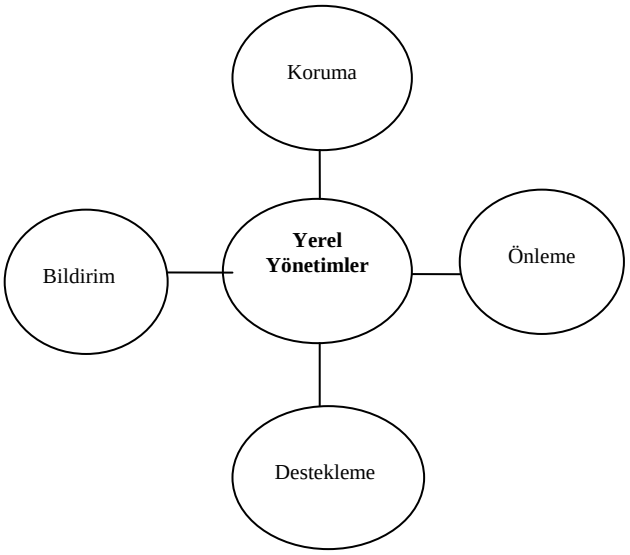

Bu kanunlar, yerel yönetim kuruluşlarına çocukların yaşam şartlarını yakından takip etme, yetersiz bakım ve koruma alında bulunan çocukların davranışsal, duygusal ve sosyal sorunlarının giderilmesi için gerekli tedbirleri alma veya ilgili kurumlara bildirme ve çocuk/gençlik koruma merkezleri gibi çocukların sağlıklı gelişimine katkı sağlamaya yönelik kurumsal yapıları oluşturma sorumluluğunu yüklemektedir (Şekil 3).[30]

2.6.8. 4857 sayılı İş Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu 10.06.2003 tarihli 25134 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu, çocuklara ilişkin asgari çalışma yaşı, ücretli izin, sağlık kontrolleri konusunda özel düzenlemeler getirmektedir. Bu yönüyle, 4857 sayılı İş Kanunu, ILO'nun Uluslararası Sözleşmeleri, özellikle 138 sayılı En Az Yaş Sözleşmesi ile getirilen düzenlemelerle uyum içerisindedir.

4857 sayılı İş Kanununun "Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı" başlıklı 71 inci maddesinde; "On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar,

[30] H. Aydın, V. Gündüz, "Çocuk Güvenliğinin Sağlanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: 'Taş Atan Çocuklar' sorunu", Türk İdare Dergisi, No:468, Eylül 2010, Ankara, s. 9-32.

bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.

Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez.

On sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile on beş yaşını tamamlamış, ancak on sekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, on dört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir denilmektedir.

Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.

Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz.” hükümleri yer almaktadır.

1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda 12 olarak belirlenen asgari çalışma yaşının değiştirilmesi, İş Kanunu ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Zira çocuğun çalıştığı işin İş Kanunu kapsamına girmediği durumlarda Umumi Hıfzıssıhha Kanunu geçerli olabilecektir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 12-16 yaş arası çocukların günde 8 saatten fazla çalıştırılamayacağını öngören hükmü, İş Kanunu’ndaki 15 yaşını doldurmayanların hafif işler dışında çalıştırılmasını yasaklayan ve 14 yaşını doldurmuş çocukların günde en fazla 7 saat çalıştırılacağını öngören düzenlemelerle ve uluslararası hukuk ile çatışma halindedir. Zorunlu ilköğrenim yaşının altındaki çocukların çalıştırılabilmesine izin veren bu düzenlemelerin değiştirilmesi gereklidir.

Çocukların gelişimi açısından önemli olan gece çalıştırılma yasağı, İş Kanunu'na göre sadece sanayiye ait işlerde, Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Özel Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e göre tüm sektörler için geçerlidir. İş Kanunu'nun kapsamı dar olmasına karşın Yönetmelik düzenlemesi ile sözleşmeyle bir uyumun sağlandığı ifade edilebilir. Hatta İş Kanunu'na göre gece çalışması saat 20:00 ile 06:00 arasında tanımlamış olmasına karşın, bazı bölgelerin özellikleri bakımından bu saatlerin değiştirilebileceği düzenlenmiştir ve dolayısıyla çocuk işçileri de etkileyebilecektir. Bu haliyle düzenleme, çocukların eğitime erişimlerini veya eğitimdeki başarılarını olumsuz yönde etkiler niteliktedir.[31]

2.6.9. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 6.5.1930 tarihli 1489 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çocuk çalıştırılması ile hükümler Kanunun "İşçiler Hıfzıssıhhası" adlı 7 nci bölümünde yer almaktadır. Kanunun 173, 174, 176 ve 282 nci maddeleri çocukların çalıştırılmalarına ilişkin uygulamaları içermektedir.

Bu Kanuna göre, on iki yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleri ile maden işlerinde çalıştırılması yasaklanmıştır. On iki yaş ile on altı arasında bulunan kız ve erkek çocuklarının günde azami sekiz saat çalıştırılabileceği ve bu çocuklara saat yirmiden sonra gece çalışması yaptırılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda on sekiz yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır.

2.6.10. 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu 05.06.1986 tarihinde kabul edilmiş ve 19.06.1986 tarihli ve 19139 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.1986 yılında yürürlüğe konulan 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile mesleki eğitim sistemi düzenlenmiştir. 2001 yılında bazı kanunlarda değişiklik yapan 4702 sayılı Kanun ile 3308 sayılı Kanunda değişikler yapılmıştır. 3308 sayılı Kanunun amacı; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde

[31] Işık Tüzün, **Eğitim hakkı ve Eğitimde Haklar**, Yelken Basım, İstanbul, Mart 2009, s.13.

yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir. Çıraklık yanında, aday çıraklık uygulamasını da düzenleyen bu Kanuna göre; 14 yaşını doldurmuş 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim mezunu olmak ve bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak çıraklığa girişte aranan şartlardır. 4702 sayılı Kanun ile 19 yaşından gün almış ancak daha önce çıraklık eğitimden geçmemiş olanların da çırak olabilmelerine imkan tanınmıştır.

3308 sayılı Kanuna göre, çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı tanıtılan, sanat ve mesleğin ön bilgileri verilen kişi aday çırak olarak kabul edilmektedir. Aday çırak ve çıraklara ücretli izin verilerek, bunların mesleki ve genel eğitim almalarına olanak tanınmakta; ancak bu eğitimin süresi haftalık 8-10 saat ile sınırlandırılmaktadır. Pratik eğitimin işyerinde veya çıraklık eğitim merkezlerinde, teorik eğitimin ise eğitim kurumlarında ya da Milli Eğitim Bakanlığı'nın uygun gördüğü eğitime elverişli işyerlerinde yapılacağı belirtilmektedir. Kanuna göre, aday çırak ve çırağa ödenecek ücretler bunların yaşlarına uygun asgari ücretin % 30'undan az olamaz ve bu ücretler her türlü vergiden muaftır. Aday çırak ve çıraklar 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun iş kazası ve meslek hastalıkları ile ilgili hastalık sigortası hükümlerinden faydalanırlar. Aday çırak ve çıraklara işletmelerce her yıl tatil aylarında 1 ay ücretli izin verilir.[32]

2.6.11. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 05.01.1961 tarihinde kabul edilmiş ve 12.1.1961 tarihli ve 10705 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır. Kanunun 1 inci maddesinde, ilköğretimin, kadın erkek bütün Türklerin milli gayelere uygun olarak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretim olduğunu tanımlar. Ayrıca Kanunun 2 nci maddesinde; ilköğretimin, ilköğrenim kurumlarında öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için mecburi, Devlet okullarında parasız olduğu; 3 üncü maddesinde, mecburi ilköğretim çağının, 6-14 yaş grubundaki çocukları kapsadığı; 4 üncü maddesinde ise, Türk vatandaşı kız ve erkek çocukların ilköğrenimlerini resmî veya özel Türk ilköğretim okullarında yapmakla mükellef oldukları belirtilir.

[32] Taner Akpınar, **Çocuk Emeği Sorununa Çağdaş Bir Yaklaşım: KİT'lerin Çırak Okulları (1938-1986),** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, 1.bs., Ankara 1996, s.29-31.

Kanun'un 11' inci maddesi hükmüne göre nüfusun az veya dağınık olduğu yerlerde; köyler gruplaştırılarak, merkezî durumda olan veya durumu uygun bulunan köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde ise yatılı ilköğretim bölge okulları veya gezici okullar açılabilir. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir. Bu okullarda yetiştirici sınıflar ve kurslar da açılabilir. Yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar, mecburi ilköğrenim çağında bulundukları hâlde, öğrenimlerini yaşıtlarıyla birlikte zamanında yapmamış olan çocuklara kısa yoldan ilköğrenim vermek ve ayrıca yetişmelerine lüzum görülen çocukları ilköğretim okuluna hazırlamak veya ilköğretim okulunu bitirmiş olup da henüz mecburi öğrenim çağında bulunan ve üst dereceli öğrenim kurumlarına gidemeyecek olanların genel bilgilerini artırmak ve kendilerine iş ve üretim hayatında faydalı olacak bilgi ve maharetleri kazandırmak amacıyla gerçek ve tüzel kişilerle, belediyeler, özel idareler ve Devlet tarafından açılabilir.

Kanunun 12 nci maddesine göre, mecburi ilköğrenim çağında bulundukları hâlde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır. Muhtarların, çocukların okula kaydolması hususunda sorumluluğu olduğu 48 inci maddede yer almaktadır.

52, 53, 55 ve 56 ncı maddesi okula devam edilme zorunluluğunu; edilmediği zaman yapılması gereken işlemler ile cezaları düzenlemektedir.

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 59 uncu maddesinde; "İlköğrenim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel iş yerinde veya her ne surette olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılamazlar.

İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler.

İlköğretim çağında bulunan ve mecburi ilköğretim kurumlarına devam eden çocukların bu kanunda gösterilen ve Milli Eğitim Bakanlığınca açılmasına izin verilmiş olunanlar dışında, her ne ad altında kurulmuş olursa olsun, özel kurs ve dershanelere kabulü yasaktır." hükümleri yer almaktadır.

Ulusal hukukumuzda çocukla ilgili hükümleri içeren argümanlardan da anlaşılacağı gibi çok sayıda kanunla ayrı ayrı düzenlenmiş bir sisteme sahip

olduğumuz görülecektir. Bu dağınıklık uygulamada farklı usul ve enstrümanlara sahip hukuk dallarının uyumlu ve hızlı çalışamaması yanı sıra birbiriyle çelişen, birbirini engelleyen bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Ancak AB üyeliğinin gerektirdiği hukuki ve sosyal şartların da etkisiyle önemli adımlar atılmaktadır. Bunun yanı sıra ülkemizin taraf olduğu çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler onaylanarak iç hukukumuza dahil edilmektedir.

Bu noktada ülkemizden farklı olarak uluslararası hukuk alanında ve diğer ülkelerin hukukunda yer alan bir konuya da değinmekte fayda bulunmaktadır. Mağdur çocukların korunması konusunda büyük gelişmeleri gerçekleştiren ülkelere bakıldığında bu ülkelerin düzenledikleri ayrıntılı ve etkin sistemlerin önemli temellerinden birinin Sivil Toplum Örgütleri olduğu görülmektedir. STK'lar çocuk mağduriyetini önleme ve mağduriyetin gerçekleşmesi aşamasından sonra, mağduriyet riski taşıyan çocukların tespitinden tutunda korunma kararı alınmış çocukların barınması gibi çeşitli ihtiyaçları karşılayan etkin çalışmalarıyla, çocuğa ve devlet mekanizmalarından oluşan sisteme yardımcı olmaktadırlar. Ancak bilindiği gibi ülkemizde devletin ilgili mekanizmalarıyla bu alanda çalışan STK'nın ilişkisi yok denecek kadar azdır.[33]

Ülkemizde suç mağdurlarına Batı ülkelerindekine benzer mahiyette haklar sağlanamamasının en önemli sebeplerinden birisinin Türkiye'deki mağdurların haklarının korunması yönünde çalışmalar yürütebilecek bir mağdur destek yapılanmasının olmaması olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, ülkemizde böyle bir yapının kurulmasının Avrupa Birliğine üyelik sürecinden dolayı uzun yıllar boyunca geciktirilemeyeceğini belirtmekte de fayda vardır. Çünkü Avrupa Birliği mevzuatı ve prensip kararları gereği üye olan ve olmak isteyen her ülkede mağdur hakları ile ilgili bir takım minimum standartların yakalanması şartı koşulmaktadır. Mesela, Avrupa Konseyinin 15 Mart 2001 tarihinde aldığı çerçeve kararı ve de Avrupa Konseyi Bakanlar komitesinin 14 Haziran 2006 tarihli 967'nci birleşiminde aldığı "Rec(2006)8" sayılı kararları gereği üye ülkelerde suç mağdurlarına destek verilmesi için özel birimlerin kurulması; bağımsız mağdur destek kurumları oluşturularak bu kurumlar vasıtası ile suç mağdurlarına sosyal, psikolojik ve

[33] Alpsoy, **a.g.e.,** s. 262.

ekonomik destek sağlanması ve de poliste, sağlık kurumlarında, adli sistemde ve diğer sosyal yardım kurumlarında suç mağdurları ile doğrudan muhatap olan tüm personelin uygun ve yeterli eğitimden geçirilmesi gerektiği şart koşulmaktadır.

Türkiye'de her ne kadar Batı ülkelerindeki gibi her türlü suçtan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen bütün suç mağdurlarına hizmet vermek üzere kurulmuş bir mağdur destek yapılanması veya mağdur haklarını korumaya yönelik özel bir mevzuat henüz bulunmasa da batılı ülkelerdeki mağdur destek kurumlarınca sunulan bir takım hizmetleri sınırlı olarak yürüten yapılar da bulunmaktadır. Mesela, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun bazı suçlardan mağdur olan çocuklara yönelik hizmetleri, hem devlet eliyle hem de sivil toplum desteği ile kurulan kadın sığınma evleri ve baroların kurmuş oldukları bir kısım bürolar, Türkiye'de faaliyet gösteren ve bazı suç mağdurlarına sınırlı destek sunan yapılanmalara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu tür çalışmalar yapan kuruluşların genellikle çocuklara, kadınlara, yaşlı ve malullere yönelik sınırlı hizmetler verdikleri ve çalışma alanlarına girmeyen birçok suç mağduriyetleri ile pek ilgilenemediklerini veya hedef grupları için yürüttükleri mevcut hizmetlerini bile sunarken çoğu zaman yetersiz veya desteksiz kaldıklarını belirtmekte fayda vardır. Oysa Batı standartlarında "suç mağdurlarına yardım kavramına bakıldığında bu grupların sadece kadın, çocuk, yaşlı ve özürlülerden ibaret olmadığı da görülmektedir. Mesela, gündelik hayatında kendi yolunda giderken bir kapkaççı, tinerci, holigan veya her hangi bir saldırganın saldırısı ile karşılaşıp, fiziki zarar görerek işine bir süre gidemeyen bir mağdurun cinsiyetine bakılmaksızın destek verilmektedir. Bu bağlamda, birçok ülkede; fiziki saldırılar sonucu yaralanma veya ölümler, dikkatsiz bir şoför tarafından çarpma sonucu yaralanma veya ölümler, cinsel saldırılar, soygun, adam kaçırma, kundakçılık vb. gibi suçların mağdurlarına veya yakınlarına yardım fonları vasıtası ile yardımda bulunulmaktadır. Mağdurlara veya yakınlarına belirli miktarları aşmamak kaydı ile yapılan tıbbi yardım, psikolojik danışmanlık yardımı, iş ve gelir kaybı desteği, cenaze masraflarının karşılanması gibi maddi yardımlar onların bir an önce işlerine ve normal hayatlarına dönmeleri için önemli bir destek olarak görülmektedir. Ancak, yapılan yardımların eğer suç faillerinden geriye alınma veya trafik sigortası gibi sigorta kurumlarından tazmini mümkün bulunmakta ise bu yardımlar faillerden veya sigortalarından tahsil edilerek devletin üzerine düşen yükler hafifletilmektedir.

Ayrıca, suçlar neticesinde ortaya çıkan zararların ekonomik durumu müsait olan faillerce ödemesi ilave bir caydırıcılık da sağlamaktadır.[34]

ABD, Avrupa Birliği ve Avustralya gibi ülkelerdeki mağdur destek kurumları, ülkemizdeki gibi sınırlı sayıdaki bir takım suçlar ve sosyal gruplar için yardım sağlamak yerine bütün suç mağdurlarına, ailelerine ve yakın arkadaşlarına veya gerektiğinde durumdan etkilenen komşulara bile ihtiyaç duyabilecekleri her türlü bilgi, pratik yardım veya ekonomik destek sunmak üzere kurulmuş kuruluşlardır. Bu kuruluşlar ceza adalet sisteminden bağımsız, ancak o kurumlara birlikte çalışarak hizmet üreten kuruluşlardır.[35]

Ülkemizde çocuklara yönelik aile içi şiddet, okulda şiddet, taciz, sataşma ve benzerleri gibi konularda yapılan çalışmalara bakıldığında ailede veya okulda fiziksel ve psikolojik şiddet gören çocukların sayılarının azımsanmayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Bu miktarların azımsanamayacak miktarlarda olması ülkemizde mağdur destek kurumlarının vereceği hizmete ihtiyaç duyan çocuklarımızın ve gençlerimizin ne kadar çok olduğu konusunda bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu sebeple, ülkemizdeki suç mağdurlarının haklarının korunması, ihtiyaç duydukları desteklerin sağlanması ve de çeşitli yollarla birçok mağduriyetin daha oluşmadan önlenmesinin, bir takım mağduriyetler yaşandıktan sonra telafisine çalışmaktan çok daha iyi olduğu düşünüldüğünde, potansiyel suç mağdurlarının mağduriyetlerini minimize edebilecek çalışmaları yürütmek üzere kurulacak bir 'Suç Mağdurlarına Destek Kurumu'nun ülkemizde suçlarla mücadele ve suçlardan doğan zararların telafisi açısından ne kadar değerli hizmetler vereceğini değerlendirmek mümkündür.[36]

Çocuk hakları mevzuatında yakın zamanda bir çok reform, Türkiye'yi ilgili uluslararası standartlara daha da yaklaştırmış ve çocuklara yönelik pozitif ayrımcılığın önünü açmıştır. Ne var ki, mevzuatın uygulamaya konmasında hala bazı sorunlar göze çarpmaktadır. AB tarafından finanse edilen "Önce Çocuklar: Türkiye'de Çocuklar İçin İyi Yönetişim, Koruma ve Adalete Doğru" projenin ilk

[34] www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/coping_with_crime/effects_of_crime/index.php, 21.01.2012.

[35] Bayram Erzurumluoğlu, "Avrupa Birliği Normlarında Mağdur Haklarının Korunması", Polis Bilimleri Dergisi, C:XI, No:4, 2009, Ankara, s.73-75.

[36] Handan Deveci, Ruhan Karadağ, Fatih Yılmaz, "İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet Algıları", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2008, C:VII, No:24, s.351-368.

aşamasında gerçekleştirilen faaliyetler arasında kilit öneme sahip kurumların kapasitesinin artırılması ve korunmasız ailelerle olan iletişimlerinin iyileştirilmesi, risk altındaki çocukların becerilerinin geliştirilmesi ve çocuğa duyarlı adalet modelleri oluşturulması yer almaktadır. Proje kapsamında çocuk işçiliği, aile içi şiddet, istismar olayları sonucunda eğitim sistemini terk etme riski altında olan çocukları hedefleyen bir telafi eğitimi programı başlatılmıştır.[37]

Projenin ana amacı, on iki ilde (Adana, Ankara, Batman, Bursa, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Mersin, Samsun, Şanlıurfa ve Trabzon) entegre çocuk merkezli koruma hizmetlerinin sunulmasına yönelik etkili ve koordineli mekanizmalar tesis etmekti. Proje ile;

-600 profesyonelin eğitilmesi yoluyla Çocuk Koruma Kanununun uygulaması güçlendirildi,

-Ceza infaz kurumlarında kalan tutuklu veya hükümlü çocuklar için, her bir çocuğun ihtiyaç ve dileklerini göz önüne alan bir "hükümlülerin etkin yönetimi" modeli hazırlandı,

-0-18 yaş arası çocukların anne-babaları için çocuk yetiştirme ve ebeveynlik eğitimi programları başlatıldı,

-10-14 yaş arasında olup da hiç okula gitmemiş veya eğitim sistemini terk etmiş çocuklar, telafi eğitimi yoluyla yeniden ilköğretime kazandırıldı.

[37] Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, **AB-Türkiye Mali İşbirliği,** 2011, s. 26-27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

3.1. ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

ILO'nun 1973 tarihli 138 sayılı Sözleşmesine göre çocuklar için çalışma yaş sınırı 15 olarak belirlenmiştir. 15 yaş ve altında olup çalışma yaşamına giren çocuklara "Çalışan Çocuk" denilmektedir. "Çocuk İşgücü" ise sokakta yaşayan, sokakta çalıştırılan ya da okul dışı zamanlarda mevsimlik olarak tarım sektörü, küçük sanayi sektörü ya da marjinal sektörlerde çalıştırılan çocuklardır. Çalışan çocuk yaş sınırının 18'e çekilmesi çabaları bütün dünyada kabul gören bir husustur.[1] Çalışan çocuklarla ilgili bir başka kavram "çıraklık" tır. Çıraklık, tarihsel ve geleneksel özellikleri olan bir kavramdır. Belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerileri öğrenmek amacıyla, yetişmiş kişilerin denetim ve gözetiminde çalışan çocuğa çırak adı verilir. Tarihsel süreç içinde, çırakların iş yerindeki pozisyonu, ilişkileri, üretim içinde üstlendikleri rol ve işlevleri önemli ölçüde değişmelere uğramıştır. Buna karşın bizim gibi ülkelerde çıraklık, çoğu iş kolu için gerekli kalifiye insan gücü yetiştirmede, etkili yollardan biri olarak önemini korumaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar, çocuk işgücü sorunu içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu çocuklardan bir kısmı ailelerinin denetim ve desteğine sahip olan ancak ekonomik nedenlerle çalışan çocuklardır. Buna karşın bazıları da aile bağları gevşemiş ve istismara uğrama olasılığı daha yüksek çocuklardan oluşmaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar, sokakta yaşayan çocuklar sorununun da önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Çalışan çocuk sorunuyla birlikte düşünülmesi gereken temel kavramlardan birisi de, çocuk işgücü istismarıdır. Çocuk emeğinin istismarı çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; çocuğun çok küçük yaşta çalışmaya başlaması çalışma sürecinde eğitim olanağından yoksun bırakılması, düşük ücretle

[1] Mehmet Güngör, **Mersin'de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Sorunlar-çözümler**, Mersin Valiliği Yayınları Sosyal Araştırmalar Dizisi 3, Güven Ofset, Mersin 2009, s.3.

çalıştırılması çalışma ortamında fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kalması gibi çeşitli istismar biçimleri olabilmektedir.[2] Çalışan çocuklar kavramının kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir kavram olmadığını belirtmek gerekir. Dünya tarihinin her döneminde çocuklar birer üretim aracı olarak görülebilmiştir Ancak sanayileşme sonrası çalışan çocukların sayısı diğer dönemlere oranla daha yüksek olmuştur. Bunun yanı sıra kırsal toplumda aileyle birlikte, ailesinin gözetiminde çalışan çocuklar günümüz dünyasında daha korunmasız daha zor koşullarda çalışmaktadır. Bir taraftan çocuk emeğinin ucuz olması, kaçak olarak çalıştırılmasının kolay olması öte yandan ailenin çocuğu bir üretim aracı olarak görmesi ve ailenin ekonomik yönden zor koşullara sahip olması durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Demokrasi ve insan hakları yüzyılı olarak anılan çağımızda eğitimini sürdüremeyen, ihmal ve istismar edilen milyonlarca çocuk vardır.

Her şeyden önce, çocuk emeğinin kullanılması sorununu tanımlamak sorunun çözümü için son derece önemlidir. Konuyla ilgili iki temel tanımlama yapılmaktadır. Çocuk çalışması (child work); "çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun fiziksel, zihinsel, ahlaksal, duygusal, sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen çalışmalar", çocuk işçiliği (child labour) ise; "çocuğun eğitimini engelleyen, çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen işler" olarak tanımlanmaktadır. Buna rağmen çocuk işçiliği ve çocuk çalışması kavramlarını birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Bu ayrımı yapabilmek doğrudan doğruya yaşanılan ülkenin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel altyapısıyla ilgilidir. Ancak Mckechnie ve Hobbs'a göre çalışmanın çocuklar için olumlu ve olumsuz taraflarını ortaya koyabilmek için bazı temel kriterler şunlardır:

- Çocuğun yaşı
- Çalışmanın saatleri
- Ücret
- Çalışmanın tehlikeli olup olmadığı
- Çalışmanın basmakalıp ve sönük olup olmadığı
- Çalışmanın getirdiği sorumluluklar fazla olup olmaması

[2] Karataş, "Çocuk İş Gücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri", s.85-102.

- Çocuğun kısıtlanıp kısıtlanmadığı

Mckechnie ve Hobbs, denge modeli adını verdikleri çalışmalarında çalışma yaşamının çocuklar için olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya koymuşlar ve olumlu ve olumsuz tarafların dengesinin öneminden söz etmişlerdir (Tablo 1).[3]

Tablo 1: Mckechnie ve Hobbs'un Denge Modeli

Mckechnie ve Hobbs'un Denge Modeli	
Çalışmanın zararları	**Çalışmanın yararları**
Sağlık ve güvenlik ile ilgili sorunlar	Çocuğun otonomi kazanması
Çocuğun serbest zamanının kısıtlanması	Kendine güvenmesi
Çalışmanın çocuk-eğitim ilişkisine etkisi	İş ve ekonomi bilgisi kazanması
Aile ve arkadaş ilişkilerinin azalması	Çalışma deneyimi kazanması

Görüldüğü üzere çocuk işçiliği sorununun önlenebilmesi çocukların çalışma yaşamlarının analiz edilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışan çocukların ve çalıştıkları sektörlerin sınıflandırılması büyük önem taşımaktadır.

Çalışan çocuklar temel olarak dört grupta sınıflandırılabilir. Bu gruplardan üçü kentleşme ve sanayileşmeyle ilişkili ortaya çıkmıştır. Bu grupta hizmet sektöründe, sanayi sektöründe ve sokakta çalışan çocukları sayabiliriz. Kırsal kesimde veya tarım sektöründe çalışan çocuklar ise diğer grubu oluşturur.

Çocuklar çalışma yaşamına girdikleri andan itibaren çeşitli boyutlarda sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Bu sorunlar işin niteliğinden, çalışma mekânından, işverenden ve diğer çalışanlardan kaynaklanabilir. Yaşanan tüm sorunların kaynağı çocuğun çalışma yaşamına ait olmaması ve çocuk olduğundan dolayı kendini

[3] Acar, "Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Kimi Haklar Açısından Sokakta ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar", s.8-9.

koruyamamasındadır. Çalıştıkları sektörler ve çalışma biçimleri ne olursa olsun, çocuklar çalışma yaşamında ortak risk ve tehlikelerle yüz yüze gelmektedir. Bulunulan çalışma ortamı, yapılan işler çocukların yaşlarına uygun olmayabilmekte, ruhsal ve fiziksel sağlıklarını tehdit etmektedir.

Sokakta çalışmanın bir de sömürü boyutu vardır. Sokakta çalışan çocuğun sömürüsü, istismar kavramının sık vurgulanmasıyla gölgede bırakılmaktadır. İhmal ve istismar kavramları, sömürü kavramıyla açıklanabilecek alanları ve süreçleri de kapsayacak şekilde genişletilerek ekonomik sistemin işleyişiyle çocukların çalıştırılması arasındaki bağları görünmez hale getirmektedir.

Sokakta çalışan çocukların doğrudan sömürüldüklerini de vurgulamak gerekir. Sokakta yapılan bazı işlerin doğrudan bir işverene bağlı olarak yapıldığı bilinmektedir. Örneğin katı atık toplayıcıları, işverene fiziksel (işyeri) ve hukuki olarak bağlı olmasalar da ekonomik olarak bağlıdırlar ve aralarında enformel bir iş ilişkisi; buna bağlı olarak da bir ücret ilişkisi dolayısıyla da bir sömürü-kâr ilişkisinin olduğu çok açıktır.

Sanayileşme sürecinde kentleşmenin gelişmesi ile çocukların çalışma yaşamında karşılaştıkları riskler de artmıştır. Geçmişte bir ölçüde ailelerinin yanında ve denetiminde çalışan çocuklar günümüzde çoğunlukla aile denetiminden uzakta çalışmaktadır. Çalışma ortamında ailenin koruması dışında kalan çocuklar her türlü istismara konu olabilmektedir.[4]

Çalışan çocuklar, sokak çocukları kadar moda olmadığından, onlar hakkında hafızalardan silinmesi gereken çok fazla efsane de yoktur. Ancak çocuk işçilere bakmadan önce üç önemli gerçeği tekrar etmekte yarar vardır.[5]

-Her ne kadar kendilerine özgü sorunları olsa da sokak çocukları, çalışan çocukların bir alt kümesidir. Mendil satmak, dilencilik, hırsızlık yapmak bile söz konusu çocuk açısından çalışmak demektir.

-Sokak çocukları üzerinde aşırı yoğunlaşma, o kadar da göz önünde olmayan ve daha geniş bir grup olan çalışan çocukların sorunlarının görülmesini engeller.

-Sokak çocukları üzerinde odaklanma, zaten çok az olan kaynakları tek yöne yönlendirip risk altındaki öteki grupların mağdur olmasına neden olabilir.

---

[4] Karataş, Çocuk İşgücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri, s.96.
[5] Ennew, **a.g.e.,** s. 25-26.

Küresel raporlar, çocuk işçiliğini üç kategoride açıklamaktadır.[6]

3.1.1. Ekonomik Olarak Faal Çocuklar

"Ekonomik faaliyet" piyasaya yönelik olup olmadığına, ücret ödenip ödenmediğine, birkaç saatlik veya tam gün olup olmadığına, yasal veya yasadışı olup olmadığına bakılmaksızın çocuklar tarafından gerçekleştirilen en üretken faaliyetleri kapsayan geniş bir kavramdır. Bu terim, çocukların kendi evlerinde ve okulda yaptıkları düzenli çalışmaları hariç tutmaktadır. Bir çocuğun ekonomik olarak faal sayılabilmesi için yedi günlük bir referans dönemi içindeki herhangi bir günde en az bir saat çalışmış olması gerekir. "Ekonomik açıdan faal çocuk" yasal değil istatistiksel bir kavramdır.

3.1.2. Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği, izin verilen hafif işlerde haftada sadece birkaç saat çalışan 12 yaş ve üzerindeki bütün çocuklarla, yaptıkları işler "tehlikeli" olarak sınıflandırılmayan 15 yaş ve üzerindeki çocukları hariç tuttuğu için ekonomik açıdan faal çocuklara göre daha dar bir kavramdır. Çocuk işçiliği kavramı, ekonomik faaliyeti ifade eden istihdam edilmek ve çalışmak için asgari yaşın en kapsamlı ve yetkin uluslararası tanımını temsil eden 1973 tarihli İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin ILO Sözleşmesine dayanmaktadır.

3.1.3. Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuklar

Çocuklar tarafından gerçekleştirilen tehlikeli işler, özelliği ve türü nedeniyle çocuğun güvenliği, sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan veya bu tür etkilere yol açan her türlü faaliyet veya uğraştır. Tehlikeler, aşırı iş yükü, işin fiziksel koşulları ve faaliyet veya uğraş tehlikesiz veya güvenli olarak tanımlansa bile çalışma süresi veya saatleri açısından işin yoğunluğundan da kaynaklanabilir.

Çocuk işçiliği gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Çalışan çocukların sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da, ILO'nun Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı (SIMPOC) tarafından dünyada 2004'te 5-17 yaş grubunda ekonomik açıdan faal yaklaşık 317 milyon çocuk bulunduğu, bunların 218

[6] ILO, **Her Çocuk Önemlidir: Çocuk İşçiliği Konusunda Yeni Küresel Tahminler,** Cenevre, Nisan 2002, s.29-34.

milyonunun çocuk işçi olarak görülebileceği tahmin edilmektedir. Bu çocuk işçiler içinde 126 milyon çocuk, tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Özellikle tehlikeli işlerde çalışma, çocuğun zihinsel, bedensel, ruhsal ve genel olarak sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışan çocuklar çoğu zaman okula devam edememekte veya zorunlu eğitimlerini yarıda bırakmakta ve dolayısıyla, ileriki çalışma yaşamları için gerekli olan donanımdan yoksun kalmaktadır. Bu durum çocuğun yaşamını olumsuz etkilemekle kalmayıp, ülkenin üretkenlik düzeyini de azaltmaktadır. Çocukların özellikle zor koşullar altında uzun süreler için çalıştırılması ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemekte, uzun vadede bu çocukların üretken bireyler yerine yardıma ve desteğe muhtaç kişilere dönüşmelerine neden olmaktadır.[7]

ÇHS'nin BM Genel Kurulunda benimsenmesinden kısa bir süre sonra Dünya Çocuk Zirvesi 1990 yılı Eylül ayında 71 ülkenin katılımı ile gerçekleşmiştir. Çocuklar İçin Dünya Zirvesi, Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programının (IPEC) da esin kaynağı olmuştur. 1992'de başlayan ILO-IPEC dünya genelinde büyük ilgi görmüş ve bu çerçevede çocuk işgücünün mevcut durumu ve yapısı çeşitli ülkelerde sorgulanmaya başlanmıştır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Hükümetin yoksullukla mücadele ve eğitimle ilgili programları ile paralellik arz edecek şekilde, 138 ve 182 sayılı ILO Sözleşmelerinin uygulanmasını da içeren, çocuk işçiliğinin belirlenen en kötü şekillerinin önlenmesine yönelik olmak üzere "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi" taslağı oluşturulmuştur. Bu program önerisi ile Hükümetin ulusal kalkınma çabalarının ayrılmaz bir parçası olacak bir çocuk işçiliği politikası uygulaması amaçlanmıştır.

3.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocuk işçiliğinin gözle görülebilir en temel nedeni yoksulluktur. Çocuk işçiliği olgusunun ülkenin ekonomik gelişmesiyle ters ilişkili olarak sürdüğü belirtilmektedir. Gerçekten de günümüzde çocuk işçiliği olgusu yoğunluklu olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Endüstrileşmenin ilk dönemlerinde çocukların daha fazla sömürüldüğünü ve daha fazla sermaye

[7] T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), **Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi**, Genel Yayın No:133, 3.bs., Ankara 2008, s.7.

biriktirmek için birçok şekilde kullanıldıklarını belirtilmektedir. Birçok araştırma sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde çalışan sınıf ailelerin hayatta kalmak için sıklıkla çocuklar da dahil olmak üzere birçok aile üyesinin işgücü desteğine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Endüstrileşmenin aile üzerindeki etkilerini konu alan son araştırmalar da endüstrileşmenin çocuk istihdamına yönelik ihtiyaç ve fırsatları azalttığını göstermektedir.[8]

Dünya üzerinde pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de milyonlarca çocuk kırsalda tarım sektöründe, kentler de ise sokak ve çeşitli atölyelerde çalışmakta veya sokakta yaşamaktadır. Ekonomideki dengesiz büyüme politikaları, kırdan kente yaşanan göç, kentsel işsizlik ve ailevi sorunlar sokak çocuklarının sayısını artırmaktadır. Sokak çocuklarının özellikleri, sokakta çalışma ve yaşama nedenleri, sokakta maruz kaldıkları ihmal ve istismar türleri ülke ve bölge ölçeğinde bariz farklılıklar göstermektedir.[9]

Anlaşıldığı üzere çocuklar yaşadıkları yoksulluk döngüsü içinde aile gelirine katkıda bulunmak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışma yaşamına itilmektedirler. DİE'nin 1994 yılında yaptığı çocuk işgücü anketi de bu kuramsal temeli doğrulamaktadır. Türkiye genelinde 6-14 yaş grubunda ekonomik işlerde istihdam edilen çocukların % 68'i hane halkının ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştıklarını belirtmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı ve plansız kentleşme kentsel işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmaktadır. Bu durum ailenin içinde bulunduğu yoksulluk çemberinin daralmasına ve çocuk emeğinin kullanımına yol açmaktadır.

Çocuk işçiliği sorununu ortadan kaldırmak çok disiplinli bir eylem programını gerektirmektedir. Hazırlanacak eylem programı toplumun tüm kesimlerini soruna yönelik olarak bilinçlendirmeli ve bu kesimlere sorumluluk vermelidir. Önemli olan çocuk hakları sözleşmesinin getirdiği felsefe ve anlayışın yerleştirilmesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile geliştirilen ve çocuğun yetiştirilmesinde ailenin ve devletin sorumluluklarını vurgulayan, çocuğun biyolojik,

[8] Carl M. Brıggs, Pamela Barnhouse Walters, "The Family Economy, Child Labor and Schooling: Evidence Fromthe Early Twentieth-Century South "**,** American Sociological Review, vol.58, s.163-181.
[9] Güngör, **a.g.e.,** s.IX.

psikolojik ve sosyal yönden yeterli bir hayat seviyesine sahip olmasını amaçlayan anlayışın toplumsal yapı tarafından sindirilmesi çocuk işçiliğiyle mücadelede son derece önemlidir. Çocuğu bir üretim aracı olarak gören feodal ve sömürgeci anlayışın değişmesi sağlanmadıkça sorunun köklü bir çözüme kavuşması olanaksız görülmektedir.

3.3. SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Bugün özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen bir olgu sokakta çalışan çocuklardır. Latin Amerika, Asya ve Afrika'da yoğunlukla gözlenen sokakta çalışma son yirmi yıllık süreçte ülkemizde de önemli bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç ve yoksulluğun egemen olduğu illerimizde çocuklar çeşitli nedenlerle ihmal ve istismar edilmektedir. Bu süreçte ilgili tüm kurum ve kuruluşların sorumlulukları göz önünde bulundurmalıdır. Bu ihmal ve istismarın en önemli görünümü, çocukların hızla sokağa itilmesidir. Sokağa itilen çocuk başlangıçta aile bütçesine destek sağlamak gibi masum gerekçelerle işe başlamakta ancak zamanla çeşitli suç ve kötü alışkanlıkların pençesine yakalanmakta veya kişisel gelişimini zedeleyecek süreçlere karşı karşıya kalmaktadır. Bu koşullarda sokakta yaşayan çocuklar, sokakta çalışan çocuklar, bağımlı çocuklar, gibi tanımlamaların ötesinde çocuğun gününü başıboş sokakta geçirmesi gibi yaygın bir olgu ile karşılaşılmaktadır. Çocukların ve gençlerin zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişiminin güvence altına alınması Anayasamızın da belirttiği gibi önemli bir kamusal yükümlülüktür. Ancak bu yükümlülüğün aile ve toplumdan bağımsız ele alınması, daha doğrusu çözüm bulması mümkün değildir.

Bu tespitler ışığında çocukların ve gençlerin ihmal ve istismarı genel çerçeveyi belirlemek bakımından önemli bir kriter olarak ele alınabilir. Literatürde tanım ve sınıflandırmalar göz önüne getirildiğinde, “sokak çocukları” kavramının “şemsiye sözcük” işlevi üstlendiği söylenebilir. Bu şemsiye altında çok çeşitli çocuk grupları yer almaktadır. Sokakta çalışan, sokakta yaşayan, suça karışan, dilenen ve başıboş dolaşan çocuklar gibi. Sokak çocukları kavramının çocuk hakları vb. nedenlerle çocuklar açısından sakıncaları ve literatürdeki gelişmeler sonucu günümüzde “sokak çocukları” kavramı terk edilmiş ve bu kavramın yerini, çocuk

sokakta yaşıyor ise "sokakta yaşayan çocuk" sokakta çalışıyor ise de "sokakta çalışan çocuk" kavramı almıştır. Sokakta çalışan çocuklar, çocuk işçiliğinin geleneksel türlerinden farklı dinamiklere dayalı olarak ortaya çıkan yeni bir kavramdır.[10] Bu kavramın kullanımı çocuk hakları ve pedagojik yaklaşım açısından uygun görülmektedir. UNICEF'in yaptığı ayırım ise çocuk istismarı ve ihmalinin aile bağındaki zayıflama ile açıklanabileceğini göstermesi bakımından kayda değer bir tespit olarak alınmalıdır.

UNICEF sokak çocukları kavramını çocukların aileleriyle olan ilişkilerinin düzeyine göre üç kategoride tanımlamaktadır.[11]

1.Grup: Aileleriyle sürekli ilişkisi olan çocuklar "sokakta çalışan çocuklar" günlerini sokakta çalışarak geçirseler de ailelerinin koruması ve denetimi altındaki çocuklardır.

2.Grup: Aileleriyle zaman zaman ilişki kuran "sokaktaki çocuklar". Bu çocukların aile bağları zayıflasa da tümüyle kopmamıştır. Kendilerini halen ana-baba, kardeşleriyle özdeşleştirmektedirler. Gününü sokakta bir şeyler satarak ya da dolaşarak geçiren çoğu zaman geceleri evlerinde geçiren çocuklardır.

3.Grup: Aileleriyle hiç ilişkisi olmayan "sokakların (sokağın) çocukları". Genelde toplumun en yoksul kesiminde ve parçalanmış ailelerin çocuklarıdır. Ailelerinden ya zorla ya da kendi istekleriyle ayrılan bu çocuklar günün 24 saatini sokakta geçiren "sokağın çocukları"dır. (Sokakta Yaşayan Çocuklar)

Bütün bu farklılıklara rağmen; literatürde oldukça kabul gören bir sınıflama, özellikle geri kalmış ülkelerin sokaklarındaki çocukları, sahip oldukları aile desteğine göre, kabaca 3 kategoriye ayırmaktadır.

1. "Sokak çocuğu olmaya aday olanlar", yani aileleriyle oturan ve sokakta çalışan çocuklar. Bu çocukların aile ilişkileri bir şekilde sürmekte, aile korumasından uzak mekânlarda aileye katkı için çalışanların bir kısmı eğitimlerini bırakarak para kazanma verdiği hisle zamanla sokağın sınırsız ve sorumsuz özgürlüğünü seçerek sokak çocuğu olma konumuna düşebilmektedir.

---

[10] Hasret Dikici Bilgin, "Türkiye ve Romanya'da Sokakta Çalışan Çocuklar: Yeni Yoksulluk Bağlamında Karşılaştırmalı Tarihsel Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2006, s.vi.

[11] Sadık Güneş, A. Rasim Kalaycı, **Sokakta Yaşayan-Çalışan Çocuklar Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Ağustos 2004, s.4-5.

2. Aile desteği yetersizlik veya süreksizlik gösterenler, yani "sokaktaki çocuklar".

3. Aile desteğinden hemen hemen bütünüyle yoksun olanlar, yani "sokak-sokağın çocukları". Bu çocuklar neredeyse tamamen aile, okul ve toplumla ilişkilerini koparmış, sokak çetelerine karışmış, uyuşturucu ve uçucu bağımlısı olup, dilencilik, yankesicilik, gasp, hırsızlık vb. yollarla geçimini bağlamaya çalışan çocuklar olmuşlardır.

Ülkemizde son yıllarda sayıları hızla artan "sokağın çocukları" evinden atılan, kaçan, ailesi olmayan veya ailesi tarafından bütünü ile başıboş bırakılan çocuklardan oluşmaktadır.

Sokakta marjinal işlerde çalışan-çalıştırılan çocuklarla "sokağın çocukları" arasında çok ince bir çizgi vardır ve sokağın acımasız zor koşullarında çalışan çocuklar, hızla "sokağın çocukları" olabilmektedir.

UNICEF, sokakta çalışan çocuklar kavramını; "ailesinin geçimine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan gecenin erken ya da geç bir saatinde evine dönen çocuklar" olarak tanımlamaktadır. Sokak çocuklarından farklı olarak, bu çocukların aile ilişkileri sürmektedir. Ancak günlerinin büyük bir bölümünü aile korumasından, yaşadıkları çevreden oldukça uzak sokaklarda geçirmektedirler. Sokakta çalışan çocuklar, bir işyerine sahip olmadan, bir teknik kullanmadan, yeteneklerini ve öğrenme gücünü geliştirecek bir olanağa kavuşmadan çalışmakta ve yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu çocuklar her ne kadar aileleriyle ilişkilerini koparmamış olsalar bile her an sokak çocuğu olma riskine sahiptirler. Çocukların çoğunun tam gün veya okul dışındaki yarım günde simit, sakız, su, balon vb. şeyleri sattıkları, hamallık veya boyacılık gibi işlerde çalıştığı görülmektedir [12]

Literatürdeki diğer bir tanımlama ise bu çocukları "ailesiyle oturan, aile bağları sürmekte olan, geceleri evine dönen ve sokağı daha çok iş yeri olarak kullanan çocuklar, yani sokaktaki çocuklar" olarak tanımlamaktadır.[13]

---

[12] Bülent İlik, Zeynep TÜRKMEN, Rojda GETER, **Sokaktan Ustalığa**, Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi, Birinci Baskı, Ankara 1994, s.13.

[13] Sezen Zeytinoğlu, "Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar", **Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı, Ankara 1996, s.114.

Sokakta çalışan çocukların zamanlarının önemli bir bölümünü sokakta geçirdikleri, aileleriyle ilişkileri sürmesine rağmen okula düzenli olarak gidemedikleri, sokağın giderek çocuklar için bir çalışma alanından çok onların evi haline geldiği ve çocukların değerlerinin sokak etiğine göre şekillendiği belirtilmektedir.[14]

Çalışan çocuklardan en fazla riske sahip olan grup sokakta çalışan çocuklardır. Birçok sokakta çalışan çocuk sokağa aile üyeleriyle beraber gelmektedir. Aile üyeleri; anneler, babalar, kardeşler, kız kardeşler olabilir. Sokaktaki çocuklar aynı zamanda kendi komşuluk çevrelerinden arkadaşlarıyla beraberdir. Buna karşın herhangi bir yetişkinin doğrudan gözetimi olmaksızın günün büyük bir bölümünü, her türlü tehlikeye açık olarak sokaklarda geçirirler.

20. Yüzyılın metropol kentlerinin yeni çalışma biçimi olarak ortaya çıkan sokakta çalışma, beraberinde yeni bir çok sorunu da getirmiştir. Her şeyden önce çocuk zamanla aileden kopma tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir. Çocuklar arasında bir sokak alt kültürü oluşturan bu durum çocukların sosyal, fiziksel ve ruhsal durumlarını tehdit etmenin yanı sıra zaman içinde toplumsal yapı için de büyük bir tehdit oluşturabilmektedir. Dolayısıyla sokakta çalışan çocuklar birçok temel ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve toplumsal, evrensel standartlara göre gelişimlerini tamamlayamamaktadır.

Sokaklarda yaşamak ve çalışmak çocukların eğitimi açısından önemli sorunlar yaratmaktadır. Özellikle kente yeni gelenler veya dilenenler arasında hiç okula başlamamış olanlar vardır. Çocuklar bir süre okul ve çalışmayı beraber yürütseler bile giderek okuldan kopmakta ve eğitimlerini yarıda bırakmaktadırlar.[15]

Sokakta çalışan çocuklardan, okuldan arta kalan zamanda çalışarak aile bütçelerine ek gelir sağlayanlar olduğu gibi bütün bir aileyi geçindirmek durumunda olanlar da bulunmaktadır. Çocukların bir kısmı kazançlarının tümünü ailelerine teslim ederken diğer bir kısmı bir bölümünü kendilerine ayırmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar, çocukların zamanla ailelerine verdikleri payı azaltırken kendi paylarını artırdıklarını göstermiştir. Bu eğilimdeki çocuklar zamanla sokağın özgürlüğünün ve kendi kendilerine yetebilirliklerinin bilincine vararak aileleriyle

[14] Acar, **a.g.e.,** 13.
[15] Atauz, **a.g.e.,** 20.

bağlarını yavaş yavaş kopartmakta ve "sokağı çocuğu" olma potansiyelini göstermektedirler.[16] Ayrıca, bu dengesiz yaşam ve geleceğe ilişkin güvensizlik, onları uyum bozukluklarına itmekle kalmamakta, aynı zamanda çeşitli davranış bozukluklarına da neden olmaktadır. Böylece, erken yaşlarda suça yönelme olasılığı artarken, çalışan çocuklar kesimi büyük bir potansiyel suçlu grubunu oluşturmaktadır.[17]

Çocuklar şiddeti sadece fiziksel olarak yaşamanın dışında duygusal olarak da ihmal ve istismara maruz kalırlar. Hem içinde bulundukları ortamlardaki kişilerin hem de sokaktaki diğer kişilerin aşağılanmalarına ve hakaretlerine maruz kalmaktadırlar. Sevgi ve güven duygularından yoksun kalmanın dışında bir de sürekli duygusal istismara maruz kalmaları çocuklarda herkese karşı savunma ve direnç gösterme duygusunu yoğunlaştırmaktadır. Görüldüğü gibi birçok risk ile karşılaşan çocuk zaman içinde kendini koruma çabasına girecektir.[18] Sokaktaki çocukların soygun veya hırsızlık gibi olaylarda çete üyelerinin agresyon ve saldırganlığının öznesi konumunda olduklarını dolayısıyla kendilerini korumak için güvendikleri kişilerle gruplar oluşturduklarını belirtmektedir. Tahmin edileceği gibi çocuklar çabalarına rağmen karşı karşıya oldukları tehlikelerden yeterince korunamamaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar sorunu, yalnızca çok sayıda çocuğun yasadışı çalışması, toplumsal çerçevenin ve toplum kurumlarının dışında kalmaları nedeniyle değil, yaptıkları işlerin ve sokakta bulunma koşullarının çoğu zaman ihmal, istismar ve sömürüye dayalı olması nedeniyle değinilmesi gereken karmaşık bir konudur. Bununla birlikte çalışan çocuklar için yasalarımızda asgari bir yaş sınırı belirlenmediği gibi, bu çocukların çalışma süresini sınırlayan herhangi bir hükmünde bulunmaması sorunun ayrı bir boyutunu oluşturmaktadır.[19]

Sokakta çalışan çocukların yaşamlarının her anında sorunlarla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Çocukların sağlık, hijyen, beslenme, suça yönelim ile ilgili birçok risk ile yüz yüze oldukları ve tüm bu risklerle baş etmek için destek sistemlerine

[16] Çabuk, Işık, **a.g.e.,** s.158.
[17] Haluk Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s.238.
[18] Robert P. Trussel, "The Children Streets", İnternational Social Work, April 1999, vol.42, p.193.
[19] Suat Ballar, **Çocuk Hakları,** Beta Yayınevi, İstanbul 1998, s. 302.

sahip olmadıkları görülmektedir. Sokakta çalışan çocukların, Çocuk Hakları Sözleşmesi' nde belirtilen temel haklarından yararlanamadıkları anlaşılmaktadır.[20]

3.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

Kesin sayıları bilinmemekle birlikte dünyanın tüm bölgelerinde çocuk işgücünün varlığı bir gerçektir. Yoğunluğun Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde olduğu söylenebilir. Bu bölgeler dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu barındırmaktadır. Aşırı nüfus artışı ve nüfusun genç yapısına ek olarak, dünyanın iktisaden geri kalmış ülkelerinin bulunduğu bu bölgeler, çocuk işgücü sorunu açısından da ön sıralarda yer almaktadır. Buna karşın, çok daha az olmakla birlikte sanayileşmiş ülkelerde de çocuk işgücünün bulunduğu kabul edilmektedir.

Dünya'da çocuk işgücünün sayısal boyutu, sağlıklı istatistiklerin olmayışı nedeniyle bilinmemektedir. Gerek istatistiklerin yetersizliği, gerekse bazı hükümetlerin konuyu inkâr etme eğilimlerine karşın, sorun olanca ağırlığıyla ortada durmaktadır. Yaşam düzeyindeki ilerlemeler, okullaşma oranındaki artış ve çocukların çalıştırılması aleyhindeki yasaların baskısı gibi nedenlerle, sanayileşmiş ülkelerde sorunun boyuttan giderek küçülmekte, buna karşın diğer ülkelerde aynı eğilim görülmemektedir.

Avrupa'da çalışan çocuklar, sanayi devriminden sonra özellikle 1 ve 2 nci Dünya Savaşı'nda kötü muamelelere tabi tutuldukları görülmüştür. Günümüzde çalışan çocuklar sorununun, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gündemde kalmasının en önemli nedenleri arasında, çocuğun ucuz işgücü olarak görülmesi, sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışmasının kolay olması, işverene maliyetinin düşük olması gibi etmenler sayılmaktadır.[21]

Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) istatistiklerine göre, Dünyada 250 milyon çocuğun çalıştığı bildirilmektedir. Yaklaşık 120 milyon çocuk tam gün süreyle, yaklaşık 60 milyon çocuk ise kabul edilemeyecek şekilde fuhuş alanında, borç karşılığı, cebri, kölelik, uyuşturucu üretimi gibi çocukların moral ve fizik sağlığını bozabilecek nitelikteki tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Bölgelerin gelişmişliğine bağlı olarak dünya genelinde ortalama üç ile beş çocuktan biri

[20] Acar, **a.g.e.,** 18.
[21] İlik, Türkmen, Geter, **a.g.e.,** 24.

ekonomik amaçlı çalışmakta ve bu çocukların büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır.[22]

Türkiye, henüz sanayileşmesini tamamlayamamış, faal nüfusunun büyük çoğunluğunu tarımda istihdam eden bir ülkedir. Nüfus artış hızı yüksek ve genç bir nüfusa sahiptir. Ayrıca eşitsiz gelir dağılımının yarattığı yoksulluk, artan işsizlik oranı, düşük okullaşma düzeyi ve toplumsal hizmetlerin yeterince yaygınlaşmamış olması gibi özellikleri, çocuk işgücü sorunu yönünden belirtilmesi, gereken önemli noktalardır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ilki 1994, ikincisi 1999 ve üçüncüsü 2006 yıllarında olmak üzere Türkiye genelinde üç kez "Çocuk İşgücü Anketi" gerçekleştirmiştir. 2006 IV. döneminde Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 264 bindir. Bu yaş grubundaki çocukların % 60,9'u kentsel, % 39,1'i kırsal yerlerde bulunmaktadır. Bu çocukların % 84,7'si bir okula devam ederken, % 15,3'ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların % 58,8'ini kız çocukları oluşturmaktadır.

6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan % 5,9'u ekonomik bir işte çalışmakta, bir başka ifadeyle istihdam edilmektedir (958 bin kişi). Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların % 47,7'si kentsel, % 52,4'ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. İstihdam edilen çocukların % 66'sını erkek, % 34'ünü kız çocukları oluşturmaktadır.

Çalışan çocukların % 31,5'i bir okula devam ederken, % 68,5'i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların % 2,2'si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26,3'ü çalışmaktadır (Tablo 2).[23]

[22] Zuhal Emlek Sert, Süheyla Altuğ Özsoy, "Çalışan Çocukların (12-18 Yaş) Kendi Sağlıklarını Yükseltmedeki Sağlıkla İlgili Davranış Biçimlerinin Saptanması", Çalışma Ortamı Dergisi, Ankara 2006, s.16-19.
[23] TÜİK, "Çocuk İşgücü Araştırması 2006", TÜİK Haber Bülteni, Ankara, No:61, 20 Nisan 2007.

Tablo 2: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)

	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)
Kurumsal olmayan sivil nüfus	59 736	65 422	72 957
0-5 yaş grubundaki nüfus	8 469	7 930	8 479
6-17 yaş grubundaki nüfus	14 968	15 821	16 264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	20 984	22 124	22 963
İstihdam (6-17 yaş)	2 269	1 630	958
İstihdam oranı (6-17 yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1 659	1 151	502
Erkek	1 372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1 510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli veya yevmiyeli	648	617	513
Kendi hesabına veya işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1 570	985	420

Çalışan çocukların % 40,9'u tarım (392 bin kişi), % 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53'ü ücretli veya yevmiyeli, % 2.7'si kendi hesabına veya işveren, % 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Şekil 4: Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar

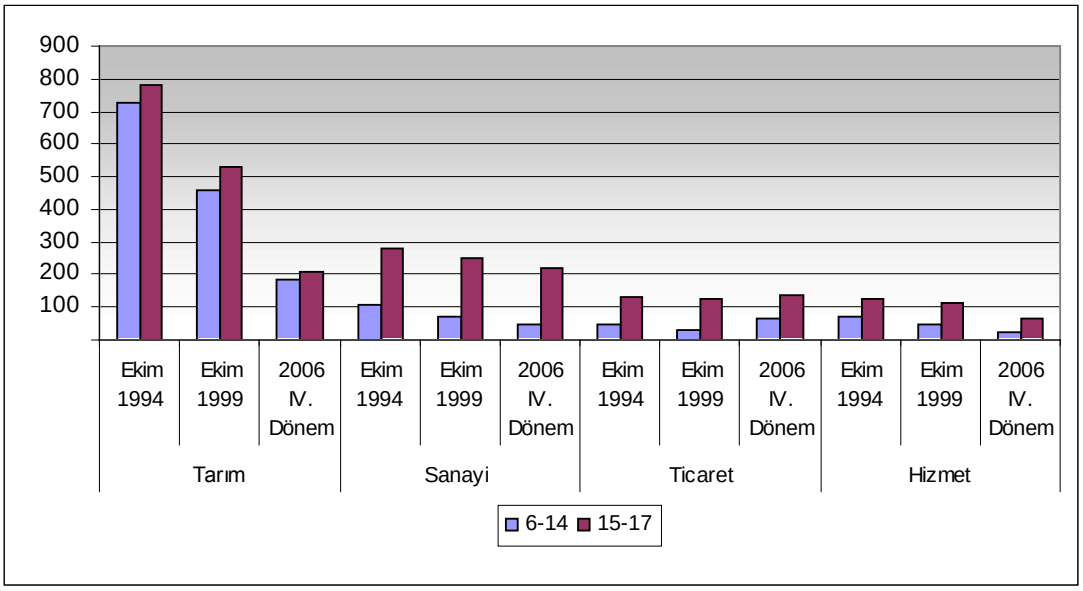

6-17 yaş grubundaki çocukların % 5,9'u ekonomik işlerde çalışırken, % 43,1'i ev işlerinde çalışmakta, % 51'i ise hiçbir işte çalışmamaktadır.

Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 7 milyon 4 bin çocuğun, % 61,2'sini kız çocukları oluşturmaktadır (4 milyon 289 bin kişi).

Okula devam eden çocukların % 42,8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların % 44,4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır.

ILO, dünya genelinde, 2000 yılında 246 milyon olan çalışan çocuk ya da çocuk işçi sayısının 2006 yılında 216 milyona düştüğünü belirtmektedir. Altı yıllık periyotta %11'lik bir düşüşün yaşandığı dikkat çekmektedir. En tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısındaki düşüş daha çarpıcıdır. Zira 2000-2006 yılı aralığında en tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı 170 milyondan 126 milyona düşmüştür. ILO, 1992 yılından itibaren dünya üzerinde uygulamaya başladığı IPEC (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) projesi çerçevesinde çocuk işçiliği ile mücadelede önemli mesafe kat etmiştir. Çocuk işçiliği konusunda Avrupa Komisyonu'nun doğrudan finansman katkısı sağladığı ilk projedir.[24] ILO, 1992 yılında başlattığı IPEC kapsamında geliştirdiği projeler aracılığı ile katılımcı

[24] ILO, "Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef", Uluslararası Çalışma Konferansı, 95 inci Oturum, Rapor I (B), 1.bs., Ankara 2006, s.1-5.

ülkelerin ulusal politika geliştirme uygulama çabalarını desteklemektedir. Hâlihazırda 87 ülkede yürütülen IPEC programına 1992 yılı itibariyle katılan ilk 6 ülkeden biri olan Türkiye, çocuk işçiliği ile mücadele modelleri konusunda öncü ülkeler arasında yer almaktadır. IPEC desteğiyle 2004 yılına kadar hükümet işçi ve işveren kuruluşları, yerel yönetimler diğer sivil toplum kuruluşları (STK) ve üniversitelerle işbirliği içerisinde 101 proje yürütülmüştür. Bu projelerin sonucunda "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi İçin Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi" hazırlanmıştır.[25] Türkiye tarafından 25 Ocak 2001 tarihinde onaylanan, 182 sayılı "En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi" çerçevesinde sokakta çalışma, sanayide, mobilya sektöründe yapılan işler ve tarımda mevsimlik gezici işlerde çalışma, öncelikle müdahale alanları olarak belirlenmiştir.[26]

Çocuk işçiliğinin olmadığı bir geleceğe ulaşmamız mümkündür. Dünyada çocuk işçiliğine son verilmesine yönelik çabalarda önemli ilerleme kaydedilmekle birlikte bunun gevşemeye yol açmaması gerekmektedir.

3.5. ÇOCUKLARI SOKAKTA ÇALIŞMAYA İTEN NEDENLER

3.5.1. İhmal ve İstismar

Çocuk ihmal ve istismarı; çocuklara anne-babaları veya onlara bakıp gözetmek ile görevli kişiler ya da yabancılar tarafından sağlıklarına zarar veren fiziksel, duygusal, zihinsel veya sosyal gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlara maruz bırakılmaları olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalar çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili en önemli risk faktörünün ailenin ciddi ekonomik sıkıntısı olduğunu göstermektedir. Çocuklar üzerinde uygulanan ekonomik istismar, çalışan çocuk istismarının en yaygın biçimi olduğu bildirilmektedir.

Sokaktaki çocukların ve sokakta çalışan çocukların zaman zaman yalnız, savunmasız ve ekonomik açıdan yetersiz düzeyde olmaları nedeniyle organize "marjinal yetişkin grupların" ilgi odağı haline gelmeleri muhtemeldir. Çocukların yaşça küçük, savunmasız ve ailelerinden uzak olmaları nedeniyle bazı kişiler ve

[25] European Commıssıon, **Commıssıon Staff Workıng Document: Combating Child Labour**, Brussels, 2010, p. 55.
[26] Ayşe Gündüz Hoşgör, v.d., **Sokaktan Umuda Başarı Öyküleri**, Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Çözümüne Yönelik Model Çalışmalar ve Yöntemsel Rehber, Uluslararası Çalışma Ofisi, 1.bs., Ankara 2005, s.1-3.

gruplar tarafından kolayca kandırılmaları mümkün olabilmektedirler. Özellikle sokak çocukları ve sokakta çalışan kız çocukları kandırılıp dilencilik, fuhuş sektöründeki insanlar tarafından kullanılabilmektedirler.[27]

Küçük çocuklar, en fazla istismar mağduru olan gruptur. Bunun en başta gelen nedeni çocukların anne ve babalarına olan bağımlılıklarıdır. Hazin olan da, bu çocukları mağdur edenlerin yabancı değil daha çok kendi anne ve babaları ya da diğer yakınları olmasıdır. Araştırmalar çocukların %65.72 gibi yüksek bir oranda istismara uğradıklarını ortaya koymakla beraber, çocuk istismarının daha büyük bir bölümünün siyah sayı olarak, bilinmeyen suçluluk olarak kaldığı ifade edilmektedir.[28] İhmal ve istismar edilen çocuk suç mağdurudur.

Toplumda kurumlar veya bireyler tarafından geliştirilen ihmal davranışı, çocukların eşit hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması sonucunda onların en üst düzeyde gelişimlerini engelleyici davranışlar olarak gösterilmektedir. Çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne-baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması gibi ihmal davranışları örnek olarak verilebilmektedir.

Çocuk istismarı, karmaşık nedenleri ve trajik sonuçları olan, tıbbi, hukuki, gelişimsel ve psiko-sosyal kapsamlı ciddi bir sorundur. Dünyada çocuk istismarı oranı %1-10 iken, Türkiye'de bu oran %10-53 olarak bildirilmektedir.[29]

Araştırmalar, çocuk istismarı ve sosyal sınıf arasında büyük bağlantı olduğunu göstermektedir. Nitekim ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biridir ve beraberinde getirdiği yoksulluk, işsizlik, besin yetersizliği, sağlıksızlık gibi sorunlar çocuk istismarına yol açar. Ayrıca alt sınıfların anlaşmazlıkların çözümünde şiddete başvurmaları da nedenlerden biridir. Orta ve yüksek gelir sınıflarında da çocuk istismarı söz konusudur. Ancak bu gözlerden uzak kalabilmektedir.[30]

---

[27] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli Sempozyumu 6-7 Mart 2007", **Teorik Bilgilerle Zenginleştirilmiş Sempozyum Kitabı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, Punto Basım, Eylül 2007, İstanbul, s.67.
[28] Sokullu-Akıncı, **Viktimoloji,** s.80.
[29] Gonca Yılmaz, v.d., "Bir Çocuk İstismarı Vakası", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, Ankara, C:46, No:4, Ekim-Aralık 2003, s.295-298.
[30] Sokullu-Akıncı, **Viktimoloji**, s.86-87.

Aile içi şiddet, bir aile üyesinin; diğer üyesi veya eski üyesine karşı fiziksel ya da psikolojik olarak hükmetme ya da zarar vermesidir. Çocuk istismarı, aile içi şiddetin de bir parçası olabilir. Ancak çocuklara karşı yapılan şiddet eylemleri, çocuk istismarı adı altında incelenir. Her ne kadar göz ardı edilse de fiziksel ve cinsel şiddet istismarının %90'ı aile bireyleri tarafından yapılmaktadır. Aile içinde kadına yönelik şiddetle çocuklara yönelik şiddet arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Yani bir evde aile içi şiddet varsa, o evde yüksek ihtimalle çocuklar da şiddet görmektedir. Örneğin, Amerika'da yapılmış olan bir araştırma eşlerine şiddet uygulayan erkeklerin % 50'sinin aynı zamanda çocuklarına da şiddet uyguladığını ortaya koymaktadır.[31] T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun 1995'de yaptığı araştırma sonuçlarına göre; fiziksel şiddete ailelerin %34'ünde, sözlü şiddete ise %53'ünde rastlanmaktadır. Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma oranı da %46'dır.[32]Aile içi şiddetin mağdurları eşler (kadın veya erkek), çocuklar, yaşlılar, nişanlılar, bakıma muhtaç özürlüler olabilirler. Ancak aile içi şiddet denildiğinde genelde koca tarafından, eşine ve çocuklarına yönelik fiziksel şiddet akıllara gelmekte olmasına rağmen bunun yanında kadınların da aile içi şiddet uygulayıcıları oldukları açıktır.

Şiddet döngüsü iki tür aile içi şiddeti sonuçlamaktadır. Birincisi, istismar mağduru çocuklar büyüdükleri zaman kendileri istismar uygulayacaklardır. İkincisi, aile içinde eşler arasında şiddete tanık olan çocuklar, ilerde kendi eşlerine şiddet uygulayacaklardır. A.B.D. Başsavcısının aile içi şiddete ilişkin olarak 1984'de hazırladığı raporda, "Şiddet uygulanan evlerde büyüyen çocuklar şiddet öğrenirler, diğer tüm şeyleri öğrendikleri gibi, şiddetin insanlara uygulanmasının normal bir şey olduğunu, sorunların çözülmesinde olağan bir yöntem olduğunu öğrenirler. Bugün aile içinde uygulanan şiddet bir saatli bomba gibidir ve yıllar sonra şiddet gören bu çocuklar büyüyüp kendi çocuklarına ya da başka çocuklara şiddet uygulayacaktır."[33]

Şiddet ortamından kasıt sadece dayakla biten fiziksel şiddet değil, psikolojik ve duygusal şiddet de çocuğun ruh dünyasını aynı fiziksel şiddet kadar tahrip eder.

---

[31] Linda S. Weilburger, **Baba Sakın Bize Vurma**, Çocuk ve Aile İçi Şiddet, Ekinoks Yayıncılık, İstanbul, t.y., s.15.
[32] Hamdi Kalyoncu, **Aile İçi Şiddet ve Şiddet Ortamında Çocuklar,** Popüler Yayınları, İstanbul 2009, s.23.
[33] Sokullu-Akıncı, **Viktimoloji,** s.89-90.

Örneğin, aile içinde değer görmeyen, devamlı azarlanan, küçük düşürülen, duygu dünyası hiçe sayılarak günlerini geçiren bir çocuk ile anne ve babasından devamlı dayak yiyerek büyüyen bir çocuğun taşıdığı risk benzer orandadır.[34]

UNICEF'in, çocuğun korunmasıyla ilgili hazırladığı son bir rapor; 2 ile 14 yaşındaki çocukların %85 'inin fiziksel şiddet ya da psikolojik saldırılarla karşılaştığını ortaya koymuş, dünyada 1.5 milyar çocuk şiddet mağduru, çocuk hakları ve çocuk istismarına sıfır tolerans bugün en çok konuşulan konular, Örneğin AB, BM'nin çocuk hakları sözleşmesini temel alarak çocuk istismarına karşı "entegre bir strateji" geliştirmiştir.[35]

3.5.2. Yoksulluk

Gelir yetersizliği nedeni ile bireylerin alım gücünün azalması, temel ihtiyaçların zorlukla karşılanması hatta karşılanamaması, birey ve aileleri yakından etkilediği bildirilmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle, Türkiye nüfusunun en az beşte birinin yoksulluk sınırında yaşadığı bildirilmektedir. Türkiye'de üç milyon çocuğun yoksulluk sınırında (günde 1,5 Doların altında) yaşadığı, her yıl 125.000 çocuğun okula gidemediği, toplam çocuk nüfusunun üçte birinin çalışmak zorunda kaldığı bildirilmektedir.[36]

Sokakta çalışan çocukların temelde sokağa iniş nedenleri ekonomiktir. Çoğunluk, ailesinin bütçesine katkıda bulunmak amacıyla sokakta çalışmaktadır. Çocukları sokağa iten diğer nedenler arasında kentsel yoksulluk, aile istismarı, kentleşme ve göç hareketleri de sayılabilir.

"yoksulluk, yoksul bireylerin dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki 'yapısal etmenlerle' ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendirilmelidir". Bu yaklaşıma paralel bir çözümlemeyle; kırsal kesimden İstanbul'a göç eden aileler, kronik işsizlik ve sosyal destek sağlayamama sonucu, kentsel yoksulluk sorunu ile yüz yüze gelmekte ve gereksinimleri, beklentileri karşılanamayınca çok ciddi risklerle karşı karşıya kalabilmektedirler.

---

[34] Adem Güneş, "Dayak Yiyen, Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuk Tacizci Olabilir", Zaman, 24 Mayıs 2010, s.27.
[35] Gila Benmayor, "Çocuk İstismarına Sıfır Tolerans" Hürriyet, 30 Nisan 2010, s.13.
[36] Murat Yurdakök, "Dünyada ve Ülkemizde çocuk Sağlığı", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, C:48, No:3, Ankara 2005, s.203-207.

Yoksulluk, yaşam koşullarına bir uyarlanma stratejisidir ve yoksulluk kültürü aile içi toplumsallaşma mekanizmaları aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan, kendine özgü bir yapısı, bir rasyoneli ve savunma mekanizmaları olan bir yaşam tarzıdır. Yoksulluk kültürü, geniş toplumun başlıca kurumlarına katılım yetersizliği, düşük eğitim düzeyi, örgütsüzlük ve geniş toplumun yekte kurumları karşısında kuşkucu bir tutumla belirlenmektedir.[37]

Yoksulluk, çocukları, yetişkinlere göre daha farklı biçimlerde etkilemektedir ve bu etki çoğu kez daha ağırdır. Yoksulluk, çocukların ilk dönemlerde yaşama ve dengeli beslenme, hastalık ve enfeksiyonlardan korunma şansını azaltmaktadır. Engelliler, yeterince gelişemeyenler ve kronik hastalıklara yakalananlar daha çok yoksul kız ve erkek çocuklardır. Yeterince beslenememe ve ilk dönem uyarımlar alamama nedeniyle bu çocuklar tam potansiyellerini gerçekleştirememektedir. Yoksul çocukların kaliteli bakım alma veya okul öncesi eğitime katılma şansları da daha azdır. Ayrıca bu çocuklar okula erişimde, okul malzemelerini satın almada veya ders çalışacak yer bulmada da güçlüklerle karşılaşabilmektedir. İçerdiği tüm risklere rağmen küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılabilmektedir. Ana babaları bu çocuklara yeterli bakımı ve desteği sağlayamamakta, bu yüzden çocuklar kazalara, suiistimale, sokak yaşamına veya suça daha açık hale gelmektedir.[38]

Toplumun Yoksullukla Savaşta, var olan durumunu değerlendirebilmek için bakılması gereken başka bir boyut da, riskli gruplara yaklaşımdır. Bu riskli gruplar, çocuklar, kadınlar, özürlüler, yaşlılar, göçmenler vs. Sözgelimi, çocukların en temel haklarından ikisi çocukluklarını yaşama ve gelecek kaygısından kurtulmadır.

Araştırma ve yaygın gözlemler şunu ortaya koymaktadır:

-Ülkemizde 18 yaşın altında çalışanların 3,5 milyon yöresinde olduğu sanılmaktadır,

-Çocukları erken yaşta çalışma yaşamına iten iki baskın etmen meslek edinme kaygısı ve ailesinin ekonomik durumuna katkıda bulunmaktadır,

-Erken yaşta çalışma yaşamına katılan çocuklarda, çocuk kimliğinin hızla yitirildiği ve erişkin role bürünme çabalarının yoğunlaştığı görülmektedir,

---

[37] Hakan Acar, Yüksel Baykara Acar, **Başkentin Karıncaları, Atık Madde İşçileri,** Maya Akademi, 1.bs., Ankara 2008, s.68.
[38] UNICEF, **Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu**, 2011, s.15.

-Halen öğrenimini sürdürmekte olan çocukların, orta gelir katmanında olanlarından yarısından çoğu okul-dışı zamanlarda çalışarak ekonomik destek aramaktadır.

-Halen öğrenimini sürdürmekte olanlarda yoğun gelecek kaygıları vardır. Aynı kaygı daha düşük olmakla birlikte çalışan çocuklarda da vardır.[39]

Sosyal dışlanmaya neden olan en önemli olgu yoksulluktur. Yoksulluğun en belirgin sonucu, bireylerin dışlanmasıdır; çünkü yoksulluk kavramının özünde bir dışlanma söz konusudur. Yoksulluğun toplumların geleceğiyle ile ilgili en önemli etkisi, yoksulluğun çocuklar üzerindeki olumsuz etkileridir. Çocuklar, yoksulluktan direkt olarak ve dolaylı olarak iki şekilde etkilenmektedirler. Direkt olarak, gıda kalitesinde düşme, konut, sağlık-bakım eğitim ve ulaşım olanaklarının eksikliği şeklinde; dolaylı yönden ise olumsuz koşullarla daha fazla baş edecek gücü kalmayarak ekonomik durumları bozulan, düşük ve yetersiz gelirli ebeveynleri vasıtasıyla etkilenmektedirler.[40]

3.5.3. İşsizlik

İşsizlik günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ilkelerin ortak sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kesimden kente göçün artması, vasıflı ve alanında eğitim görmüş bireylerin yetersizliği gibi nedenler, işsizlik sorununun ortaya çıkmasında büyük önem taşımaktadır. İşsizlik sorununun çözümlenmesinde, kentsel iş olanaklarının artırılması, göçün engellenmesi gibi önlemlerin yetersiz kaldığı bildirilmektedir. Bu nedenle, işsizlik sorunu çocukların küçük yaşlarda çalışmalarına yol açan bir ekonomik neden olarak gösterilmektedir.[41]

3.5.4. Eğitim

Eğitim, çocukların ve ebeveynlerin sokakta çalışmalarını engelleyecek önemli faktörler arasında gösterilmektedir. Örgün ve yaygın eğitimden uzak çocukların, sokak çocuğu ve sokakta çalışan çocuk olma eğilimi gösterdikleri bildirilmektedir. Sokakta çalışan çocukların, çeşitli nedenlerle formel eğitim sistemi

---

[39]Gürhan Fişek, "Yoksullukla Savaş", (Çevrimiçi)http://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami24.pdf, 28.12.2011.

[40] Jeffrey M. Jenson, Mark W. Fraser, **Socıal Policy for Children and Families**: A Risk And Resilience Perspective, Sage Publications, California 2006.

[41] Nilgün Tunçcan, "Çocuk İşçiliği Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu", 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.495.

dışına itilmiş olan çocuklardan oluştuğu bilinmektedir. Ailenin ve içinde yaşanılan toplumun sahip olduğu değerler okula gitmeyi sınırlandırırken çalışmayı teşvik edebilmektedir. Çalışan çocukların büyük çoğunluğunun aslında okul eğitimi sonucu kazanılan mesleklerin daha iyi meslekler olduğu düşüncesinde olduklarını, öğrencilerin %91'inin iyi bir iş sahibi olabilmek için okul eğitiminin şart olduğunu, %86'sının ise eğitim sonucunda kazanılan mesleklerin para kazanmak açısından daha avantajlı olduğu düşüncesinde olduklarını saptamıştır.[42] Sokak çocuklarının okulu bırakma nedenleri araştırıldığında, okulu bırakma nedenlerinden isteksizlik ve başarısızlık durumlarının %57.90 bir paya sahip olduğunu bildirmektedir. Her iki etmen de eğitim sisteminin çocukları kavrayamamasına ve yönlendirememesiyle ilişkilendirilmektedir.[43]

"Toplumumuzdan, eğitim düzeyi düşük olan kesimi söküp atamayacağımıza, onları yok da sayamayacağımıza göre, onlara seslenmenin yollarını aramalıydık. İnsan Haklarından, kadın haklarından, çocuk haklarından bihaber olan, yaşamayı nefes almak sanan, ezilen ve sesini çıkaramayan insanlarımızı uyandırmanın yollarını aramalıydık. Nikâhsız yuvaların, hukuken sıradan çatılardan farksız olduğu gerçeğini onlara kabul ettirmeli, her türlü hukuki haklarını kullanabilmelerini sağlamalıydık.

Yani her zamanki gibi cümleler dönüp dolaşıp, eğitime ve eğitimsizlik sorununa çark ediyordu. Özellikle Doğu'da, bir koyunu kız evladından kıymetli gören, 15 yaşındaki oğlunu, ne şartlarda yaşayacağını bilmeden, sırf para göndersin diye şehre, çimento fabrikasında çalışmaya yollayan babayı eğitmek gerekiyordu. Ya da, evden kaçan, çalışmak niyetiyle kendini sokaklara atan ilkokul çağındaki çocukları alıp okul sırasına oturtmayan anayı eğitmek gerekiyordu. Onlara, bir bebeğin koca bir dünya olduğunu öğretmemiz gerekiyordu. Dört duvar arasına 10 çocuk istiflemenin, o çocukların yaşam hakkına tecavüz olduğunu, yalnızca karın doyurmanın çocuk büyütmek demek olmadığını öğretmemiz gerekiyordu."[44]

---

[42] Gökhan Kesmen, Adana İl Merkezinde Sokakta Çalışan Çocukların Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Durumu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2007, s.13.
[43] Gürhan Fişek, "Çocuk İşçilerin Sorunları", Çocuk istismarı ve ihmali, Pelin Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara 1999, s.75-84.
[44] Hilal Durdaşoğlu, **Ücra**, Liman Yayın-Reklam, 1.bs., Ekim 2009, s.109.

3.5.5. Geleneksel Kültür

Kırsal kesimde çocuğun, içinde yaşadığı aile ve ailenin geçimi için yapılan iş sürecine kısmi katılımı, ailenin denetimi ve gözetimi olduğu zamanlar normal karşılanmaktadır. Çocuğa aile bireylerinin yanı sıra kırsal kesim halkı tarafından sosyal bir destek verilmektedir. Kentlerde yaşamın zorlaşması, işsizlik gibi nedenlerden dolayı çocuğa sosyal destek yalnızca ailesi tarafından verilmektedir. Dolayısıyla çocuklar kentlerde sokakta çalışırken sosyal yönden daha az desteklenmektedir. Bu nedenle çocukların kent sokaklarında çalışmaları kırsal kesimde çalışmalarından daha riskli görülmektedir.[45]Bir kimse belirli bir kültürün alanından başka bir kültürün geçerli olduğu bir yere gidebilir. Eski kültürünü hemen silip atamaz ve eski kültür bu kişinin davranışlarını etkilemeye devam eder. Göçmenler gittikleri yere kendi kültürlerini de taşırlar.[46]

3.5.6. Hızlı Nüfus Artışı ve Göç

Gelişmekte olan ülkelerdeki göç eğiliminin, benzer bir şekilde Türkiye'de de görüldüğü bilinmektedir. Göçler sonucu kentlere yerleşen bireyler, kentli nüfusun yerleşik sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. İşsizliğin artması ve ekonominin küçülmesi göçün yol açtığı en temel problem alanı olarak görülmektedir. Göç için herhangi bir hazır bulunuşluk içinde bulunmayan aileler ve çocukları, kendilerini aile gelirlerine katkıda bulunmak için korumasız ve istismara açık koşullar altında sokakta çalışmaktadırlar.[47]

Geçim olanakları daralmış yerleşim yerlerinde yaşayıp büyük hayallerle kentlere gelenlerin çoğunun, alışagelmiş oldukları çevrelerinden uzaklaşmış olduklarından gereksindikleri özdeksel ve tinsel destekten yoksun kaldıkları belirtilmektedir. Yeni kentlerinde işsiz ya da gizli işsiz durumuna gelen ebeveynler için çocukları sokakta çalıştırmak, bir süre sonra ailenin yaşamını sürdürebilmesi için bir gereklilik haline gelmektedir.[48]

---

[45] Soysal Aktürk, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları ve Güvenliği, Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, Mayıs 2006.
[46] Füsun Sokullu-Akıncı, **Kriminoloji,** Beta Basım, 6.bs., Eylül 2009, İstanbul, s.142.
[47] Sevil Atauz, "Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları", Birikim dergisi, No:116, İstanbul 1998, s.68-78.
[48] Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s.53.

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik değişim ve terör sorunu yoğun iç göç hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Daha iyi bir yaşam kurmak umuduyla büyük kentlere göç eden aileler büyük bir travma ile karşılaşmıştır. Bu ailelerin çocukları geldikleri kırsal kesimin çoğu dine ve geleneğe dayalı değerler sistemini terk etmekle birlikte geldikleri kentin içerdiği kentsel değerler sistemini ya tanımamakta ya da benimsememektedirler. Göçe maruz kalan birçok aile de ailenin geçimini küçük yaşlardaki çocuklar sağlamaktadırlar. Okul yaşlarında olan çocukların tam ya da yarı zamanlı işlerde çalışması eğitimlerini doğrudan etkilemektedir. Bir kısmı aileleri okul masraflarını karşılayamadığı için okula gidememektedirler. Aile reislerinin daha önce çocuklarını okula gönderebiliyorken göçten sonra ekonomik koşullar yüzünden gönderemedikleri, en önemli sorunlarından birinin çocuklarının eğitimi olduğu bilinen bir gerçektir. Bu çocukların okul sonrası vakitlerini geçirebilecekleri etüt merkezleri, sosyal ve kültürel faaliyet ve spor ve oyun olanları, beceri ve hobi kursları gibi sosyalleşeceği ortamlar oluşturulması hususunda ise başta belediyeler olmak üzere yerel yönetim kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Çünkü sosyal veya ekonomik nedenlerle yoksunluk içerisinde olan ailelerin yeterli imkanı bulunmamaktadır.[49]

Yaşadığımız ekonomik değişim ve terör sorunu yoğun iç göç hareketleri neticesinde kentlere göç eden aileler bir hayat kurma çabası içine girdiklerinden bu süreçte çocuklarını ihmal edilmesi, kırsalda denetimleri altında olan çocuklarını komşu, akraba, arkadaş, vb. mekanizmalarla toplumsal denetim altında tutacak sosyal yapıyı bulamaması, yine özel bir ilgi isteyen çocuklarının karşılaştığı sorunlara karşı nasıl davranılması gerektiği konularında yeterli bilgi sahibi olamamaları ve zaman zaman ebeveynlerin kasıtlı olarak çocuklarını suçta kullanmaları gibi hususlar başlı başına bir sorun teşkil etmektedir.

Ülkemizde yaşanan hızlı kentleşme ve göçlerin, yaşam biçimlerini ve bazı toplumsal değerleri değişime uğrattığı, bazı ailelerin temel işlevlerini yerine getiremeyecek derecede zayıflamasına yol açtığı ve bunun sonucu olarak, aile çözülmelerinin arttığı, boşanma oranlarının yükseldiği, kültürel ve ahlaki değerlerde dönüşümler yaşandığı, yabancılaşma, suç oranlarının artması, uyuşturucu kullanımı,

[49] Aydın, Gündüz, **a.g.e.,** s. 15-16.

şiddetin yaygınlaşması, ruhsal rahatsızlıklar gibi insanı ve dolayısıyla toplumu tehdit eden sosyal sorunların baş gösterdiği düşünülmektedir. Bu olumsuz tablonun tehdit ettiği çocuk nüfusu, gelişimsel açıdan önemli psikososyal risklerin altında yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır.

Ülkemizde şehirlerde bulunan nüfusun oranı son yıllarda önemli artış göstererek 1990 yılında %59.6, 2000 yılında %64.9, 2007 yılında %70.5 iken 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNS) sonuçlarına göre %74.9'a yükselmiştir (Tablo 4).[50]

Tablo 3: Şehir ve Köy Nüfusu

YILLAR	TOPLAM NÜFUS	ŞEHİR NÜFUSU	%	KÖY NÜFUSU	%
1990	56.473.035	33.656.275	59.6	22.816.760	40.4
2000	67.803.927	44.006.274	64.9	23.797.653	35.1
2007	70.586.256	49.747.859	70.5	20.838.397	29.5
2008	71.517.100	53.611.723	74.9	17.905.377	25.1

Bugün yaşanmakta olan çocuk refahı sorunları, temelde toplumsal yapıda yaşanan değişimlerin bir sonucudur. Türkiye 50-60 yıldır bir iç göç süreci yaşamakta, bu yolla nüfusun büyük çoğunluğu kırlardan kentlere taşınmaktadır. Kırda yaşanan yoksulluk, işsizlik, toprağın bölünmesi nedeniyle verimliliğin düşmesi, kamusal hizmetlere ulaşamama gibi nedenler kentleri, yaşanan sorunlara ve her türlü olumsuzluğa karşın, yaşamak için daha umut verici bir ortam haline getirmektedir. Böylece birey ve aileler, çeşitli nedenlere bağlı "muhasebeler" sonucunda, son derece yıpratıcı bir süreç olan göç kararını vermektedirler. Birey ve ailelerin görece kendi kararları diyebileceğimiz göç sonucunda kentsel mekâna yerleşmekle işin bitmediği, çok uzun ve zorlu çabaları gerektiren bir değişim-dönüşüm sürecinin başladığı bilinmektedir.

[50] Türkiye İstatistik Kurumu, **Çalışan Çocuklar-2006,** TÜİK Yayınları, Ankara 2007.

Bununla birlikte son yıllarda, ülkenin bir bölümünde yaşanan çatışmalı sürecin ivme kazandırdığı göç olgusunun özel etkileri üzerinde de ayrıca durmak gerekir. Bu dönemde bir grup insan, aslında olağan koşullarda henüz planlamadıkları bir göç olgusuyla karşılaşmışlar ve kentlere yerleşmek durumunda kalmışlardır. Kentlere uyum sağlamak, daha planlı-programlı yapıldığında bile son derece güçken, bu insanlar için göçün, hazır olmadan, olağan dışı koşullarda yaşanmış olması daha "travmatik" sonuçlar yaşanmasına neden olmuştur.[51]

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, çocuk sorununun ağırlıkla tartışıldığı bir dönem olarak, çocuklarla ilgili tüm dünya ölçeğinde en önemli belge olan ÇHS'nin ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Sözleşmede, çocuğun yaşatılması, korunması ve gelişimi bakımından 'aile', öncelikli kurum olarak ele alınmıştır. Anne-baba tutumları çocuk psikolojisinde çok önemli bir yere sahiptir. Olumsuz aile tutumları çocuğu yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını büyük ölçüde biçimlendirmekte ve çocuğun psikolojisini etkilemektedir.

Çocuk işgücü kullanımının önemli nedenleri arasında bu alandaki yasal düzenlemelerin yetersiz oluşu da sayılabilir. Ancak yasal düzenlemelerin yapılmış olması, tek başına önleyici bir değişken olamamaktadır. Burada yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ile uygulamalardaki yetersizlik bir arada düşünülmelidir.

Çocuk işgücü ile ilgili bir başka önemli neden ise bu konudaki duyarsızlık, bilgisizlik ve ihmaldir.

Çocukların çalıştıkları iş türleri zamana ve toplumlara göre önemli değişiklikler göstermektedir. Bu değişiklikler, zaman içinde meydana gelen toplumsal değişmelerden ve toplumlar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. ILO günümüzde çocukların çalıştırıldıkları iş türlerini beş kategoride ele almaktadır.[52]

-Her toplumda çocuklar, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ve toplumsal sınıflara göre değişen oranlarda, aile içinde bazı ev işlerinde çalıştırılırlar. Bunlar;

[51] Kasım Karataş, "Sokakta Çalıştırılan ve Yaşayan Çocuklar Sorununun Düşündürdükleri", **Sokak Çocuklarının İstismarı ve İhmali,** Ed. Özkan Yıldız, Gaziantep Üniversitesi Yayını, Gaziantep 2009, s.61-67.
[52] International Labor Organization, **Child Labor,** Geneva 1985, s.8-9.

temizlik, yemek pişirme ve çocuk bakımı gibi işlerde, ana -babaya yardım şeklinde gerçekleşir. Çocukların aile içinde ev işlerinde çalıştırılmaları, çoğunlukla cinsiyete dayalı bir iş bölümü çerçevesinde ortaya çıkar,

-Çocuk emeğinin kullanıldığı ikinci önemli alan, çocukların aile işletmelerinde çalıştırılmalarıdır. Çoğunlukla kırsal kesimde çocuklar, aileleriyle birlikte çok erken yaşta tarımsal üretime katılırlar. Daha az olmakla birlikte kentsel kesimde de çocuklar, küçük üretim, ticaret ve hizmet alanındaki aile İşletmelerinde çalıştırılırlar,

-Üçüncü tür çalışma alanı, çoğunlukla feodal üretim ilişkilerinin geçerli olduğu tarımsal kesimde ortaya çıkar, Çocuk tek başına ya da ailesiyle birlikte toprak sahibince kiralanır ve çalıştırılır,

-Çocuk işgücünün kullanıldığı diğer bir tür ise ücretli istihdamdır. Tarım, ev hizmetleri, küçük üretim ve hizmet sektörü gibi alanlarda çocuklar, çoğunlukla, düşük ücretlerle çalıştırılırlar,

-Son olarak seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, çöp toplayıcılığı gibi marjinal nitelikli işler sayılabilir. Bu işlerin diğerlerinden en önemli farkı sokakta yapılmasıdır,

Çalışan çocukların iş türleri bir başka açıdan, tarımsal işler ve kentsel işler olarak da sınıflandırılabilir.

Gelişmekte olan ülkelerde çocuklar, çoğunlukla tarımsal işlerde çalıştırılırlar.

Kentsel alanlarda ise yoğunluk küçük ölçekli işletmelerdedir. Üretim, ticaret ve hizmet sektörlerindeki küçük ölçekli işletmelerin varlıklarını sürdürmesi, genellikle ucuz işgücüne dayanmaktadır. Bilindiği gibi ucuz işgücü yönünden çocuklar, en önemli kaynağı oluşturmaktadır.

3.6. ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çalışan çocuk sorunu, çok çeşitli nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar değişik iş ortamlarında son derece ağır koşullar altında çalıştırılmaktadır. Bugün artık çocukların çalıştırılmasının sakıncaları her yönüyle bilinmektedir. Bu nedenle çocuk işgücü kullanımının tümüyle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak bu amaca ulaşmak, uzun dönemli ve çok/yönlü politika ve düzenlemelerle

mümkün olacaktır. Oysa daha kısa dönemler içinde çocukların çalışma koşullarında bazı düzeltmeler yapılabilir.

Günümüzde çocuklar çoğunlukla aile denetiminden-uzakta çalışmaktadırlar. Çalışma ortamında ailenin koruması dışında kalan çocuklar, her türlü istismara konu olabilmektedirler. Örneğin; çocuklar çok düşük ücretle çalıştırılmakta, günlük çalışma süresi uzun tutulmaktadır. Çocuklar, çalışma saatleri arasında yeterli dinlenme olanağı bulamamakta ve genellikle hafta sonu ve yıllık tatil hakları verilmemektedir. Ayrıca pek çok çocuk, geceleri çalıştırılmaktadır.

Kırsal kesimde çalışan çocuklar, tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi alanlarda son derece zorlayıcı koşullar altında çalışmakta ve gelişimleri tehlikeye düşmektedir.

Kentsel kesimde de çocukların çalıştıkları küçük ölçekli üretim, hizmet ve ticaret iş yerleri, genellikle ışıklandırma, havalandırma, nem oranı ve diğer koşullar bakımından, çocuklar için uygun koşullar içermemektedir.

Ayrıca sokakta çalışan çocukların çalışma koşulları da, diğerlerinden pek farklı değildir. Sokaklarda çocuklar her türlü hava koşulunda, uzun saatler ayakta kalarak, temizlik ve sağlık yönünden tehlike oluşturan işlerde (çöp toplayıcılığı, ayakkabı boyacılığı...) çalışırlar.

Çocuklar, çalışma ortamlarında, çoğunlukla sağlık, eğitim, eğlenme-dinlenme ve boş zamanı değerlendirme gibi olanaklara sahip değildir. Buna ek olarak, çocukların sağlıklı beslenebilmesi için uygun olanaklar da yoktur. Büyüme çağındaki bir çocuğun beslenme ihtiyacının eksiksiz olarak karşılanması, son derece önemlidir.

Çalışmak, çocukların kişiliği, refahı ve gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunur.

Çalışan çocuk, yaşının gerektirdiği oyun, spor ve kültürel etkinlikler için yeterli boş zaman bulamaz. Bu durum çocuğun kişiliğini özgürce geliştirme olanaklarını kısıtlar. Oyun, spor ve kültürel etkinliklerin, gelişme çağındaki bir çocuğun bedensel, duygusal ve toplamsal gelişimi üzerindeki etkisi büyüktür.

Özellikle aile denetiminden uzakta bir işte veya sokakta çalışan çocuklar, uyuşturucu ve suçluluk gibi sapma davranışlara karşı korumasız bırakılmaktadırlar. Böylece çocukların ruhsal ve toplumsal gelişimleri tehlikeye düşmektedir.

Yaş ve kapasitesinin üstünde bir çalışma ortamına itilen çocuklar, bedensel gelişimleri ve sağlıkları yönünden de olumsuz etkilenmektedirler. Çocukların fiziki kapasitelerini zorlayan bir çalışma ortamında bulunmaları, yeterli dinlenme olanağının verilmemesi, çalışma ortamındaki nem, sıcaklık, toz ve zehir gibi etkenler çocuklar üzerinde yetişkin işçilerde olduğundan daha çok olumsuz sonuçlar yaratır.[53]

Büyüme çağındaki çocuklar, direnç kapasitesi düşük ve kas gücü zayıf olduğundan, daha çabuk yorulmaktadırlar. Bu nedenle, meslek hastalıkları ve iş kazalarına daha açık durumdadırlar. İş kazaları konusunda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeterli istatistikler bulunmamaktadır. Ancak bazı gelişmiş ülkelerdeki istatistikler, iş kazaları içinde çocuk işçilerin oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Çocukların çalışma ortamında karşılaştıkları bir başka sağlık riski ise, meslek hastalığıdır. İş yerlerindeki aşırı gürültü, kirlilik, toz, nem, sıcak ve yeterli aydınlanma ve havalandırma sistemlerinin olmayışı gibi etkenler, çocuklarda görme, işitme kaybı, tüberküloz, büyüme geriliği vb. sağlık sorunlarına yol açmaktadır.

Çalışan çocuklar, genelde yeterli ekonomik olanaklara ve bilgiye sahip olmadıkları için yeterli ve dengeli beslenememektedirler. Bu durum onların iş ortamlarında daha çok örselenmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle çocuklar, kısa ve uzun dönemde pek çok sağlık ve gelişim sorunuyla karşılaşmaktadırlar.

Küçük yaşta çalışma yaşamına giren çocuklar, genellikle yoksul ailelerden gelmektedirler. Bu aileler çocuklarını uzun dönemli bir eğitimden geçirecek ekonomik güce sahip değildirler. Ayrıca, eğitimin yararları konusunda da yeterli bilgiden yoksundurlar. Bu nedenlerden dolayı, çalışan çocuklar, eğitimlerini sürdürme olanağı bulamazlar. Bu durum, çocuğu ilerde mesleki ve toplumsal yaşamında başarılı kılacak, beceri sahibi yapacak, entelektüel gelişimi için gerekli, genel ve mesleki eğitimden alıkoyan böylece çocuklar, ileriki yaşamlarında da beceri gerektirmeyen, düşük ücretli ve güvencesiz iş ortamlarında çalışmaya zorlanırlar.

Çalışan çocukların büyük çoğunluğu, sosyal güvenlik düzenlemeleri dışında kalmaktadırlar. Sosyal güvenlik sisteminin tam olarak yerleşmediği tarım, küçük üreticilik ve hizmet sektörleri ve sokakta çalışan çocuklar, sosyal güvenliğin

[53] Tankut Centel, **Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s.3.

sağladığı yararlardan da yoksundurlar. Ülkemizde; 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, çırak olarak çalışan çocukların, bazı sigorta dalları (hastalık, iş kazası ve meslek hastalığı gibi) açısından sigortalanmalarını ve sigorta primlerinin devletçe ödenmesini öngörmektedir. Ancak bu uygulamanın tüm çalışan çocuklar dikkate alındığında yeterince yaygınlaştığı söylenemez.[54]

3.7. SOKAKTA YAŞAYAN/ÇALIŞTIRILAN ÇOCUKLARA YÖNELİK HİZMET MODELİ

Ülkemizde muhtaç duruma düşen çocuk, genç, yaşlı, özürlü tüm ihtiyaç sahiplerinin sosyal sorunlarının önlenmesi ya da en aza indirilmesi devletin görevleri arasındadır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 27 Mayıs 1983 tarihinde yayınlanan "2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu" ile kurulmuştur. Kurum yetkisini devletin sosyal ve ekonomik yönden dezavantajlı kimselere yönelik görevini tanımlayan Anayasanın 61 inci maddesinden ve yukarıda belirtilen 2828 sayılı Kuruluş Kanunundan almaktadır. 8.6.2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur.

Sokakta Yaşayan/Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi ve Yönetim Modelinin Güçlendirilmesi çalışması, Başbakanlığın 2005/5 No.lu Genelgesi ile yürürlüğe girmiştir.[55] Bu doğrultuda, Yeni Hizmet Modeli; sorunun yoğunluğu göz önüne alınarak pilot il olarak seçilen İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Adana, Mersin ve Bursa illerinde gerçekleştirilmiştir.

Sosyal devlet olmanın temel sorumluluklarını yerine getirmekte vazgeçilmez bir öneme sahip olan SHÇEK Genel Müdürlüğü korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, genç, kadın, özürlü ve yaşlılarımıza 24 saat sürekli koruma ve bakım hizmetini yatılı ve gündüzlü olarak vermektedir. Toplum merkezleri, aile, gençlik ve yaşlı danışma merkezleri, evlat edindirme, koruyucu aile, sosyal yardım uygulamaları, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara yönelik hizmetleri ile tüm

[54] Karataş, "Çocuk İşgücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri", s.85-102.
[55] T.C. Resmi Gazete, 25 Mart 2005, 25766.

alanlarda gönüllü katkı ve katılımların organizasyonu gibi koruyucu, önleyici ve eğitici çalışmaların yanında uluslararası sosyal hizmet faaliyetlerini de yürütmekle görevlidir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün Kuruluş Kanunu olan 2828 sayılı kanunun 9. maddesinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün görevleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

-Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları, sosyal hizmetler politikası ve hedeflerine uygun olarak tespit etmek, çalışma plan ve programlarını hazırlamak, uygulamak ve bu konuda kurum ve kuruluşlar arasında ilgili bakanlık adına Koordinasyon ve işbirliği sağlamak,

-Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi için aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal yardımlarla güçlendirmek, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç çocuk, özürlü ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek,

-Çalışan ana ve babalar ile yurt dışındaki isçilerin çocuklarının bakımını ve korunmasını sağlamak amacıyla imkânları ölçüsünde gündüzlü veya yatılı kuruluşlar kurmak ve işletmek,

-Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak,

-Kurum görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak amacıyla halkın gönüllü katılımı sağlamak ve organize etmek. Toplumun örf, adet, inançlarına göre yapacağı yardım ve bağışlara ilişkin programlar geliştirmek ve yürütülmesini sağlamak, bu amaçla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği yapmak, yardımda bulunmak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlara yol göstermek,

-Dernek ve vakıfların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetlerini yönlendirmek, bunların bütçelerinde sosyal hizmetlere ayırdıkları payların yerinde ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla görüş ve tavsiyelerde bulunmak,

-Kuruma bağlı olanlar dışında kurulacak sosyal hizmet kuruluşlarının, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti verenler hariç olmak üzere açılış iznine, her türlü

standartlarına ve işleyişlerine ilişkin esasları, varsa ücret tarifelerini tespit etmek, onaylamak, denetimini yapmak ve bu esaslara uymayanların faaliyetlerini durdurmak,

-Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili alanlarda araştırma, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, uluslararası düzeyde sosyal hizmet uygulamalarını izlemek, değerlendirmek ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak,

-Hizmet için gerekli personeli bu hizmete elverişli kişiler arasından seçmek, eğitmek, yetiştirmek, çalışma esaslarını ve sorumluluklarını belirlemek ve ilgili alanlarda görevlendirmek,

-Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre özürlüler ve diğer sosyal hizmet alanlarında, Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek, bunun için uygun gördüğü sosyal hizmet kuruluşlarını genel esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek,

-Ailenin bütünlüğünü korumak, parçalanmış ailelerin korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına her türlü maddi, manevi ve sosyal destek sağlamak; bu amaçla gerekli plânlamaları yapmak, eğitim faaliyetlerinde bulunmak,

-Doğal afetler nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik sosyal hizmetleri önceden planlamak, afetzedelerin ivedi gereksinimlerini karşılamaya ve afet sonrası sorunlarını çözümlemeye yönelik geçici veya sürekli hizmetleri yerine getirmek, afetle bağlantılı göçler ve göçmenlerle ilgili her türlü sosyal hizmeti gerçekleştirmek,

2005 yılında kabul edilen 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile de Kuruma yeni görev ve sorumluluklar getirilmiştir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin olarak koruyucu ve destekleyici tedbirler ile çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, bakım ve barınma konularında alınacak tedbirlerin yürütülmesi görevini SHÇEK Genel Müdürlüğüne vermiştir.[56]

Sokakta Yaşayan/Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli, ülkemizde sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmaya başlayan sokakta yaşayan/çalıştırılan çocuklar sorunu, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren

[56] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü, **2010 Yılı Faaliyet Raporu,** Ankara 2010, s.1-3.

artmaya başlamıştır. Sokakta yaşayan/çalıştırılan çocuklar soğuk, açlık, aşırı yorgunluk, egzoz gazları, kazalar ve yerli yersiz her tür suçlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca bu çocuklar, eğitim ve öğretimlerini aksatmakta veya başarısız olmaktadırlar.

Bugün dünyada sokakta yaşayan/çalıştırılan çocuklara yönelik olarak geliştirilen dört temel yaklaşım vardır. Bunlar ıslah edici yaklaşım, rehabilite edici yaklaşım, sokak çalışması yaklaşımı ve önletici yaklaşımdır. Islah edici yaklaşım, çocuk sorununa yönelik olarak ortaya çıkan ilk yaklaşımdır. Bu yaklaşım çocukları kamusal bir rahatsızlık ve kamu güvenliği için bir risk olarak görür. Bu yaklaşımda çocukların çocuk islah örgütlerinin hizmetleri ile tanışmaları gereği esastır. Rehabilite edici yaklaşım, çocukları, ortamlarından, içinde bulundukları durumdan çıkarıp onları rehabilite edici programlara katmayı vurgular. Bu yaklaşım sonucunda sokak çocuklarına yönelik barınma, madde bağımlılığı, eğitim programları gelişmiştir. Fakat bu programlar sınırlı sayıda çocuğa ulaşabilmektedir. Sokak çalışması yaklaşımı, yenilikçi bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Yaklaşım, temelde çocuklara bulundukları ortamda müdahale etmeyi planlar ve daha çok sayıda çocuğa ulaşma iddiasına sahiptir. Kuramsal yaklaşımların ötesinde olan sokak çalışmasında meslek elemanları için çalışma yeri, çocukların yaşam alanı olan sokaklardır. Koruyucu-önleyici yaklaşım ise, sokak çocukları sorununun kaynağını ekonomik sorunlarda ve insan hakları sorununda görür ve basit politik çözümler önerir. Önleyici yaklaşımlar, UNICEF tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşımda sokaktaki çocuklar sorununun anlaşılması için geniş sosyal ve ekonomik değişkenler incelenmelidir.[57]

Sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocuklar, çocuk ihmal ve istismarı açısından en "riskli" koşullarda yaşayan, ihmal ve istismarın en yoğun biçimde görülebildiği bir grup olmasına karşılık sokakta çalışan ve/veya yaşayan çocukların, genellikle "ihmal ve istismar" kavramı içinde değerlendirilmedikleri, sorunun "çocuk işçiliği", "çocuk emeğinin sömürüsü" boyutunda ele alındığı dikkati çekmektedir. Bu konuya ilişkili olarak durumun tanımlanması ve nedenlerinin tanımlanması gerekmektedir.

[57] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, **Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu,** yay. haz. Hakan Acar, Ankara, SHÇEK Genel Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı, 2010, s. 9-10.

Sokakta yaşayan/çalışan çocuk kavramı uzun yıllardır bilinmesine rağmen bu kavramın yaygın olarak kullanımı 1979 yılında kutlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Yılı'ndan sonra olmuştur. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çerçevesinde ele alındığında sokakta yaşayan/çalışan çocuklar, özel koruma önlemlerine muhtaç çocuklar kategorisinde değerlendirilmektedir.

Toplumda "sokak çocukları" olarak adlandırılan bu çocuklar, sokağın çocukları değil sokağa itilen, sürüklenen çocuklardır. Sağlıksız aile ortamında yetişen çocuğun eğitimine önem verilmemekte, aile bütçesine katkıda bulunması beklenmekte ve çocuk, yaşına uygun olmayan ruhsal ve fiziksel sağlığını tehlikeye sokan işlerin yanı sıra madde bağımlılığı kazanmasına neden olacak işlerde de çalıştırılmaktadır. Çocuklar para kazandığı için kendisini yetişkin gibi hissetmektedir. Çoğu zaman ailenin denetiminden uzaklaşan çocuk, eğitimini yarıda bırakmakta, akran gruplardan soyutlandığı gibi yetişkinlerin dünyasına da girememekte, iş ortamında da uyum sağlayamayarak ayrılmakta, sokaktaki sınırsız ve sorumsuz özgürlüğü seçerek sosyal yaşamdan tamamen kopmakta ve bir süre sonra sokakta yaşamayı tercih eder hale gelmektedir. 2828 sayılı SHÇEK Kanunu açıkça, çocuk ihmali ve istismarı konusunda ivedi tedbirlerin alınmasını öngörmekte ve çocukların yararını gözetmektedir. Bu çerçevede SHÇEK sokakta yaşayan/çalıştırılan çocuklar alanında koruyucu ve önleyici çalışmalara ağırlık vermektedir. Bu kapsamda geliştirilen hizmet modeli ile sokakta 24 saatini geçirip her türlü istismara açık olan, madde kullanan çocukların sokaktan çekilerek örgün eğitim ve mesleki eğitime yönlendirilmelerini, madde bağımlılığı tedavilerinin yapılmasını, barınma, beslenme, giyim, sağlık, eğitim vb. tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını, toplumla yeniden bütünleştirilmesini içeren çok sektörlü yaklaşımı içermektedir. Ayrıca çocukların sokakta çalıştırılmalarını ve yaşamalarını önleyici tedbirleri de kapsamaktadır.[58]

Koruyucu ve önleyici hizmetler çerçevesinde, Çocuk ve Gençlik Merkezlerinden hizmet alan sokakta yaşayan veya çalıştırılan çocuklara yönelik olarak; eğitim-öğretim sistemine kazandırma veya eğitim-öğretim sisteminde destekleme, mesleki beceri kazandırma, psiko-sosyal gelişimlerini destekleme, sağlık

[58] Türkiye Büyük Millet Meclisi, **a.g.e.,** s. 452.

taramaları ile madde kullanan çocukları tedaviye yönlendirme çalışmaları yürütülmektedir. Bununla birlikte sokakta yaşayan çocukların ailelerine yönelik psiko-sosyal destek ve bilinçlendirme çalışmaları, meslek edindirme faaliyetleri, ekonomik yoksunluk içinde olduğu belirlenen ailelere sosyal yardım hizmetleri, çocukların aileye dönüşlerinin mümkün olduğu durumların tespiti halinde aile ve çocuğun bir arada yaşamasına ilişkin uyum çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Yeni Hizmet Modeli, çocuk sorununa kalıcı çözüm stratejileri üretilmesi için SHÇEK çalışmalarının tek başına yeterli olmayacağı, hedef kitlenin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan güçlendirilmesi için sektörler arası bir işbirliğinin kurulması gerektiği varsayımı üzerine kurulmuştur.[59]

Tablo 4: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Yeni Hizmet Modeli

<table>
<tr><td colspan="4">ÇOK SEKTÖRLÜ YAKLAŞIM</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Sokakta Çalıştırılan Çocuklar</td><td rowspan="3">Sokaktan çekilerek</td><td>Temel ihtiyaçların karşılanması</td><td rowspan="3">Toplumla Bütünleştirme</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Sokakta 24 saatini geçirip her türlü istismara açık olan, madde kullanan çocuklar</td><td>Örgün ve mesleki eğitime yönlendirilmesi</td></tr>
<tr><td>Madde bağımlılığı tedavisine yönlendirilmesi</td></tr>
</table>

Model, bu bakış açısıyla güncel sosyal hizmet anlayışı ile de uyumlu bir görünüm çizmektedir. Modelin öngördüğü çok sektörlü ve aşamalı müdahale sistemi, sosyal hizmet uygulamasında kullanılan güncel yaklaşımdan olan genelci uygulama ile de uygunluk göstermektedir.

2010 yılı Aralık ayı itibariyle, 37 Çocuk ve Gençlik Merkezi (ÇOGEM) ve bu merkezlere bağlı 6 Gözlemevi hizmet vermektedir (Tablo 4).[60] Çocuk ve Gençlik Merkezleri, eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan veya

[59] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, **Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu,** s. 121.
[60] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü, **2010 Yılı Faaliyet Raporu,** s. 54-55.

sokakta çalışan çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarını ifade etmektedir (Tablo 5).[61]

Tablo 5: Çocuk ve Gençlik merkezleri ve yararlanan sayıları

Çocuk ve Gençlik Merkezleri			
Kuruluşun Türü	Sayı	Kapasite	Hizmetten Yararlanan Çocuk Sayısı
ÇOGEM Yatılı	7	233	8.934
ÇOGEM Gündüzlü	27	Gündüzlü	
ÇOGEM Yatılı - Gündüzlü	3	61	
TOPLAM	37	294	
Gözlem Evi (İlk Adım İstasyonu)	6	92	

Çocuk ve Gençlik Merkezleri aracılığıyla 2010 yılı sonu itibari ile sokakta yaşayan/çalıştırılan 1.457 kız, 7.477 erkek olmak üzere toplam 8.934 çocuğa hizmet verilmiştir. Bu çocuklardan 3.857'si eğitim ve öğretim sistemi içerisinde desteklenmiş olup 246'sı sokaktan ve iş yaşamından çekilerek eğitim-öğretim sistemine kazandırılmış, sokakta çalıştırılma riski altında olan 748 çocuk eğitim-öğretim sistemine kazandırılmıştır. 81 çocuk madde bağımlılığı tedavisine yönlendirilerek tedavisi sağlanmıştır. 95 çocuk meslek edindirilerek korumalı işe yerleştirilmiştir. 903 çocuğun ailesine sosyal yardım bağlanmıştır. 93 çocuk korunma altına alınarak yaşına ve cinsiyetine uygun kuruluşlara yerleştirilmiştir. Aile bağları zayıf olan 709 çocuk ailesine döndürülmüştür. 4.799 çocuk sosyo-kültürel etkinliklere katılım sağlamıştır. Ayrıca çocuğunu sokakta çalıştırmakta ısrar eden 64 aile hakkında suç duyurusunda bulunulmuş ve 29 aile bu kapsamda ceza almıştır.

[61] T.C. Resmi Gazete, 06.06.1997, S.23011, s.2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMALARI

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL POLİTİKASI

Dar anlamda sosyal politika, 19 uncu yüzyılda sanayi devrimi ile başlayan sanayileşme ve kentleşmenin ortaya çıkardığı işçilere yönelik iş kazası ve yoksulluk gibi tehlikelere karşı koruyucu ve önleyici önlemleri içermektedir.

Geniş anlamda sosyal politika, bireylerin çalışma ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları ve karşılaşabilecekleri tehlikelere ve olumsuzluklara karşı devletin sosyal yönünü yansıtan biçimde korunabilmelerini içeren, gerektiğinde özel gruplara ilişkin bakım ve gözetim politikaları üreten, sorgulayan ve uygulayan disiplinler arası sosyal bir bilim dalıdır.[1]

İnsanların yaşama ve çalışma koşullarını düzeltmeye yönelik tedbir ve çabaların bütünü olarak anlaşılması gereken sosyal politika kavramı Avrupa Birliğinin gelişim süreci içinde beş evrede incelenebilir. Bunlardan ilki Topluluğun kurulmasından 1972 yılına kadar süren ve sosyal politikaların büyük ölçüde ekonomi politikalarının gölgesinde kaldığı dönemdir. Topluluk kurulurken temelinde yatan asli düşünce bir ekonomik topluluk oluşturmaktır, yoksa bir sosyal topluluk değil.[2]Topluluk sosyal politikası, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Antlaşması'nda muğlak terimlerle ifade edilmekteydi. Antlaşmayı imzalayanlar ortak eylemle sosyal ilerlemeyi sağlamaya kararlı olduklarını, yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi temel hedef olarak onayladıklarını açıklamalarına rağmen, sosyal politikalar alanında bütünüyle bağımsız kaldılar. Her şeyden önce, ekonomik

[1] Handan Kumaş, "Avrupa Birliği Sosyal Politikası", Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye, Editör: Muhsin Kar, Ekin Yayınevi, Bursa 2010, s.411.
[2] Gülören Tekinalp, Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Basım, 2.bs., Mayıs 2000, İstanbul, s.620.

bütünleşmenin yaratacağı zincirleme etkiye güvenerek, sosyal koşulların otomatik olarak iyileşeceğine inandılar.[3]

Avrupa Birliği Sosyal Politikası, üye ülkelerin birbirinden farklı sosyal politikaları arasında uyum sağlanması ve Birlik toplumlarında özellikle dezavantajlı durumda bulunan pek çok kesimin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve güvence altına alınması amacıyla geliştirilmiştir. Birlik, toplumda dezavantajlı durumda bulunan gruplara yönelik daha hassas davranmış ve bu insanların ihtiyaçlarına yönelik özel düzenlemeler yapmıştır. Bu gruplar, sosyal korunmaları anlamında risklerle karşı karşıya olan gruplardır. Literatürde Avrupa Birliği Sosyal Politikası kapsamındaki "risk grupları" olarak adlandırılmaktadır. Bu grubu, işsizler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler oluşturmaktadır. Çalışma ve sosyal hayatlarında ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumla bütünleştirilmelerinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin bu gruplara yönelik olarak yaptığı düzenlemelerinin başında gelmektedir.[4]

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın çok az sayıda sosyal hüküm içermesi sebebiyle, sosyal politikalar nispeten geç ve ağır bir gelişme göstermiştir. Avrupa entegrasyonunun özellikle ekonomik ve parasal alanda derinleşmesi ile bu alanlarla da Topluluk politikaları geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Başlangıçta, sosyal politika alanı Avrupa gündeminde ancak marjinal bir konuma sahipken, ekonomilerde ve toplumlardaki gelişmeler sonucunda istihdam ve sosyal politika Avrupa karar alma mekanizmalarının en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir.[5] Avrupa'nın bütünleşme süreci, özünde "sosyal" değil "ekonomik" bir temele dayalı olarak başlamış ve sürecin ilk 30 yılına ekonomik bütünleşme yaklaşımı egemen olmuştur.[6] Zaten, Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarından biri olan 1957 tarihli Roma Antlaşması da sosyal politika konusunda oldukça sınırlı sayıda hüküm içermiştir. Dolayısıyla, Avrupa sosyal

---

[3] Nicholas Moussis, **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Çeviren: Ahmet Fethi, Mega Press, İstanbul 2004, s.249.

[4] Atilla Oğuşgil, "Avrupa Birliği Sosyal Politikası Kapsamındaki Risk Gruplarına Polis Desteği: İstanbul Şükrü Balcı Polis Meslek Yüksekokulu Örneği", Polis Bilimleri Dergisi, C:XI, No:1, Ankara 2009, s.74.

[5] Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Beta Basım, 9.bs., Mayıs 2007, s.300.

[6] Mesut Gülmez, **Avrupa Birliğinde Sosyal Politika**, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayınları, Ankara 2003, s.2.

politikasının birinci evresi olarak kabul edilen kuruluştan 1970'lerin başlarına kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ortak bir sosyal politikasından söz edilememektedir.

Şekil 5'te görüleceği üzere, AB tarihi boyunca ekonomik bütünleşme önceliğine sahip olmakla birlikte "Sosyal Avrupa" dan da vazgeçmeme ikilemi içinde sosyal politikaya yön vermeye çalışmıştır.[7]

Sekil 5: AB Sosyal Politikası Kapsamını Etkileyen Koşullar

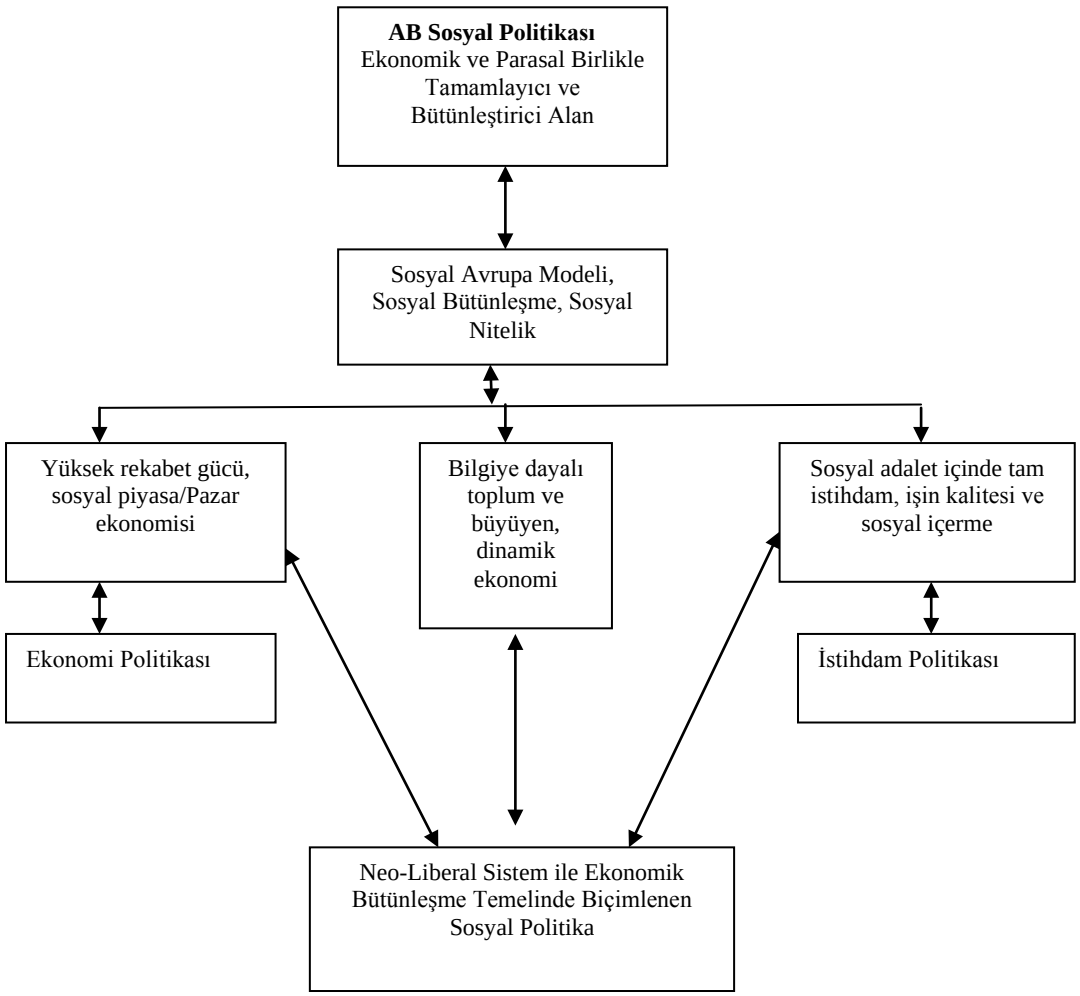

[7] Kumaş, **a.g.e.,** s.414.

18 Ekim 1961 yılında Torino'da imzaya açılan ve 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ), temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan ve medeni ve politik hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini (AİHS) takviye eden bir Avrupa Sözleşmesidir. ASŞ ve 1988 Ek Protokolü konut, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal koruma ve ayrımcılığın önlenmesi konularına ilişkin olarak bir dizi temel hakkı garanti altına almaktadır. Avrupa Sosyal Şartı, onaylayan devletleri bağlayıcı bir sözleşmedir.[8]

1970 ve 1980'li yıllar sosyal politikanın öneminin ve ekonomik bütünleşme ile eşdeğerliğinin vurgulandığı yıllar olmuştur. 1974 ve 1984 tarihli eylem programlarında "kapsamlı ve etkin bir sosyal politika, ekonomik politikanın vazgeçilmez dayanağı durumundadır" görüşü dile getirilmiştir. 1986 yılında kabul edilen Tek Senet ile birlikte, sosyal diyaloğun tesisi için bir temel oluşturulmuş, Tek Avrupa Senedi sosyal politikaya büyük bir ivme kazandırmıştır. Sosyal tarafların sahip olduğu rol güçlendirilmiş ve ayrıca ekonomik ve sosyal bütünleşmenin geliştirilmesi kavramı yerleştirilmiştir. Tek Senet ile birlikte bir yandan Avrupa Parlamentosu'nun rolü artırılmış, bir yandan da sosyal politika dâhil (işçi sağlığı ve iş güvenliği ile genel çalışma şartları konusunda) belirli alanlarda Konsey'deki karar alma mekanizmasının var olan oybirliği koşulu yumuşatılarak nitelikli oy çokluğu uygulamasına başlanmıştır. Bu sayede, Tek Senet sayesinde o güne kadar Topluluğun sosyal politika uygulamalarının genişlemesini engelleyici tutumu kırılmış ve sosyal politikanın önü açılmaya başlanmıştır. Tek Avrupa Senedi, sosyal diyaloğu tesis etmek için bir temel oluşturarak sosyal tarafların rolünü güçlendirmiş, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin geliştirilmesini sağlamıştır.

Tek Senedi takiben 1989 yılı Aralık ayında İngiltere dışındaki 11 üye ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanları, Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı üzerinde anlaşma sağlamışlardır. Şart, 9 Aralık 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Avrupa Topluluğu (AT) tarafından garanti edilmesi öngörülen bir dizi sosyal hakkı tanımlamaktadır. Şart, yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte Komisyona yeni önlemler için 50 civarında öneri içeren bir eylem programı geliştirilmesinde ilham

[8] Bülent Çiçekli, **Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Aralık 2001, s.19-22.

kaynağı olmuştur.[9] Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı "Sosyal Avrupa" kavramının esasını oluşturmuştur. Şart ile işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında önemli adımlar atılmıştır. Şartı'n önsözünde, sosyal boyuta ekonomik boyut ile aynı önemin verilmesi ve bu ikisinin dengeli bir biçimde geliştirilmesi gereğine vurgu yapılmıştır. Şart, uyum ve uygulama ile ilgili kararlarını üye devletlere bırakan bir hukuk metni ve taraf devletlerin ciddi bir deklarasyonu olarak değerlendirilebilir. Topluluk Şartı, Başlangıç ve iki bölümden oluşan, görkemli bir bildirgedir. Topluluk Şartının başlangıç bölümü, sosyal Avrupa'nın güncel yapısının dayanacağı on iki temel ilkeyi anımsatmıştır. Topluluk Şartının birinci bölümünde ise, büyük bir çoğunluğu daha önce başka sözleşmelerde ya da Topluluk belgelerinde yer alan aşağıdaki "on iki sosyal hak ve sosyal koruma" düzenlenmiştir.[10]

- Serbest dolaşım hakkı
- İstihdam ve ücret hakkı
- Yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- Sosyal koruma
- Örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık
- Mesleksel eğitim
- Kadın ve erkekler arasında işlem eşitliği
- Çalışanların bilgilendirilmesi, danışılması ve katılımı
- Çalışma çevresinde sağlık ve güvenliğin korunması
- Çocuk ve gençlerin korunması
- Yaşlılar
- Özürlüler

Genellikle "Sosyal Şart" olarak bilinen Topluluk Şartı sıkça aslında kendisine temel olarak aldığı Avrupa Konseyinin Sosyal Şartı ile karıştırılmaktadır. Avrupa Topluluğunun sosyal yönlerini geliştirme konusunda AB üyesi devletlerin politik iradelerinin bir göstergesi olan bu metin, bütün Avrupa vatandaşlarına garanti edilmesi gereken bir dizi hakları göz önüne sermekte olduğu dikkate alındığında, karışıklık daha da büyük olmaktadır. Bu haklar kısmen olarak Avrupa Konseyi

[9] Karluk, **a.g.e.,** s.301.
[10] Mesut Gülmez, **Avrupa Birliği ve Sosyal Politika**, Ankara, Hatiboğlu Yayınları, 2.bs., Mayıs 2008, s.204-205.

Sosyal Şartının fiilen garanti ettikleri haklar ile aynıdır. Ancak, bunlar daha az bir şekilde doğrudan üzerinde durulan sosyal bağlılığa ilişkin haklardan ziyade, temel olarak istihdama ilişkin haklarla ilgilidir.[11]Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın "Sosyal Politika" başlıklı 151 inci maddesinde; "Birlik ve üye devletler, 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzalanan Avrupa Sosyal Şartı ve 1989 tarihli İşçilerin Temel Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı'nda yer alanlar gibi temel sosyal hakların bilincinde olarak, istihdamın teşvikini, iyileştirme sürerken yaklaştırılmalarını da mümkün kılacak şekilde yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini, yeterli sosyal korumayı, sosyal diyaloğu, devamlılık gösteren yüksek bir istihdam seviyesine ulaşılması için insan kaynaklarının geliştirilmesini ve dışlanmayla mücadeleyi amaçlar." denilmektedir.[12]

1992 tarihli Maastricht Antlaşması (MA), Avrupa Birliği düzeyinde sosyal politika uygulamalarının daha da derinleştirildiği bir dönemi başlatmıştır. Bu çerçevede, Avrupa sosyal taraflarına toplu görüşme ve sözleşme yapmayı da içeren açık bir rol verilmiş ve sosyal politika alanındaki konularda karar alma yönteminde değişikliğe gidilmiştir. Daha önce Tek Senet ile başlayan nitelikli çoğunluk ile karar alma uygulamasının alanı genişletilmiştir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği, çalışma koşulları, işçilere bilgi verme ve danışma, kadın ve erkek işçilerin eşitliği, istihdam dışı kalanların bütünleşmesinin sağlanması gibi konularda nitelikli oy uygulamasına geçilmiştir.

1997 yılında toplanan Lüksemburg Konseyi, bir anlamda ilk Avrupa Birliği istihdam zirvesini oluşturmuştur. Dolayısıyla, zirvede imzalanan Amsterdam Antlaşması, Avrupa istihdam ve sosyal politikası için bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Antlaşma ile Topluluk Antlaşması'na, istihdam konusunda bağımsız bir bölüm eklendi ve ilk defa olarak, üye ülkeler istihdam politikasının, ortak bir Avrupa görevi olduğunu ilan ettiler. Her üye kendi istihdam politikasını kendisi belirlemeye devam edecek fakat bu istihdam politikasını ekonomik ve sosyal alanları birleştiren eşgüdümlü bir Avrupa stratejisi içinde ele alacaktır. Üye devletler yeni düzenlemeye

[11] Çiçekli, **a.g.e.,** s.22.
[12]T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma,** Ankara, Ofset Fotomat, Aralık 2011, s.62.

göre, Topluluğun ekonomik politikası ile kendi istihdam politikalarını uyumlu hale getireceklerdir.

2000 yılında toplanan Lizbon Avrupa Konseyi ise istihdam, ekonomik reform ve sosyal uyumu güçlendirmeye dayanan bir strateji belirlemiş ve Avrupa için daha fazla ve daha iyi iş imkânları yaratılması hususlarına yoğunlaşmıştır. Sosyal politika alanında önemli taahhütlerin verildiği ve uzun dönemli (10 yıllık) bir vizyonun ortaya koyulduğu bir platform oluşmuştur. Lizbon Zirvesi'nde 10 yıllık bir strateji belirlenmiş; 2010 yılına kadar AB'nin daha fazla ve daha kaliteli işler yaratması, daha fazla sosyal uyum yoluyla, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ekonomi stratejisi izlemesi kararlaştırılmıştır. Zirvenin en dikkat çekici yanlarından biri, Avrupa Sosyal Modelinin modernizasyonuna ve işleyen bir refah devletinin oluşturulmasına dikkat çekmesidir. Zirve aynı zamanda, başta emeklilik sistemlerinin reformu, sosyal katılımın artırılması ve kaliteli sağlık hizmetlerinin sağlanması olmak üzere sosyal korumanın modernleştirilmesine dikkat çekerek, değişen ekonomik ve toplumsal çerçevesinde dayanışma ve sosyal adalete Birlik tarafından verilen önemi de göstermektedir. Zirve'de benimsenen yaklaşımlarla, istihdamda yapısal reform, sosyal dışlanmaya karşı mücadele, sosyal koruma sistemlerinin modernleştirilmesi gibi tüm alanlarda bütünleşmiş yaklaşımlara ulaşmak amaçlanmıştır. Lizbon zirvesini takiben Komisyon, Avrupa sosyal modelinin modernleştirilmesini amaçlayan "Sosyal Politika Gündemi" başlıklı bir belge hazırlayıp Konseye ve Parlamentoya sunmuştur. Aynı zamanda, Avrupa sosyal politikası için bazı yeni görevler saptanmıştır. Bunlar ayrımcılığa karşı savaşmak, dışlanmış kişilerin toplumla bütünleşmelerine yardım etmek ve bütünleşmiş bir toplum vaadini yansıtan görevlerdir. Cins, ırk, etnik köken, din ve inanç, engellilik, yaş ve cinsel tercihe dayalı ayrımcılıkla mücadele konusunda net ilerlemeler sağlanmıştır. İstihdam ve fırsat eşitliği alanında nitelikli oy çoğunluğu ile karar alma mekanizmasının kabulüyle bu alanlarda gelişme olanağı ortaya çıkmıştır. Antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından bu yana Topluluk ilk kez, sosyal diyalog yoluyla Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Parlamentosu aracılığıyla sosyal politika ve iş hukukunda geniş bir alanda düzenleme yetkisine kavuşmuştur. Şubat 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile ise sosyal politika alanında var olan durum

korunmakla birlikte, nitelikli çoğunlukla karar alınacak sosyal politika konuları sınırlı da olsa genişletilmiştir.

Avrupa Birliği'nin sosyal politikası, Birliğe üye olan ülkelerin sahip olduğu farklı sosyal politikaları da göz önünde bulundurarak, Birliğin sosyal boyutunu güçlendirme amacındadır. Birlik, bir yandan üye ülkelerin ulusal politikalarının çeşitliliğine saygı duyarak belirli bir sosyal model uygulama zorunluluğu getirmemekle birlikte, bir yandan da kendi ölçeğinde belirli sosyal standartların sağlanması ve sosyal politikanın geliştirilmesi sürecinde standartlar oluşturmayı ve üye ülkelerin birbirinden farklı sosyal politikaları arasında uyum sağlanmasını hedeflemektedir. Bu hedefler arasında Avrupa Birliği toplumlarında özellikle dezavantajlı durumda bulunan pek çok kesimin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve güvence altına alınması ayrı bir öneme sahiptir. Avrupa Birliği Sosyal Politikası çeşitli nedenlerle farklı alanlarda ayrımcılığa uğrayan kadınlar, yaşlılar, işsizler, engelliler ve çocuklar gibi toplumun dezavantajlı kesimlerine ayrımcılığa maruz kalmalarını önleyecek haklar tanımıştır.

1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması (LA), sosyal politika ve istihdam alanında Birlik politikalarını güçlendirir niteliktedir. LA özellikle sosyal konulardaki haklar ve hedeflere yeni boyutlar eklemekle birlikte, bu konudaki politikaların içeriği ve karar alma süreçleri kapsamında birçok yenilik getirmiştir. Getirilen en önemli yenilik, Antlaşma ile Temel Haklar Şartına diğer Antlaşmalara atfedilen aynı yasal değer atfedilmektedir. Bu çerçevede Temel Haklar Şartı, bazı Üye Devletlerin (Birleşik Krallık, Polonya) dışarıda kalmasına rağmen, diğer Üye Devletler için hukuki bağlayıcılık kazanmıştır.

LA ayrıca, Birliğe sosyal politika alanında yeni hedefler belirlemiştir. Bu kapsamda tam istihdam ve sosyal ilerlemenin sağlanması, sosyal dışlanma ile mücadele ve ayrımcılığın önlenmesi, sosyal adaletin yaygınlaştırılması ve yoksullukla mücadele AB'nin mevcut sosyal hedeflerine ek sosyal hedefler olarak belirlenmiştir. LA ayrıca, sosyal taraflar arasında yürütülen sosyal diyaloğun

yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi konusunda daha titiz davranılması konusunda Üye Devletlere açık bir çağrıda bulunmaktadır.[13]

Görüldüğü üzere AB, tüm tarafların aktif rol oynayabileceği ve AB'deki sistem ve politikaların çeşitliliğine saygılı bir sosyal politika modeli benimsemektedir. Bu kapsamda mevzuat, sosyal diyalog, yapısal fonlar ve bireysel programlar Avrupa Birliği'nin sosyal boyutunu güçlendirmek için önemini korumaya devam etmektedir.[14]

4.1.1. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, 1949 yılında on Avrupa ülkesi tarafından, insan haklarını, parlamenter demokrasiyi ve hukuk devletini savunma amacıyla kurulmuş olan Avrupa Konseyi'nin önemli bir belgesidir. Grevli ve toplu sözleşmeli sendikal hakların yanı sıra 19 sosyal hakkı güvence altına alan ASŞ ilk şekliyle, 1961 yılında Torino'da imzalanmış, 1965 yılında yürürlüğe girmiştir. 1988 yılında imzalanan bir protokolle dört yeni hak (cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi, bilgilendirme hakkı, çalışma koşullarının ve iş ortamının düzenlenmesine katılma hakkı, yaşlıların korunma hakkı) ASŞ kapsamına alınmıştır. 1990'lı yıllarda daha kapsamlı bir şekilde güncelleştirilmeye çalışılan ASŞ, 31 çağdaş sosyal hakkı içeren bir belge olarak "Gözden Geçirilmiş ASŞ" adıyla 1996 yılında imzaya açılmış, 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Amsterdam Antlaşmasının 136 ncı maddesi ve Maastricht Anlaşması'nın (MA) giriş kısmında ve AB Temel Haklar Şartının önsözünde, Avrupa Konseyinin en önemli belgesi olan AİHS'nin yanı sıra, Avrupa Sosyal Şartında yer alan hakların kabul edildiği belirtilmiştir. ASŞ'nın AB üyesi ülkeler için antlaşma niteliğinde bir bağlayıcılığı vardır.[15]

Sözleşme 18 Ekim 1961'de Torino'da imzalanmış ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 18 Ekim 1961 tarihinde imzalamış ve 16 Haziran 1989 tarihinde onaylamıştır. 3581 sayılı Onay Kanunu 4 Temmuz 1989 gün ve 20215 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanmıştır.

---

[13] İktisadi Kalkınma Vakfı, **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Sosyal Politika**, İKV Yayınları No:236, İstanbul, Ağustos 2010, s.11-12.
[14] İktisadi Kalkınma Vakfı, **a.e.,** s.7.
[15] Meral Tecer, **Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar,** Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1.bs., Ekim 2007, s.109-110.

Avrupa Sosyal Şartı, uluslararası bir sözleşme niteliğini taşımakta olup, imzacı devletler tarafından uyulması gerekli bir kurallar bütünüdür. Bu nedenle onaylayan ülkeler açısından bağlayıcı bir belgedir.

Avrupa Sosyal Şartı'nda 19 sosyal hak koruma altına alınmış, 1988 Protokolü ile 4 yeni sosyal hak daha eklenmiştir. Şart, "başlangıç" bölümünden başka beş bölümden ve bir ekten oluşmaktadır ve 38 maddeden ibarettir. İkinci bölüm ise 19 maddeden oluşmakta olup, toplam 72 fıkra mevcuttur.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 8-16 ve 18 inci maddelerinde çocukları ve aileyi korumaya yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelere göre çocukların ve gençlerin maruz kalabilecekleri bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel bir koruma hakkı bulunmaktadır. Toplumun temel birimi olarak aile, tam olarak gelişmesini temin edecek uygun nitelikteki sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir. Anneler ve çocuklar, medeni durumlarına ve aile bağlarına bakılmaksızın, uygun nitelikteki sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkına sahiptirler.

Avrupa Sosyal Şartı, üye ülkelere belirli maddeleri seçmeli onaylama yani belirli maddelere çekince koyma imkânı tanımaktadır. Şartın 1, 5, 6, 12, 13, 16 ve 19. maddeleri çekirdek maddeler olarak kabul edilmekte, bu yedi maddeden en az beşinin üyelerce kabul edilmesi gerekmektedir. Üye ülkelerin tüm şartı kabul etmesi de (Belçika, Hollanda ve Portekiz) mümkündür.

Türkiye ise asgari onay ile yetinmiş ve Gözden Geçirilmiş Şart'ın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şartı'n II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini;

- 1. madde,
- 2. maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7. fıkraları,
- 3. madde,
- 4. maddenin 2, 3, 4 ve 5. fıkraları,
- 7. ilâ 31. maddeleri, kabul ettiğini beyan etmiştir.

Şartın "Çocukların ve gençlerin korunma hakkı" başlıklı 7 nci maddesinde;

-Çocukların sağlık, ahlâk ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu, haricinde asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını sağlamayı,

-Tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi,

-Henüz zorunlu öğrenim çağında olanların, eğitimlerinden yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalışmamalarını sağlamayı,

-16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de meslekî eğitim gereksinmeleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı,

-Genç çalışanların ve çırakların âdil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımayı,

-Gençlerin, çalıştıranların izniyle normal çalışma saatlerinde meslekî eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı,

-18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az üç haftalık izin hakkını tanımayı,

-18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamasını sağlamayı,

-Ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşının altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolünü sağlamayı,

-Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı taahhüt ederler.

"Ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı" başlıklı 16 ncı maddesinde; "Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak üzere sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını desteklemeyi taahhüt ederler.",

"Çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı" başlıklı 17 nci maddesinde; "Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin kişiliklerinin ve fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetişme haklarını

etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak için, doğrudan ya da kamusal ve özel örgütlerle işbirliği yaparak,

-Özellikle bu amaç için uygun ve yeterli kurum ve hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesini sağlayarak çocukların ve gençlerin, ebeveynlerinin hak ve ödevleri göz önünde tutularak, gereksinim duydukları bakım, yardım, öğretim ve eğitim olanaklarına sahip olmalarını sağlamayı,

-Çocukları ve gençleri ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korumayı,

-Ailelerinin desteğinden geçici ya da mutlak olarak yoksun kalan çocukların ve gençlerin korunmasını ve bunların devletten özel yardım almasını sağlamayı,

-Çocukların ve gençlerin okula devamlarının özendirilmesinin yanı sıra bunlara parasız ilk ve orta öğrenim sağlanmasını taahhüt ederler." ifadeleri yer almaktadır.

Avrupa Sosyal Şartı, 1950'li yılların ürünü olup, dönemin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) sözleşmelerinden esinlenerek hazırlanmıştır. Bu nedenle o döneme ait olan kimi değerleri ve düşünce biçimini taşımaktadır ve koşullara göre değişikliklere uğramıştır. Ancak 1988 Ek Protokolü hariç ki o da sadece 4 yeni hak ekleyebilmiştir. 1961 yılından beri herhangi bir değişiklik yapılamamıştır. Hâlbuki ILO aynı süreçte temel sosyal hakların uygulanmasını genişletmiş, gözden geçirmiş ve 50'den fazla sözleşmeyi kabul etmiştir. İşte tüm bu eleştiriler neticesinde, Şart revize edilmiş ve yeni bir Şart oluşturularak 1996 yılında imzaya açılmıştır.[16]

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, koruma altına alınan toplam 31 sosyal haktan oluşmaktadır. Bu sosyal haklardan 8 tanesi yeni olup, diğer haklar ise Avrupa Sosyal Şartı'nda öngörülen 19 sosyal hak ile 1988 Protokolü'nde eklenen 4 sosyal haktan oluşmaktadır. Avrupa Sosyal Şartı'nda bulunan dokuz madde aynen, Gözden Geçirilmiş Şarta aktarılmıştır.

4.1.2. Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı

Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı, 9 Aralık 1989 tarihinde Strasburg'da Avrupa Birliğine üye 11 devletin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından kabul edilmiştir. Tek Senedi takiben 1989 yılında kabul edilen Topluluk

[16] Gülnur Erdoğan, "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, No.77, Ankara 2008, s.130-136.

Şartı ile, Tek Senedin sağladığı iyileşmelere rağmen, sosyal politika alanında var olan sorunlara çözüm bulmak için, Topluluk düzeyinde temel hakları güvence altına almak hedeflenmiştir. Genellikle "Sosyal Şart" olarak bilinen Topluluk Şartı sıkça kendisine temel olarak aldığı Avrupa Konseyinin Sosyal Şartı ile karıştırılmaktadır. Topluluk Şartında ortaya konan temel sosyal haklar;

- İşçilerin serbest dolaşımı,
- İstihdam ve ücretler,
- Yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- Refahın korunması,
- İşte sağlık ve güvenliğin korunması,
- Çocuk ve ergenlerin korunması,
- Yaşlıların Korunması,
- Özürlü kişilerin korunması,

Avrupa Konseyi'nin Sosyal Şartı ile Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı (Topluluk Şartı), Avrupa Sosyal Şartı'nın aksine, herhangi bir yasal yükümlülük içermeyen politik bir bildirgedir. Topluluk Şartı, Avrupa Topluluğu'nun sosyal yönlerini geliştirme konusunda Avrupa Birliği üyesi devletlerin politik iradelerini ortaya koymaktadır. Topluluk şartında işçilerin serbest dolaşımı, istihdam ve ücretler, yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, refahın korunması, işte sağlık ve güvenlik koruması, çocuk ve ergenlerin korunması, yaşlıların korunması ve özürlü kişilerin korunması konusunda temel sosyal haklar ortaya konulmaktadır. Topluluk şartında öngörülen hakların uygulanmasını sağlama, üye devletlere ve Avrupa Komisyonu'na aittir ve Avrupa Komisyonu çok sayıda direktif (tüzük) hazırlamaktadır. Komisyonun ayrıca Topluluk Şartı'nın üye devletler ve Avrupa Topluluğu tarafından uygulanmasına dair yıllık bir rapor hazırlaması gerekse de, bu sistem 1990–1993 yılları arasında uygulanmış, ancak şu an bu uygulama terk edilmiştir.[17]

Avrupa Birliği Anlaşması'nda hem Avrupa Sosyal Şartı'na hem de Topluluk Şartı'na başlık bölümünde ve 136. maddeye (eski 117) madde atıfta bulunulmuştur.

[17] Çiçekli, **a.g.e.,** s.24.

4.1.3. Avrupa Temel Haklar Şartı

Temel Haklar Şartı'nın (THŞ) kabul edilmesi yönündeki çabalar 1999 yılında başladı. Bu yıl dönem başkanlığını devralan Almanya, Temel Haklar Şartı'nın hazırlanmasına büyük önem verdi. Köln zirvesinde kabul edilen sonuç bildirgesinde özgürlük, eşitlik ve yargısal haklar ile ve birlik vatandaşlığına bağlı ekonomik ve sosyal hakları içeren bir temel haklar kataloğunun hazırlanması kabul edildi. Ayrıca, AİHS ile öngörülen hakların şart için yeterli olmadığı, ancak AİHS, üye devletlerin anayasal gelenekleri, Avrupa Sosyal Şartı ve Çalışanların Sosyal Haklarına Dair Topluluk Şartı'nın birlikte, Temel Haklar Şartı'nda yer alacak hakların kaynağı olabileceği belirtildi.[18]

Temel Haklar Şartı, 7 Aralık 2000'deki Nice zirvesinde, Konsey, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu başkanları tarafından imzalanarak kurumlararası ortak ortak bir metin niteliğini kazandı. Avrupa Temel Haklar Şartı, birlik düzeyinde temel hak ve özgürlüklerle ilgili bir katalog oluşturmanın ötesinde, sadece birlik vatandaşları için değil birlikteki tüm bireyleri kapsayan hak ve özgürlükleri de içermesi bakımından önemlidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin AB hukukunun genel ilkelerini oluşturacağı Anayasa tarafından da belirlenmiştir. Anayasa ile Aralık 2000 Nice zirvesinde kabul edilen THŞ ikinci bölüme aktarılarak Şarta zorlayıcı hukuksal bir nitelik kazandırılmaya çalışılmıştır. AB Anayasasında birçok belge ile oluşturulan dağınık ve çok parçalı görüntüye sahip sosyal politika daha yalın bir duruma getirilmek istenmiştir. Anayasa ile sosyal politika tamamlayıcı bir yetki alanı değil, paylaşılan bir yetki alanı olarak değerlendirilmiştir.[19]

AB Anayasasının Fransa ve Hollanda referandumlarda ret edilmesinden sonra, Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve AT'nu kuran Antlaşmada değişiklikler öngören yeni bir Antlaşma olan Lizbon Antlaşması 13 Aralık 2007'de 27 üye ülke tarafından imzalanmıştır. Lizbon Antlaşmasının birinci maddesinde eşitlik, insan haklarına saygı, dayanışma, kadın ve erkek arasında eşitlik gibi evrensel ve ilkesel hukuk yaklaşımı tekrar edilmiştir. THŞ antlaşmalarla aynı hukuksal değerde

[18] Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:57, No:4, Ekim-Aralık 2002, s.41.

[19] Aziz Çelik, **AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, 1.bs., İstanbul 2006, s.117.

öngörülmüş ve temel hakların genel ilkeleri olarak Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir.[20]

Şartın "Onur" başlıklı birinci bölümünde, insan onurunun ihlal edilemezliği, yaşam, kişinin bedensel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı, işkence, insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya ceza yasağı ile kölelik ve zorla çalıştırma yasağı gibi kişi hakları yer almaktadır. Eşitlik başlıklı üçüncü bölümde yasa önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, din, dil ve kültür çeşitliliği, kadın-erkek eşitliği, çocuk hakları, yaşlıların hakları, engellilerin toplumla bütünleştirilmesi gibi hükümler yer almaktadır. Bu bölümde dikkat çeken husus, şartın bazı program hükümleri içermesidir. Örneğin kadın-erkek eşitliğine ilişkin 23 üncü maddesindeki, "erkekler ve kadınlar arasında eşitlik, istihdam, çalışma ve ücret dahil olmak üzere bütün alanlarda sağlanmalıdır" hükmü, üye devletlere ve birlik kurumlarına bu konularda ödevler yükler niteliktedir.[21]

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL POLİTİKASI KAPSAMINDA RİSK GRUBU OLARAK ÇOCUKLAR

Avrupa Birliği Sosyal Politikası kapsamındaki "risk grupları" kavramı içerisinde geçen "risk" önemli oranda suçun mağduru olma riskini de kapsamaktadır. Viktimoloji'de (Mağdur Bilim) verimli bir çalışma alanı olan mağdur riski, suç mağduru olabilme tehlikesi ile karşı karşıya olma anlamına gelmektedir. Toplumda yer alan her birey, kötü deneyimlerle karşılaşma bakımından eşit şansa sahip değildir. Çalışmalar, mağdurların belirli özelliklerinin, suçun işlenmesine önemli katkıları olduğunu göstermektedir.[22] Bütün bunlar bazı insanların suç mağduru olmaya daha yatkın olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Özellikle, yaş, cinsiyet, akıl ve beden sağlığı gibi biyolojik faktörlerden oluşturan kişisel faktörler, meslek ve sosyal sınıf, medeni durum, yerleşim durumu ve ikamet edilen semt gibi özellikler mağdur olma riski ile doğrudan bağlantılı faktörlerdir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1 inci maddesine göre; "Ulusal yasalarca daha genç bir yaşta reşit sayılma hariç, 18 yaşın altındaki her insan çocuk sayılır" denilerek, çocukluğun bitişi '18 yaş' olarak açıklanmıştır.

[20] Gülmez, **Avrupa Birliği ve Sosyal Politika,** s.237-238.
[21] Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Birinci Cilt, 1.bs., Nisan 2005, s.195.
[22] Sokullu-Akıncı, **Viktimoloji,** s.142-143.

Sözleşme'nin bu maddesi dikkate alındığında, olgunluğun on sekiz yaşında kabul edildiği düşünülürse, çocukluğun oldukça geniş bir devreyi içine aldığı görülebilir.

Çocuk hakları evrensel insan hakları kültürünün yapı taşı ve gelecek nesillerin insan hakları güvencesinin temelini oluşturur. Avrupa Birliği'nin de temel değerlerinden biri olan "insan haklarına saygı ilkesi" çerçevesinde çocuklar Avrupa Birliği politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği'nin çocuklara ilişkin mevzuatının temelini Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında hazırlanan ve 1990 yılında yürürlüğe giren "Çocuk Hakları Sözleşmesi" oluşturuyor. Avrupa Birliği'ne üye devletlerin tümü tarafından onaylanan söz konusu sözleşmenin 3 üncü, 9 uncu, 12 nci ve 13 üncü maddeleri Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 24 üncü maddesini oluşturmuştur. Bu madde, çocuklara koruma ve bakım hakkı sağlarken çocukların görüş ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleri ve aileleri ile düzenli ilişkiler kurabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Avrupa Birliği'nin çocuk haklarına ilişkin temel dayanak noktasını oluşturan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı dışında, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş bir takım antlaşma, sözleşme, bildirge ve kararlar çocuk hakları konusunda Birliğin izlemesi gereken yöntemlerin ana hattını çizer.

Avrupa Birliği'nin sosyal politika kapsamındaki risk grupları arasında yer alan çocuklar arasında en riskli çocuk gruplarını ise şüphesiz kimsesiz ya da korunmaya muhtaç çocuklar oluşturur. Bu gruplar, sağlıklı yetişmeleri için gerekli şartlarda hayatlarını sürdüremeyen, toplum standartlarına göre tehlikede sayılan ve durumuna toplumca ve ya yetkili makamlarca el konulması gereken çocuklar şeklinde tanımlanabilir. Bu gruplara, sokakta yaşayan veya çalışan çocuklar ile çocuk esirgeme kurumlarında kalan çocuklar örnek olarak verilebilir.

Bunlardan sokak çocukları sorunu hemen hemen tüm dünya metropollerinde görülen, evrensel ve toplumsal bakımdan ortak yönleri bulunan bir sosyal gerçektir. Sokak çocukları konusunda netleştirilmiş, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir tanım bulunmamakla birlikte sokak çocukları; "sanayileşme, büyüme, kentleşme ve bunlara bağlı göç, yoksulluk, aile içi şiddet gibi toplumsal sorunlar nedeniyle ortaya çıkan, ailesi ve yakınlarıyla ilişkisini kısmen veya tamamen kesmiş, günün tamamına yakın

bölümünü sokaklarda geçiren, baly-tiner gibi madde ile ilişkisi yaygın, suçla ilişkisi yoğun olan 18 yaşından küçük bireyler" olarak tanımlanmaktadır.[23]

Sokak çocuklarının gerek topluma, gerekse bireylere ve kendilerine yönelik oluşturdukları tehlike, günümüzde bir sosyal risk haline gelmiştir. Geçmiş yıllarda, büyük şehirlerde yaşayan azınlık bir gurup olarak düşünülen sokak çocuklarının; ekonomik krizler, eğitimsizlik, aile yaşamının bozulması gibi nedenlerle sayıları giderek artmıştır. İyi eğitim ve aile terbiyesiyle ülkenin kalkınmasını ateşleyebilecek bir kaynak olan bu çocuklar, ihmalkârlık neticesinde toplum için çözüm bekleyen bir sosyal mesele haline gelmiştir.[24] İşsizler grubuna sokabileceğimiz bu grubun zamanlarının büyük bir bölümünü sokaklar ve parklar gibi yerlerde geçirmelerinden kaynaklanan suç mağduru olma potansiyelleri bulunmaktadır.

4.3. AVRUPA KONSEYİ DÜZENLEMELERİ

1949 yılında kurulan uluslararası bir kuruluş olan Avrupa Konseyi'nin halen 47 üyesi bulunmaktadır. Görevi insan haklarını, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü yaygınlaştırmaktır. Kuruluş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer sözleşme ve önerileri esas alarak, insanların ve tabiatıyla Avrupa'daki 150 milyon çocuğun korunmasına ilişkin ortak demokratik ilkeler geliştirmektedir.

4.3.1. Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi

Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan, siber suçlara ilişkin düzenlenen ilk belge olma özelliği taşıyan sözleşme, 23 Kasım 2001'de Macaristan'da imzaya açıldı ve 1 Temmuz 2004'te yürürlüğe girdi. Sözleşmeyi şimdiye kadar 39'u AK üyesi olmak üzere toplam 43 ülke imzaladı. Türkiye, yıllardır üzerinde çalıştığı, imzalamakta kararsız kaldığı sanal ortamda işlenen suçlarla mücadele ve uluslararası işbirliğini içeren sözleşme 10 Kasım 2010'da Fransa'nın Strasbourg şehrinde "Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi" Türkiye tarafından imzalandı. Çocuk pornografisi, çocukların cinsel istismar şekliyle mağduriyeti bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir ve bu şekildeki mağduriyetten korunma da tüm Dünya'nın

[23]Sedat Ergenç, Sokak Çocuklarımızla AB'ye Hazırmıyız?, (Çevrimiçi) http://sedatergenc.blogcu.com/sokak-cocuklarimizla-ab-ye-hazir-miyiz/1818936 27.01.2012.

[24] Serdar Orhan, **Koruyucu Sosyal Politikalar ve Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu**, Birinci Sosyal Hizmetler Şurası, Gökçe Ofset, Ankara 2004, s.243.

duyarlılığını gerektirmektedir. Bu konuda çocukları korumaya yönelik ilk uluslararası sözleşme Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesidir.[25]

Temel amacı, "Gerekli mevzuatın kabul edilmesi ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla siber suçlara karşı toplumun korunmasını amaçlayan ortak bir ceza politikasının izlenmesi" olarak belirtilen Sözleşme, "Siber suçların ortak tanımlarının yapılması; Cezai soruşturma ve kovuşturma yöntemlerinin belirlenmesi; Siber suçlara karşı uluslararası işbirliği yollarının oluşturulmasını" hedefliyor. Sözleşme, taraf olan ülkelere, tanımlanan suçların işlenmesi ve söz konusu suçların işlenmesine yardım veya yataklık yapılmasını ulusal mevzuatta cezai bir suç olarak tanımlanma ve gerekli yasama işlemlerini ve diğer işlemleri yapma yükümlülüğü getiriyor. Sözleşme, söz konusu suçlara yönelik soruşturma ve kovuşturmaların yanı sıra işlenen suçlara delil teşkil edebilecek verilerin toplanması, saklanması, araştırılması ve el konulması gibi ulusal düzeyde alınması gereken önlemleri de içeriyor.

Sözleşmede, bilgisayar veri ve sistemlerinin gizliliğine, bütünlüğüne ve kullanıma açık bulunmasına yönelik suçlar, "Yasadışı erişim, yasadışı müdahale, verilere müdahale, sistemlere müdahale, cihazların kötüye kullanımı" olarak sıralanıyor. Bilgisayarlarla ilişkili suçların, "Bilgisayarlarla ilişkili sahtecilik fiilleri ile bilgisayarlarla ilişkili sahtekârlık fiilleri" başlıkları ile sınıflandırıldığı sözleşmede, içerikle ilişkili suçların kapsamında, "Çocuk pornografisiyle ilişkili suçlar" ve "Telif haklarının ve benzer hakların ihlaline ilişkin suçlar" bulunuyor.

Sözleşme, "24 saat 7 gün boyunca elverişli ağ" kurulması zorunluluğunu getiriyor. Buna göre, taraf ülkeler, bilgisayar sistemleri ve verileriyle ilgili cezai suçlar konusundaki soruşturma ve davaların yürütülmesi ya da cezai bir suça ilişkin olarak elektronik ortamda delil toplanabilmesi işlemlerine ilişkin en kısa sürede yardım sağlanması için haftanın 7 günü 24 saat uygun olan bir irtibat noktası belirleyecek.[26]

---

[25] Murat Volkan Dülger, "Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Düzenlemelerinde Çocuk Pornografisinin İnternet Aracılığıyla Yayılmasına Karşı Yapılan Düzenlemeler", **İstanbul Barosu Dergisi,** C:78, No:4, İstanbul 2004, s.1486-1487.

[26] http://www.bilisimdergisi.org/s127/pdf/10-13.pdf, 21.01.2012.

4.3.2. Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi

Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi, Ülkemiz adına 25 Ekim 2007 tarihinde Lanzarote'de imzalanmış olup, 10.12.2010 tarihli ve 27781 sayılı Resmi Gazetede 6084 sayılı Kanun olarak yayımlanmıştır. 18 AB üyesi tarafından imzalanmış olmakla birlikte, sadece 6 AB üye ülkesi tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, Avrupa Konseyi 'ne üye ülkeler arasında çocukların cinsel sömürü ve istismara karşı korunması konusunda diğer uluslararası metinlerle uyumlu ve kapsamlı bir ortak hukuki çerçeve oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çocuğun kötü muameleye karşı korunması, çoğu zaman tespiti kolay olmayan bu durumun ortaya çıkarılması ile başlayacak uzun bir süreçtir. Bu çerçevede, çocukların korunması, refahlarının sağlanması ve haklarının güvence altına alınması, tıbbi ve psikolojik tedavi surecinin yanında yasal düzenlemelerin yapılmasını da gerektirmektedir. Bu bakımdan, Sözleşme uyarınca taraf ülkeler çocukların cinsel sömürü ve istismarını engellemek ve bununla mücadele etmek, cinsel sömürü ve istismara maruz kalan mağdurların haklarını korumak ve bu alanda ulusal ve uluslararası işbirliğini geliştirmek için etkin tedbirler almakla yükümlüdürler.[27]

Türkiye tarafından 1990 tarihinde imzalanan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi nin amacına uygun olarak gerçekleştirilen ceza adaleti reformu kapsamında; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile çocukların cinsel istismarının önlenmesine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Ulusal düzeyde kalan ve farklı kanunlar kapsamında yer alan söz konusu yasal düzenlemelerin bir kısmı, taraf olunan "Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi" ile bir çatı altında toplanarak uluslararası platforma taşınmıştır. Ayrıca Sözleşme, çocukların cinsel sömürü ve istismarını önleyici tedbirleri, uzman makamlar ve koordinasyon organlarını, mağdurları koruyucu tedbirleri, konunun ceza hukuku yönünü ve uluslararası alanda işbirliğini ayrıntılı maddeler ile düzenleyerek uygulamada kolaylık sağlamaktadır. Özellikle, "Verilerin Kaydedilmesi ve Saklanması" başlıklı

[27] http://atud.org.tr/kutuphane/cinselistismarakarsiavrupakonseyi.pdf, 10.02.2012.

sekizinci bolum ile "İzleme Mekanizması" başlıklı onuncu bolum, tespitinde zorluklar yaşanan vakaların ortaya çıkarılması, suçların engellenmesi ve bu alanda sağlıklı istatistiki bilgi toplanması acısından önemli düzenlemeler içermektedir.

4.3.3. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin CM/Rec (2009)10 Sayılı Tavsiye Kararı

"Çocuk", çocuk mağdurlar, tanıklar ve şiddete başvuranlar da dahil olmak üzere 18 yaşın altındaki herhangi bir insan olarak tanımlanır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 19 uncu maddesi uyarınca, "şiddet", cinsel istismar da dahil olmak üzere, her türlü fiziksel veya zihinsel şiddeti, yaralama ve tacizi, ihmali ve ihmalkar muameleyi, kötü muameleyi veya suistimali içermektedir.

Bu tanım, kendi evlerinde veya başka bir yerde şiddete maruz kalan çocukları da kapsamaktadır. Şiddetin sadece yetişkinlerle çocuklar arasında değil, aynı zamanda çocukların kendi aralarında gerçekleştiği de kabul edilmektedir.

Avrupa Konseyi'ni Kuran Anlaşmanın 15.b maddesi uyarınca, Bakanlar Komitesi; Uluslararası yükümlülüklerini yerine getiren ve özel ulusal, bölgesel ve yerel yapılarını ve ilgili sorumluluklarını göz önüne alan üye ülke hükümetlerine:

-Bu Tavsiye Kararına Ek-1'de yer aldığı şekliyle, Avrupa Konseyinin Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütüncül Ulusal Stratejilere Dair Politika Rehberindeki ilkeleri, gereğine göre mevzuatlarına, politikalarına ve ilkelerine dahil etmelerini ve aynı rehberde belirtilen tedbirleri uygulamalarını,

-Rehberde yer alan ilkelerin kamu yetkililerinin doğrudan sorumluluğunda veya yetki alanında bulunmayan, ancak bu yetkililerin belirli bir etkisinin olduğu veya belirli bir rol oynayabilecekleri alanlarda uygulanmasını yaygınlaştırmalarını,

-Bu Tavsiye Kararının sivil toplum örgütleriyle, bağımsız çocuk hakları kurumlarıyla, medyayla, özel sektörle, çocuklarla ve ailelerle işbirliği içinde ve bilinç arttırıcı kampanyalarla en geniş şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamalarını,

-Çocuk hakları ve çocuklara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması konusunda oluşturdukları odak noktaları vasıtasıyla ulusal stratejilerin uygulanması ve izlenmesinde Avrupa Konseyi ile işbirliği yapmalarını,

-BM Genel Sekreterinin Çocuklara Yönelik Şiddet konusundaki Özel Temsilcisiyle işbirliği yapmalarını ve bu görevliyi desteklemelerini tavsiye etmektedir.[28]

4.4. AVRUPA KONSEYİNİN DİĞER DÜZENLEMELERİ

4.4.1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kararları

-Engelli yetişkin ve çocukların istismara karşı korunmasına dair ResAP(2005)1 sayılı karar.

4.4.2. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararları

-Gençlerin yerel ve bölgesel yaşama katılımına dair Rec(2004)13 sayılı Tavsiye Kararı

-Gençlik suçlarıyla baş edebilmenin yeni yöntemleri ve gençlik yargı sisteminin rolü konulu, Rec(2003)20 sayılı Tavsiye Kararı

-Çocukların cinsel suistimale karşı korunmasına dair Rec(2001)16 sayılı Tavsiye Kararı

-Cinsel suistimal amacıyla insan ticaretine karşı eylemlere dair No. R(2000)11 sayılı Tavsiye Kararı

-Çocukların aile ve sosyal yaşama katılmalarına dair No. R (98) 8 sayılı Tavsiye Kararı

-Şiddetin elektronik ortamda gösterilmesine dair No. R (97) 19 sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuk suistimalinin mediko-sosyal yanlarına dair No. R (93) 2 sayılı Tavsiye Kararı

-Çocukların ve genç yetişkinlerin cinsel suistimali, pornografi ve fahişeliğe karışmaları ve alınıp satılmasına dair No. R (91) 11 sayılı Tavsiye Kararı

-Aile konularıyla ilgili acil tedbirler konulu No. R (91) 9 sayılı Tavsiye Kararı

-Aile içi şiddete dair sosyal tedbirler konulu, No. R (90) 2 sayılı Tavsiye Kararı

-Aile içi şiddetle ilgili No. R (85) 4 sayılı Tavsiye Kararı

---

[28] Council Of Europe, Avrupa Konseyinin Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütüncül Ulusal Stratejilere dair Politika Rehberi, (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/dg3/children/news/guidelines/ViolenceGuidelines_tu.pdf, 27.01.2012.

-Çocukları kötü muameleye karşı korumayla ilgili, No. R (79) 17 sayılı Tavsiye Kararı

4.4.3. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararları

-Çocuklara karşı ilk şiddet türünün: doğumdan sonra çocuğun terkedilmesinin önlenmesine dair 1624 (2008) sayılı karar

-Çocuk mağdurlar: tüm şiddet, istismar ve suistimali yok etmeye yönelik 1530 (2007) sayılı karar

-Çocukların cinsel suistimali: sıfır tolerans konulu, 1307 (2002) sayılı karar

-Çocukların cinsel suistimaline dair 1099 (1996) sayılı karar.

4.4.4. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Tavsiye Kararları

-Çocuk mağdurlar: tüm şiddet, istismar ve suistimali yok etmeye yönelik 1778 (2007) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuklara bedensel ceza verilmesinin Avrupa çapında yasaklanmasına dair 1666 (2004) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuklar için Avrupa stratejisi (1286 (1996)) kararının devamı niteliğindeki çocuklarla ve çocuklar için bir 21. yüzyıl toplumu kurmaya dair 1551 (2002) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocukların istismarı ve ihmaline dair 1371 (1998) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuk işçiliği istismarı ile öncelikli olarak mücadele edilmesiyle ilgili 1336 (1997) sayılı Tavsiye Kararı

-Avrupa çocuk stratejisine dair 1286 (1996) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuk haklarına dair 1121 (1990) sayılı Tavsiye Kararı

-Çocuk ticareti ve diğer tür çocuk suistimaline dair 1065 (1987) sayılı Tavsiye Kararı.

4.4.5. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Tavsiye Kararları

-Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocukların sosyal entegrasyonuna dair 253 (2008) sayılı Tavsiye Kararı

-"Kentteki Çocuk" konulu 241 (2008) sayılı Tavsiye Kararı

-Okulda şiddetin önlenmesi ve şiddetle mücadele için yerel düzeyde ortaklık konulu, 135 (2003) sayılı Tavsiye Kararı

-İmkânsızlıklar içindeki çocuklar/ergenler ve aileleri ile ilgili 53 (1999) sayılı Tavsiye Kararı.

Gerek BM belgeleri gerek Avrupa Konseyi kararları gelişmekte olan insan hakları hukukunun parçalarından olup, BM ve Avrupa Konseyi üyesi ve Avrupa Birliği yolunda ilerlemek isteyen Türkiye bakımından bağlayıcıdır ve son derece önemlidir. Avrupa Konseyi Tavsiye Kararları ÇHS hedeflerine ve ortak değerlere ulaşılması amacı ile ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.[29]

4.5. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZENLEMELERİ

Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalar ve bu antlaşmalara değişiklik getiren antlaşmalar ile Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) kararları incelendiğinde, Birliğin temel haklar dahilinde çocuk haklarını içeren genel bir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak Avrupa Birliği Antlaşması uyarınca "Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi ile garanti altına alınan ve Topluluk hukukunun genel ilkeleri şeklinde üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklara saygı göstermekle yükümlüdür." Ayrıca AB, çocuk hakları ile ilgili yapılan düzenlemelerde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümlerini tamamıyla göz önünde bulundurma zorunluluğunu kendine ilke edinmiştir.

Bu çerçevede, çocuk hakları, Birlik ve Birlik üyesi ülkelerin özellikle BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ekli protokolleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası antlaşmalar ve Avrupa antlaşmaları çerçevesinde saygı göstermekle yükümlü oldukları insan haklarının bir parçasını oluşturmaktadır.

Çocuk haklarının anayasası olan ve "çocuk yararının önceliğinin, istismar ve ihmal olgularının ve bu konuda taraf devletlere düşen yükümlülüklerin" esas alındığı Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi son derece önemlidir. AB düzenlemeleri de ÇHS'nin bu anlayışı ve Avrupa Birliğinin ortak demokrasi ve hukuk kurallarına saygı düşüncesi üzerine temellenmiştir.[30]

---

[29] Betül Onursal, Sevgi Usta Sayıta, **Birleşmiş Milletler Belgelerinde Barış Kültürü ve Şiddet Karşıtı olma ve Avrupa Konseyi Kararlarında Çocuğun Şiddet ve Kötü Muameleden Korunması**, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yayınları, İstanbul 2003, s.8.

[30] Saadet Yüksel, "Çocuk Mağduriyetinin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Legal Yayıncılık, Yıl 4, No:9, İstanbul 2007, s.273.

AB, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek olan grupları; işsizler (özellikle uzun dönemli işsizler), tek ebeveynli aileler, yaşlılar (özellikle yalnız yaşayan ve kadın olanlar), çok sayıda çocuk ve yaşlı bağımlısı olan aileler, yoksulluk içinde büyüyen çocuklar (ilerideki dönemlerde yoksunluğun kendini sürekli olarak üreteceği bir grup olarak kilit önemde değerlendirilmektedir), göçmenler, etnik gruplar ve özellikle çingeneler, engelliler, evsizler, insan ticaretine konu olanlar, bakım kurumlarında yaşayanlar, geçimlik tarım yapan aileler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalan kadınlar olarak kabul etmektedir. Bu grupların sosyal dışlanma yaşadıkları temel olgular ise, istihdamdan dışlanmışlık (kilit öneme sahiptir), eğitimden dışlanmışlık, konuttan dışlanmışlık(hem nicelik hem nitelik anlamında), ulaşım ve sağlık özellikle de uzun dönemli sağlık bakım hizmetlerinden dışlanmışlık olarak sıralanmaktadır.

Tüm bu sorunlara karşı, AB, sosyal koruma ve sosyal içerme araçları olarak öncelikli olarak şu politika alanlarını saymaktadır: İşgücü piyasasına katılımı arttırmak (bu tüm üye devletler bazında en öncelikli politik araç olarak kabul edilmektedir), sosyal koruma sistemlerini modernleştirmek (özellikle hızla yaşlanan nüfus ve değişen istihdam biçimleri karşısında ciddi sorunlar yaşayan emeklilik sistemine ilişkin olarak çalışma yaşamını uzatmak ve bu alanda kamu emeklilik programları yanında özel emeklilik programlarını arttırmak), formel ve mesleki eğitimdeki dezavantajları ortadan kaldırmak, çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak, insana yakışır barınma koşulları sağlamak, uzun dönemli sağlık bakım hizmetleri, sosyal hizmetler ve ulaşım hizmetlerine erişimi sağlamak, özürlü, etnik azınlık ve göçmenlerin topluma olan entegrasyonunu arttırmak ve ayrımcılık ile savaşmak.

Tüm bu politika araçlarının yaşama geçirilmesinde, üye ülkelerin refah devleti yapısındaki farklılıklar kabul edilmekte ve üye ülkeler bağlamında sosyal içerme programlarında rol alacak farklı aktörlere vurgu yapılmaktadır. Bu aktörler, farklı kamu kuruluşları, yerel ve bölgesel yönetimler, farklı sosyal paydaşlar(sosyal taraflar, STK'lar, girişimciler) olarak belirtilmekte ve bunlar arasındaki işbirliğine dikkat çekilmektedir.[31]

[31] Şenay Gökbayrak, Avrupa Birliği'nin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak "Sosyal İçerme Politikaları", Çalışma Ortamı Dergisi, No.80, Mayıs-Haziran 2005, (Çevrimiçi) http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=61, 24.01.2012.

11 Aralık 1975 tarihli Alman Sosyal Yasası'nın (SGB) 1 inci maddesinde görevlerini tanımlarken "özellikle genç insanların, kişisel özgür gelişimlerinin aynı şartlar doğrultusundan desteklenmesi, ailenin korunması ve desteklenmesi…" olarak açıklanmıştır. Aynı Yasa'nın 6 ncı maddesinde çocuk sahibi olan ve olacak bireylerin, bundan doğacak iktisadi yüklerinin azaltılması haklarının olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde Alman Çocuklara ve Gençlere Yardım Yasası'nın yardım etmeyi hedeflediği toplum kesimini belirtirken Yasa'nın çocukların ve Gençlerin tek başlarına bireyler olarak değil, aynı zamanda yaşama ve gelişme birliği olan ailenin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştı. Yasa'nın amacının "Çocuğa kuyuya düşmeden yardım edebilmek" olduğunun vurgulanması da önemlidir. Aile ve çocuğun bir arada tutulması önemli olmakla birlikte bütün bu kurallar sisteminde haki olan ilkenin "çocuğun yüksek yararını" korumak olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ailesiyle veya ebeveynlerden birisiyle birlikte olmak çocuğun yararını zedeleyecek olursa diğer tedbirlere başvurulacaktır.

4.5.1. İşte Çalışanların Sağlık ve Güvenliklerini İyileştirmeye Yönelik Tedbirler Alınmasına İlişkin 12 Haziran 1989 Tarih ve 89/391/EEC Sayılı Konsey Direktifi

Direktifte,[32] İş yerlerinde çalışan hassas grupların karşılaşabilecekleri özel riskler konusunda önlem alınması gerekliliği yer almaktadır. Hassas gruplar çocukları da kapsamaktadır.

Avrupa Birliği'nde sosyal politika ve istihdam alanının temel önceliklerinden biri daha iyi çalışma ve yaşam koşullarının sağlanmasıdır. 1989 yılında kabul edilen, Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı'nda da belirlendiği üzere, Avrupa Birliği (AB), çalışan haklarını ücret, örgütlenme, toplu sözleşme, grev gibi temel işçi haklarının yanında bilgilendirme, danışma, sürekli eğitim, istihdam, iyi çalışma ve yaşama koşulları, mesleki eğitim, dezavantajlıların korunması, sosyal koruma gibi hakları da içerecek şekilde geniş kapsamlı olarak ele almaktadır. Çalışan haklarının kapsamı ve niteliği açısından, AB ülkelerinin önemli bölümünün göreceli olarak ileri seviyede olmasını ülkelerin endüstriyel ilişkiler tarihi ve sosyo-ekonomik durumu ile

[32] OJ L 183, 29.6.1989, p. 1–8, (Çevrimiçi) http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31989L0391&model=guichett, 21.01.2012.

birlikte AB'nin çeşitli düzenlemeler yoluyla çalışma hayatına getirdiği asgari standartlar, "sosyal diyalog" yaklaşımı ve stratejilerle açıklamak mümkündür.

AB'nin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili düzenlemeleri değişen önceliklere göre devamlı güncellenmektedir. Başlarda sadece iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi, tehlikeli maddeler ile makine ve teçhizattan kaynaklanan risklere karşı mevzuat hazırlanması ve tedbir alınması yönünde düzenlemelere öncelik verilirken, giderek iş güvenliği kültürünün yaratılması, eğitim, araştırma ve bilgilendirme ile yasal düzenlemelerin pratikte uygulanabilirliğine ağırlık verilmeye başlanmıştır.

AB tarafından tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için çeşitli tarihlerde iş sağlığı ve güvenliği alanında "strateji ve eylem programları" hazırlanarak birlik bünyesindeki kurumlar ve üye ülkelere yön verilmeye çalışılmıştır. Strateji ve eylem programlarıyla iş sağlığı ve güvenliği konusundaki ilerleme hedefi ve çizgisi ortaya konmuştur.

AB'nin 2007 – 2012 yıllarını kapsayacak şekilde son strateji ve eylem belgesi Avrupa Komisyonu tarafından 21 Şubat 2007 tarihinde yayımlanmıştır. AB'nin strateji belgesiyle koymuş olduğu en somut hedef, iş kazalarının 5 yıllık program sonunda % 25 oranında azaltılmasıdır. Strateji belgesinde bu sonuca ulaşabilmek için izlenecek yol olarak; mevzuatı tam olarak uygulama, uygulama konusunda küçük ve orta ölçekli işletmeleri tam olarak destekleme, hukuki çerçeveyi basitleştirme, işçi davranışlarını değiştirme, süreçlere ilişkin izleme metotlarını geliştirme, yeni riskleri tanımlama ve uluslar arası alanda etkinliği artırma gibi yöntemlere vurgu yapılmıştır. Bu yöntemler arasında dikkat çekenler mevzuata tam olarak uyum ve bunun sağlanması için hukuki metinlerin sadeleştirilmesine öncelik verilecek olmasıdır. AB'nin önümüzdeki dönem için hedefi kâğıt üstünde kalan, uygulama imkânından yoksun karmaşık ve katı kurallar çıkarmak yerine, pratikte uygulamayı temin edecek çeşitli ve basit yöntemler geliştirmektir.

Sonuç olarak Avrupa Birliği' de 2007–2012 İş Sağlığı ve Güvenliği Stratejik Eylem Programı ile mevzuat alanındaki gelişmelerin ötesinde uygulamanın geliştirilmesine odaklanmış ve bunu sağlamak için birlik düzeyinde iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının basitleştirilmesi, sadeleştirilmesi ve uygulamaya yönelik rehber ve broşürlerin hazırlanması konularına öncelik verilmesi görüşünde mutabık kalınmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayımlanan "2012 Küresel İstihdam Eğilimleri: Daha Derin Bir İş Krizinin Önlenmesi" başlıklı raporda, dünyanın günde 2 Dolar'dan az para ile geçinen ve çoğu gelişmekte olan ülkelerde yaşayan, yaklaşık 600 Milyon kişi için iş olanakları yaratılması zorluğu ile karşı karşıya olduğu belirtildi.

Rapora göre, küresel iş piyasalarında 3 yıldır devam eden kriz nedeniyle küresel işsizlik 200 Milyon kişiye ulaştı. Uluslararası Çalışma Örgütü, bu sayının 2016 yılında 206 Milyon kişiye tırmanacağını tahmin ediyor. Yayımlanan rapor ile ilgili açıklamalarda bulunan Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Direktörü Juan Somavia, "hükümetlerin yoğun çalışmalarına rağmen, iş krizinin azalmadan devam ettiği" uyarısında bulundu. Somavia, dünyada her 3 çalışandan birinin ya da yaklaşık 1,1 Milyar insanın işsiz olduğunu veya yoksulluk içinde yaşadığını, tüm ülkeler için iş yaratmanın birinci öncelik olması gerektiğini söyledi.[33]

4.5.2. Gençlerin İşte Korunmasına İlişkin 22 Haziran 1994 Tarih ve 94/33/EEC Konsey Direktifi (Council Directive)

Tarihsel olarak Avrupa'da çocuk işçiliği zorunlu eğitimin özendirilmesi amacıyla çalışmaya ilişkin yaş sınırlandırmalarını içeren yasalarla yasaklanmıştır. Direktif, 1989'da kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı üzerine inşa edilmiştir.[34] Direktif,[35] üye ülkelerin, çocukların çalıştırılmalarını yasaklamak üzere gerekli önlemleri almalarını öngörmektedir. Asgari çalışma ve istihdam yaşı ulusal mevzuatla öngörülen tam zamanlı zorunlu eğitim yaşının veya her halükarda 15 yaşın altında olmamalıdır.

AB mevzuatı, 18 yaşından küçüklerin çalışamayacağı işleri, çalışma saatlerini, dinlenme sürelerini belirliyor. Bu doğrultuda "genç kişi" tanımına 18 'in altındaki herkes, "ergenlik çağındaki kişi" tanımına 15 yaşından büyük 18 yaşından küçük kişiler, "çocuk" tanımına ise 15 yaşından küçükler giriyor.

---

[33] İktisadi Kalkınma Vakfı, "Uluslararası Çalışma Örgütü Küresel İstihdam Konusundaki Yıllık Raporunu Yayımladı", İKV E-Bülteni, 24-31 Ocak 2012, s.17.

[34] Özker Özgür,"12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü" Semineri, (Çevrimiçi) http://www.badev.org/proje_detay.asp?turid=1, 27.01.2012.

[35] Official Journal L 216 , 20/08/1994 P. 0012 – 0020, (Çevrimiçi) http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do%3Furi%3DCELEX:31994L0033:en:HTML, 26.01.2012.

Ergenlik çağındaki çocukların çalışması çok kesin kurallarla ve sıkı bir biçimde düzenlenmektedir. Bu nedenle, işverenler, gençlerin çalışma koşullarının yaşlarına uygun olmasını sağlamak zorundadır. Üye ülkeler, gençlerin ekonomik istismarları ile sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye sokacak herhangi bir çalışmayı önleyecek önlemleri alacaklardır.[36] Ayrıca üye ülkeler, gençlerin sağlık ve güvenliklerinin planlanması, uygulanması ve yönlendirilmesi konusunda 89/391/EEC Konsey Direktifinin[37] 7 nci maddesinde sözü edilen koruyucu ve önleyici hizmetleri sağlayacaktır.

Üye ülkeler çocukların çalışmalarını yasaklayan mevzuat hükümlerini aşağıdaki durumlarda da uygulama hakkına sahiptirler:

-Hafif iş olarak tanımlanan işlerde çalışan çocuklar ve her bir durum için ayrıca saptanmak üzere kültürel, sanatsal, spor ve reklam faaliyetleri ile ilgili faaliyetleri yürüten çocuklar,

-En az 14 yaşında olup iş ve eğitimin birlikte yürütüldüğü işlerde veya yerinde işi öğrenme programı çerçevesinde çalışan çocuklar.

Üye ülkeler, gençlerin tecrübesizliği, mevcut ve potansiyel risklerden habersiz olmaları veya henüz yeterince olgunlaşmamış olmaları sonucu güvenlik, sağlık ve gelişmeleri için özel risk oluşturan her türlü unsurdan korunmalarını sağlamalı ve gençlerin aşağıdaki işlerde istihdamını yasaklamalıdırlar:

-Fiziksel ve psikolojik kapasitelerini aşan işler,

-Gençlerin güvenliğe dikkat etmemeleri veya eğitim ya da tecrübe eksikliğinden dolayı engellenemeyen kaza riski içeren işler,

-Aşırı sıcak veya soğuk veya gürültü ya da titreşimden dolayı sağlık için risk oluşturan işler

-Radyasyona zarar verecek ölçüde maruz kalma.

Gençler için öngörülen çalışma saatleri aşağıda belirtilmiştir:

-İş-eğitim veya yerinde iş tecrübesi programı çerçevesinde yapılan işlerde günde sekiz haftada 40 saat,

---

[36] Stefaan Hermans, **Avrupa Birliğinin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Ekim 2001, s.36.

[37] http://www.isguvenligi.net/mevzuat/ab_isig_direktifi.pdf, 26.01.2012.

-Okula devam gerektiren saatler dışında okul döneminde yapılan işlerde bir okul gününde 2 saat ve haftada 12 saat,

-Okulun açık olmadığı zamanda en az bir hafta süre boyunca ifa edilen işlerde günde 7 ve haftada 35 saat; bu sınırlar çocukların 15 yaşına erişmesi halinde günde 8 ve haftada 40 saate çıkarılabilir,

-Ulusal mevzuat uyarınca artık tam zamanlı eğitim alma zorunluluğu bulunmayan çocuklar tarafından yapılan hafif işlerde günde 7 ve haftada 35 saat.

AB'ye uyum için genellikle aday ülkelerden şu konularda çalışmalar yapılması bekleniyor;

-Tehlikeli işlerin belirlenmesi

-Gençlerin yüksek kaza riski taşıyan işlerde çalışmasının yasaklanması

-Kültürel faaliyetler için izin sistemi geliştirilmesi

-AB mevzuatına göre "genç" ve "çocuk" tanımlarının yapılması

-Çocuk ve gençlerin çalışma sürelerinin belirlenerek eğitimlerini engelleyecek işte çalışmalarının engellenmesi

Türkiye'de AB 'ye uyumlu mevzuatta;

-18 yaşın altındaki her birey çocuk olarak kabul ediliyor.

-14 yaşın altında ve ilköğretimi tamamlamamış çocukların çalışması yasak.

-14 yaşında, ilköğretimi tamamlamamış ve 15 yaşını doldurmamış olanlar "çocuk işçi" olarak tanımlanıyor.

15 ve 18 yaş arasında çalışanlar ise "genç işçi" olarak adlandırılıyor.[38]

4.5.3. PROGRESS Programı

PROGRESS programı beş alanda AB politikalarının geliştirilmesi ve koordinasyonunu sağlayan bir finansal araçtır.[39]

-İstihdam

-Sosyal içerme ve sosyal koruma

-Çalışma koşulları

-Ayrımcılıkla mücadele

-Toplumsal cinsiyet eşitliği

[38] Özgür,"12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü" Semineri, (Çevrimiçi) http://www.badev.org/proje_detay.asp?turid=1, 27.01.2012.
[39] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=327, 12.02.2012.

Progress, AB üye ülkeleri ve aday ülkelere açık bir programdır. Avrupa'nın 2020 yılına kadar akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için yoksulluğun azaltılması hedefi AB'nin en önemli stratejisidir. AB liderleri 2020 yılına kadar yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele kapsamında 20 milyon insanın rehabilite edilmesini taahhüt etmektedirler. Yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı Avrupa platformu hedefe ulaşmak için her düzeyde çalışmaktadır.

Bugün AB toplam nüfusunun %16'sına tekabül eden 80 milyon insan ortalama hane halkı gelirinin altında yaşamaktadır. Ayrıca AB'deki çocukların %10'u yoksulluk riski altındadır. Avrupalıların yaşam koşullarına bakıldığında, Avrupa nüfusunun %17'si yoksulluktan mustarip ve ciddi kaynak yetersizliği altındadırlar.

AB, çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak için Avrupa Komisyonunun (2008/867/EC) Tavsiye Kararı kapsamında, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının 34 üncü maddesinde yeterli kaynaktan yoksun herkes için sosyal ve konut yardımı hakkından yararlanılacağı, yoksulluk ve sosyal dışlanma konusunda Topluluk referansı aracı olarak kabul edilen 92/441/EEC Konsey Tavsiye Kararının tam olarak uygulanmasına devam edileceği, yoksulluk ve işsizlikle mücadele için sosyal koruma sistemlerinin modernizasyonu ve aktif işgücü piyasasına katılımın ve kaliteli hizmetlere erişimin sağlanması, yerellik ilkesine uygun olarak, üye devletlerin yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde farklı durum ve ihtiyaçlar karşısında ulusal politikalar belirlemekle yükümlü oldukları ifade edilmektedir.[40]

Türkiye'nin aktif olarak katılım sağladığı Birlik PROGRESS Programı 2007-2013 yıllarını kapsayan, AB'nin istihdam, sosyal içerme ve koruma, çalışma koşulları, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele alanlarını kapsamaktadır. 628 milyon Avro bütçeli program söz konusu alanlarda mevcut 4 Birlik programının (Ayrımcılıkla Mücadele; Kadın-Erkek Eşitliği; Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk ile Mücadele; İstihdamı Teşvik Önlemleri) yerini almakta ve Avrupa Komisyonu İstihdam ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. İstihdam, sosyal koruma ve içerme, çalışma şartları, ayrımcılıkla mücadele ve çeşitlilik ve toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere beş bölümden oluşan PROGRESS

[40] http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008H0867:EN:NOT, 12.2.2012

Programı'nın bütçesi 743,25 milyon Avro'dur ve söz konusu alanlarda sunulacak projelere destek amacıyla kullanılacaktır.

4.5.4 Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesinin "Çocukların İnternette Korunması Programına" İlişkin Görüşü

28 Şubat 2001'de Brüksel'de söz konusu komite tarafından açıklanmıştır. Bu program, özellikle çocukların internette korunmalarına yönelik olduğu için önemlidir. Programda Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'nde öne çıkan çocukların nesne olarak pornografik içerikte kullanılmasının önüne geçilmesi kaygısından çok çocukların internetteki şiddet, alkol reklamı ve pornografik içerikten korunması kaygısı öne çıkmış ve bunlara ilişkin önlemler eylem planına dahil edilmiştir. Çocukların bu tür sitelerin hedeflenen müşteri kitlesi olmadığı çünkü çocukların ödeme yapmadıkları sürece iyi müşteriler olmadıkları ancak yine de bu tür sitelere girişin kolay olduğu ve bu yüzden çocukların zararlı etkilere açık olduğu belirtilmiştir.

Komisyonun programla gerçekleştirilmesini istediklerinden biri de üye ülkelerde başvuru hatları oluşturulması ve bunları üstlendikleri önemli role uygun tanıtım bütçesi verilmesidir. Ayrıca bu konuda polisin uzmanlık üniteleri oluşturması ve yapacakları soruşturmalar için en güncel ve en uygun bilgisayar donanım ve yazılıma sahip olmalarının sağlanmasının gerektiği belirtilmektedir.

Komisyonun dikkatini çektiği bir diğer konu da altı yaşında bir çocuğun dahi pornografik içeriği görebildiğine göre zarar verici içerik kavramının tanımlanması ve ona uygun koruma sağlanmasının daha da önem kazandığıdır. Nitekim bu tanımlama çalışmanın ilk bölümünde değinilmiş olan Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'nde yapılmıştır. Program, çocukların internetten gelebilecek diğer zararlara da karşı korunması için yapılabilecek eylem planlarının belirtilmesi ile sonuçlanmış ve birliğin bu konudaki kararlılığı açıklanmıştır.[41]

4.5.5. Avrupa Birliği Ortak Çocuk Hakları Stratejisi

4 Temmuz 2006 tarihinde yayınlanan ve "Avrupa Birliği Ortak Çocuk Hakları Stratejisine Doğru" isimli bu belge çocuk haklarına dikkat çekmekle kalmayıp yapılması gerekenler hakkında da temel prensipleri ortaya koyan bir belge

[41] Dülger, **a.g.e.,** s.1485-1496.

niteliğindedir.

Bu belgede temel vurgu yapılan konunun çocuk haklarının başlı başına ayrı bir konuda ele alınması ve insan hakları genel başlığı altında bir alt başlık olarak değerlendirilmemesi gerekliliğidir.

Belge durum tespiti yaparak dünya nüfusunun 1/3'ünü oluşturan çocukların eğitim, barınma gibi temel haklarının bile dünyanın birçok ülkesinde daha tam anlamıyla kabul görmemiş bulunduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği çocuk haklarını uluslararası gündemin ilk sıralarında tutmayı ve özellikle üye ve aday ülkelerinden bu konuda daha fazla dikkat göstermelerini istemekte ve benzer durumdaki üye ve aday ülkelere dikkat çekmektedir.[42]

Temel olarak 7 konu ana hedef olarak belirlenmiştir. Bunlar ;

-Çocukların acil ihtiyaçlarının farkında olmak ve var olan sivil toplum faaliyetlerini güçlendirmek,

-Gelecekteki Avrupa Birliği eylemlerini çocuk haklarına öncelik vererek planlamak,

-Avrupa Birliği Devletlerinin çocuk yasalarının ve Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin uyumluluğu,

-Çocuk Haklarına yönelik çalışan sivil toplum kuruluşları için bir danışma ve eşgüdüm merkezi kurulması,

-Çocuk Hakları ile ilgilenen uzmanların arttırılması için çalışmalar yapılması,

-Çocuk Hakları farkındalığını arttırmak için çocuklara ve ailelerine bilgi verecek bir komisyon stratejisi hazırlamak,

- Avrupa Birliği Komisyonu üyesi bir Çocuk Hakları Koordinatörlüğü kurmak.

Bu hedeflere ulaşılabilmesi için eylem planı olarak aşağıda belirtilen planın uygulanmasının düşünüldüğü vurgulanmaktadır. Bu plan şunları kapsamaktadır;

-Avrupa Konseyi ve diğer uluslararası kuruluşların da işbirliği ile hazırlanacak, konu ile ilgili bilgilerin üye ve aday ülke dillerinde yer alacağı bir internet sitesi hazırlamak,

[42] Oğuz Polat, Avrupa Birliği Ortak Çocuk Hakları Stratejisi, (Çevrimiçi) http://www.sosyalhizmetuzmani.org/eucocukhaklari.htm, 01.02.2012.

-Tüm Avrupa'da geçerli tek bir numara ile ulaşılabilen Çocuk Yardım Hattı oluşturmak,

-Avrupa Birliği ve Avrupa Komisyonu bütçelerini hazırlarken çocuk haklarını göz önünde tutup onlara daha fazla pay ayırmak,

-Çocuk haklarına dair bir "Yeşil Kitap" hazırlamak.

Ayrıca Avrupa Birliği, 2000 yılında oluşturduğu büyüme ve istihdamı artırmayı hedefleyen Lizbon Stratejisi ile, kuruluş ilkeleri arasında yer alan dayanışma ve sosyal adalet prensipleri çerçevesinde, 2010 yılına kadar yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde adımlar atmayı hedeflemiştir. Ancak, bu yönde gösterilen tüm çabalara rağmen, bugün halen 80 milyon Avrupalı (AB nüfusunun %16'sı) yoksulluk sınırının altında yaşam koşullarına sahip. Bunun 19 milyonunu ise çocuklar oluşturuyor.[43]

AB, çocuk haklarını evrensel insan haklarının bir parçası olarak görmekte, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dahil olmak üzere uluslar arası ve Avrupa çapındaki anlaşmalar kapsamında bu haklara saygı gösterme taahhüdünde bulunmaktadır. AB, ayrıca, çocukların özel hassasiyetler taşıdıklarını ve esenlik ve gelişme hakkı gibi özel bir grup ihtiyaç ve haklara sahip olduklarını kabul etmektedir. AB, Bin Yıl Deklarasyonu'nu ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'ni benimsemekte ve 2002 yılında gerçekleştirilen "Çocuk Hakları" konulu BM Özel Oturumu'nun sonuç bildirgesinde kabul edilen "Çocuklara Uygun Bir Dünya" adlı Eylem Planı'nı desteklemektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, çocukların esenlikleri için gerekli olan korunma ve bakım hakkı, ifade özgürlüğü, görüşlerinin dikkate alınması hakkı ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocukların üstün çıkarlarının dikkate alınması zorunluluğu gibi çocuk haklarını açıkça tanımaktadır.[44]

AB Konseyi, 2007 yılı sonunda, "Çocuk Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için AB Kılavuzunu kabul etmiş ve çocuklara yönelik her türlü şiddetle mücadele konusunu ilk öncelik alanı olarak belirlemiştir. AB Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Genel Müdürlüğü bünyesinde bir çocuk hakları birimi kurulmuştur. 2009 yılı itibariyle AB'nin "Gençlik – Yatırım Yapmak ve Güçlendirmek" isimli bir de

[43] Kriter Dergisi, "80 Milyon Avrupalı Yoksulluk Sınırının Altında" Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber-Yorum Dergisi, İstanbul, No:44, Şubat 2010, s.30-33.
[44] UNICEF, **Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu**, s.118-119.

gençlik stratejisi bulunmaktadır. Stratejide gençlerin toplumdaki en hassas kesimlerden birini oluşturduğu kabul edilmekte, eğitim ve istihdam alanında gençlik için daha fazla fırsat yaratılması, gençlerin topluma erişim ve tam katılımının sağlanması ve genç eğitimi, istihdam, yaratıcılık ve girişimcilik, sosyal içerme, sağlık ve spor, sivil katılım ve gönüllülük alanlarında atılacak bir dizi adım sayesinde gençlik ile toplum arasındaki dayanışmanın güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

4.6. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZENLEMELERİ VE TÜRKİYE

Türkiye ve AB arasında imzalanan belgeler ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak amacı ile imzalanmıştır.

4.6.1. Katılım Ortaklığı Belgeleri

AB tarafından hazırlanan, aday ülkelerin Kopenhag ölçütleri doğrultusunda yerine getirmek zorunda oldukları, kısa ve orta vadeli önceliklerin belirlendiği yol haritası belgesidir. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), tek taraflı biçimde Konsey tarafından hazırlanır. Konsey, KOB ile aday ülkelerin yerine getirmek zorunda oldukları, siyasi, ekonomik ölçütleri ve mevzuata ilişkin uyum konularını belirler. Türkiye için 8 Mart 2001 (2001/235/AT), 19 Mayıs 2003 (2003/398/EC), 23 Ocak 2006 (2006/35/AT) ve 18 Şubat 2008 (2008/157/EC) olmak üzere toplam dört KOB hazırlanmıştır.[45]

2008 KOB'de Çocuk Koruma Yasasının tam anlamıyla uygulanması ile çocuk haklarının AB ve uluslararası standartlarla uyumlu hale gelecek biçimde korunması hususunun teşvik edilmesi ve çocuk işçiliği ve sokak çocuklarının durumunun iyileştirilmesi ve sorunlarıyla mücadeleye devam edilmesinin ve AB standartlarına ve ilgili ILO sözleşmelerine uygun olmasının sağlanması yer almaktadır.

Ayrıca, Türkiye'deki kayıt dışı çalışmayla ilgili bir analizinin yapılması ve müktesebatın tüm iş gücünü kapsayacak şekilde uygulanması için genel bir eylem planı çerçevesinde bu problemi çözmek için bir planın tasarlanması, Ortak Sosyal İçerme Belgesi ve İstihdam Politikası Öncelikleri Ortak Değerlendirme Belgesi ile

[45] Kar, **a.g.e.,** s. 451-452.

ilgili çalışmaların bitirilmesi ve her iki izleme sürecinin aktif olarak uygulanması hükümlerini içermektedir.[46]

4.6.2. Ulusal Programlar

Ulusal programlar aday ülkelerin Birlik müktesebatını iç hukuklarına nasıl aktaracağını gösteren ulusal söz belgeleridir. Aday ülkelerin hükümetleri, KOB' nin yönlendirme ve düzenlemelerinin ışığında Birlik mevzuatını Anayasa, yasa ve diğer mevzuata hangi sürede ve hangi yasal araçlarla aktarılacağını, yapılacak değişiklikleri ve mevzuatın tarihini ulusal programlarla açıklamaktadır. Ulusal Programlarda siyasi ölçütler ve AB mevzuatına ilişkin kısa ve orta vadeli hedefler yer almaktadır.[47]

Türkiye tarafından 2001, 2003 ve 2008 yıllarında Ulusal programlar hazırlanmış, Resmi Gazetede yayımlanmış ve AB'ne sunulmuştur.

2008 Ulusal Programı'nda "Siyasi Kriterler" bölümü altında "Çocuk Hakları" başlığında, uluslararası standartlar doğrultusunda çocuk haklarının korunmasına ilişkin çalışmalar sürdürüldüğü, BM ve Avrupa Konseyi'nin çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukuk belgelerine taraf olunmaya devam edileceği, sokakta yaşayan veya çalıştırılan çocuklar sorununun çözümüne yönelik çalışmaların sürdürüleceği, çocuk işçiliğiyle mücadele çalışmalarına devam edileceği, "Şiddet Suçu Mağduru Çocuklara Yardım Hakkında Kanun Tasarısı" nın Meclise sevk edileceği, çocuklara yönelik şiddetle mücadele konusunda polislere bilgilendirme amaçlı eğitimler verildiği ifade edilmektedir.[48]

---

[46] http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 05.02.2012.
[47] Kar, **a.g.e.,** s. 453.
[48] Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, Gür Kopyalama Merkezi, Ankara 2008, s. 11.

Tablo 6: Mevzuat Uyum Takvimi (AB Müktesebatının iç hukuka aktarılması)[49]

NO	Yürürlükteki AB mevzuatı	Taslak Türk mevzuat	Kapsam	Sorumlu kurum	Yayım tarihi
4	94/33/AT sayılı Direktif	4857 sayılı İş Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Kanunun 71 inci maddesine göre 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak İş Kanunu çocukların çalıştıkları tüm alanları kapsamamaktadır. Onsekiz yaşını doldurmamış çocukların, sinema, tiyatro, müzik, bale, dans gibi güzel sanatlar kapsamındaki işlerle sirk, radyo, televizyon, film çekimi, reklamcılık ve modellik gibi sanatsal faaliyetlerde çalıştırılmasına yönelik olarak mevzuatımızda gerekli düzenlemelerin yapılması	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2009-2010
5	182 Sayılı ILO Sözleşmesi	Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesine Dair Başbakanlık Genelgesi	Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program çerçevesinde belirlenen hedef gruplardaki çocuk işçiliğinin (sokakta çalışma, küçük ve orta büyüklükteki işlerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma ve tarımda aile işleri dışında gezici ve mevsimlik tarım işlerinde çalışma) 10 yıllık bir süre içerisinde, bütüncül, katılımcı ve çok taraflı yaklaşımlarla önlenmesi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2009
6	89/391/AET sayılı Direktif	İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu	İş sağlığı ve güvenliği alanındaki AB mevzuatına uyum sağlanması	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Devlet Personel Başkanlığı	2009

[49] Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **a.g.e.,** s.210.

Tablo 7: Mevzuat Uyum Takvimi (Temel Haklar)[50]

No	Yürürlükteki AB Mevzuatı	Taslak Türk Mevzuatı	Kapsam	Sorumlu Kurum	Yayım tarihi
3	20 Kasım 1089 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara ve ailelerine hizmet veren Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği	Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara ve ailelerine hizmet veren Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının düzenlenmesi	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü	2009
4	20 Kasım 1089 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Yönetmeliği	Suça sürüklenen, suça sürüklenme riski bulunan, ceza infaz kurumundan salıverilip de korunma ve desteğe ihtiyacı olanlardan, haklarında bakım tedbiri kararı/korunma kararı alınan çocukların; temel gereksinimlerinin karşılanması, fiziksel, duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenerek gerekli mesleki müdahalelerin gerçekleştirilmesi, aile ve yakın çevrelerine dönmelerinin veya bir sonraki sosyal hizmet modeline hazır hale gelmelerinin sağlanması amacıyla oluşturulan ve/veya işbirliği protokolleriyle işletilen Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin kuruluş, teşkilat ve işleyişi ile ilgili düzenlemelerin yapılması	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü	2009
5	20 Kasım 1089 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Yönetmeliği	Suç mağduru olan çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması, fiziksel, duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenerek gerekli mesleki müdahalelerin gerçekleştirilmesi, aile ve yakın çevrelerine dönmelerinin veya bir sonraki sosyal hizmet modeline hazır hale gelmelerinin sağlanması amacıyla oluşturulan ve/veya işbirliği protokolleriyle işletilen Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezlerinin kuruluş, teşkilat ve işleyişi ile ilgili düzenlemelerin yapılması	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü	2009

[50] Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **a.g.e.,** s.247-248.

6	20 Kasım 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	Çocuk Hakları İl Çocuk ve Yetişkin Komiteleri çalışma usul ve esaslarına ilişkin Başbakanlık Genelgesi	Çocuk Hakları İl Çocuk ve Yetişkin Komitelerinin çalışma usul ve esaslarıyla, uygulamada karşılaşılan sorunların çözümü, farklı uygulamaların ortadan kaldırılması ve uygulamada birlikteliğin sağlanması için uyulması gereken hususların düzenlenmesi	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü	2009

4.6.3. İlerleme Raporları

Avrupa Komisyonu tarafından her yıl düzenli olarak hazırlanan İlerleme Raporları, aday ülkelerin AB ilke ve mevzuatları konusunda sağladıkları gelişmeleri rapor ettikten sonra, Konsey aday ülkenin üyelik durumu ile ilgili kararını vermektedir. İlerleme raporlarında aday ülkenin Kopenhag ölçütlerine uyumu, siyasi ölçütler ve mevzuata uyum başlıkları altında kısa ve orta vadeli biçimde değerlendirilmektedir.[51] 1998-2011 yılları arasında toplam 13 ilerleme raporu hazırlanmıştır.

AB, Kopenhag Kriterleri'ne dayanarak, aday üye ülkelerde çocukların korunmasına ilişkin reformların gerçekleştirilmesini teşvik etmekte ve çocuk haklarındaki ilerlemeleri izlemektedir. Buna paralel olarak, yıllık ilerleme raporlarının çeşitli bölümlerinde çocuklara sıkça atıfta bulunulmakta ve Katılım Öncesi finansman, çeşitli şekillerde çocuk haklarına fayda sağlayacak şekilde kullanılabilmektedir. Türkiye'ye ilişkin 2009 yılı ilerleme raporu, çocuk adaleti ile ilgili bir dizi meseleye vurgu yapmaktadır.[52] Rapor aynı zamanda çocuk yoksulluğu, eğitime erişimde bölgesel eşitsizlikler, kız çocuklarının eğitime erişimi, kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet, çocuk işçiliği, çocukların ana dilde eğitimi ve çocuklara yönelik zihinsel tıbbi bakım gibi konulara da atıfta bulunmaktadır. AB katılım süreci, sosyal içerme ve yoksulluk bakımından da çocuklar üzerinde önemli etkilere sahiptir. AB, sosyal refah sistemlerinin reforme edilmesine yardımcı olmak üzere AB'ye aday

[51] Çelik, **a.g.e.,** s.454.
[52] http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf, 01.02.2012.

üye ülkelerle çalışmalar yürütmekte, Ortak İçerme Memorandumu'nda eylem öncelikleri belirlenmektedir.

2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporunda, "Siyasi Kriterler" başlığı altında, çocuk hakları ile ilgili olarak, 2010-2011 eğitim döneminde okul öncesi eğitim gören çocukların oranın önceki yıla göre arttığı, öğretmen sayısında da artış olduğu, İlköğretime (1-8. sınıflar) kayıt oranın artmış olduğu ve ilköğretimde kız – erkek öğrenci sayısı arasındaki farkın neredeyse ortadan kalktığı, ortaöğretimde (9-12. sınıflar) erkek öğrencilerin kayıt oranı % 67,5'ten % 72,3'e, kız öğrencilerin kayıt oranının ise % 62,2'den % 66,1'e yükseldiği, böylece kız – erkek öğrenci sayısı arasındaki farkın cüzi miktarda da olsa arttığı, Türkiye'nin, Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesini imzaladığı dile getirilmektedir.[53]

Ancak, özellikle mevsimlik işçi ailelerindeki çocukların ve Roman çocukların okulu bırakma oranının endişe kaynağı olmaya devam ettiği, okulu bırakma riski olan çocuklara yönelik erken uyarı sisteminin desteklenmesine ve tam olarak kullanılmasına ihtiyaç bulunduğu, ilköğretim ve ortaöğretime kayıt konusunda bölgesel farklılıkların devam ettiği, Türkiye'nin, özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi hakkındaki mevzuatı kabul ettiği; ancak, bu mevzuatın tam olarak uygulanması ve uygulamanın izlenmesine ilişkin sistemin kurulması için gerekli kaynakların sağlanmasının gerekli olduğu,

Yine Raporda; çocuklar arasındaki yoksulluk oranının orantısız şekilde yüksek olduğu, altı yaşın altında olanlar için, tüm yoksulluk vakalarında bu oran % 24 civarında iken, kırsal kesimdeki tüm yoksulluk vakalarında ise % 49 civarında bulunduğunun ifade edildiği,

Çocuklara yönelik aile içi şiddetle mücadele edecek etkili bir mekanizma mevcut olmadığı, çocuklara yönelik şiddetle mücadele dahil olmak üzere, çocuk hakları konusunda daha fazla bilinçlendirme ihtiyacı bulunduğu, çocuk yuvalarına yerleştirilen çocukların, toplum temelli bir yaklaşım ile yuvalardan çıkararak topluma kazandırmayı destekleyen girişimler mevcut olduğu, bununla birlikte, toplum temelli bakım hizmetleri hâlâ sınırlı olup, bu hizmetlerin içerik ve kapsam

[53] http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, 05.02.2012.

yönünden geliştirilmesi gerektiği, tam zamanlı çocuk yuvalarındaki şartların iyileştirilmesi, bu kurumlardaki personelin eğitilmesi ve alternatif bakım modellerinin geliştirilmesine ihtiyacı bulunduğu,

Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda henüz ölçülebilir bir ilerlemenin kaydedilmediği, mevsimlik tarım ve göçmen çocuk işçiliği ile ilgili saha çalışmasının devam ettiği, bu alanda idari kapasitenin yetersiz kaldığı ve ulusal düzeyde izleme ve teftiş sistemi bulunmadığı, çalışan çocukların sayısı ve durumu ile ilgili güncel veri eksikliğinin bulunduğu, çocuk işçiliğini ortadan kaldıracak entegre bir sistemin mevcut olmadığı,

Çocuk adaleti ile ilgili olarak, Haziran 2010'da Terörle Mücadele Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve diğer yasal düzenlemelerde yapılan değişikliklerden sonra, çocukların, kolluk kuvvetlerine mukavemet etmeleri veya terör örgütlerini destekleyen gösterilerde propaganda suçu işlemeleri halinde, terör suçu veya terör örgütü üyesi olma suçuyla cezalandırılamayacağının öngörüldüğü, söz konusu Kanunun aynı zamanda, Terörle Mücadele Kanununda yer alan "ağırlaştırıcı nedenlerin" çocuklara uygulanmayacağını ve çocukların sadece çocuk mahkemelerinde veya çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanacağını öngördüğü, Kanunun henüz tam olarak uygulamaya geçirilemediği, Mayıs 2011'e kadar, sadece 11 tanesi faaliyet gösteren toplam 20 adet çocuk ağır ceza mahkemesinin kanunla kurulduğu, kanunla kurulan toplam çocuk mahkemesi sayısının 75 olduğu, bunlardan 60 tanesinin faaliyete geçtiği, Çocuk Koruma Kanunu uyarınca, 81 ilde çocuk mahkemelerinin kurulmasının gerektiği, bu mahkemelerin olmadığı illerde, çocukların, yetişkinler için olan mahkemelerde yargılandığı, çoğu ilde, çocukların yargılama öncesi tutukluluk hallerinde kullanılabilecek veya çocukların yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulmalarını ve gerekli psikolojik desteğe ulaşmalarını sağlayacak uygun imkanların henüz bulunmadığı,

Çocuk mahkemelerinde davaların çoğu kez uzun sürdüğü, bazı davalarda, çocuk mahkemeleri, hükmün açıklanmasının geriye bırakılmasına, hapis cezasının alternatif yaptırımlara çevrilmesine veya terörle ilgili suçlarda cezanın ertelenmesine karar verildiği, uygulamada, eğer bir çocuk tekrar tutuklanmışsa bu seçeneklerin dikkate alınmadığı, yaşları 12 ila 18 arasında değişen yaklaşık 2500 çocuğun hapishanede bulunduğu, ancak, çocuklar için hapis cezası en son başvurulan ceza

yöntemi olması ve mümkün olan en kısa süreyi kapsaması gerektiği, tutuklu ve hükümlü olarak hapiste bulunan çocukların sayısının azaltılması için çaba gerektiği, ülkenin hiçbir bölgesinde kapalı ıslahevi bulunmadığı,

Raporda, eğitim, çocuk işçiliği ile mücadele, sağlık, idari kapasite ve koordinasyon dahil, bütün alanlarda çabaların artırılması gerektiği, genel olarak, çocuklar için daha fazla önleyici ve rehabilitasyon amaçlı tedbirlerin alınması gerekmekte olduğu, bunun yanında, yürürlükteki mevzuat ile uyumlu şekilde daha fazla çocuk mahkemesi kurulması ve çocukların tutukluluk hallerinin asgari düzeye indirilmesi, tutukluluk hali mutlaka gerekliyse bunun uygun koşullar altında gerçekleşmesinin sağlanması şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

"Sosyal Politika ve İstihdam" başlığı altında, sosyal koruma, sosyal yardım, kadınlar, çocuklar, engelliler ve aile konularından sorumlu olan bazı kurumları, bu alandaki kurumsal dağınıklığın giderilmesi amacıyla birleştiren bir Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulduğu, ücretsiz sosyal yardım hattının, sağlanan hizmetlerin erişilebilirliğini ve hızını artırdığı, çocuklar ve engelli kişiler için evde bakım hizmetlerinin iyileştirmesini öngören 2011-2013 dönemini kapsayan Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planının kabul edildiği, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından işletilen hizmet birimlerinin sayısının arttığı, ancak, Kuruma ait bazı bakım merkezlerindeki koşulların endişe kaynağı olmaya devam ettiği, aile hekimliği sisteminde ilerleme kaydedildiği, Türkiye'nin, düşük gelirli ailelerin çocuklarının ve sosyal güvenlik sistemi tarafından bakmakla yükümlü olunan kişi olarak kapsanmayan kişilerin sağlık masraflarını karşılamaya başlandığı belirtilmektedir.

Sonuç olarak, AB 2011 yılı İlerleme Raporu, çocuk hakkı ihlallerine ilişkin karanlık bir tablo çizmektedir. Elimizdeki son verisel kaynak olan bu rapora göre;

-Ortaöğretim okullaşma oranında cinsiyetler arasındaki farkta artış olduğu,

- Okul kitaplarından cinsiyetle ilgili önyargıların tam olarak kaldırılmadığı,

-Çocuklar arasındaki fakirlik oranının orantısız şekilde yükseldiği, altı yaşın altında olanlar için bu oranın yüzde 24, kırsal kesimde ise yüzde 49 civarında olduğu,

-Çocuklara yönelik aile içi şiddetle mücadele edecek etkili bir mekanizmanın bulunmadığı,

-Tam zamanlı çocuk yuvalarındaki şartların iyileştirilmesi gerektiği,

-Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda henüz ölçülebilir bir gelişmenin olmadığı,

-Çocuk işçiliğini ortadan kaldıracak entegre bir sistemin bulunmadığı,

-Terörle Mücadele Kanunu'nda, "ağırlaştırıcı koşulların" çocuklara uygulanamayacağı ve çocukların sadece çocuk mahkemelerinde veya çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanacağı öngörülmesine rağmen kanunun tam olarak uygulanmadığı,

-Çocuk ıslahevi sayısının yetersiz olduğu

-Çocuk Koruma Kanunu, 81 ilde çocuk mahkemelerinin kurulmasını gerektirmesine rağmen, bu mahkemelerin olmadığı illerde çocukların, yetişkin mahkemelerinde yargılandığı,

-Çocuk mahkemelerinde davaların uzun sürdüğü,

-Yaşları 12-18 arasında değişen 2 bin 500 çocuğun hapishanede bulunduğu, ancak çocuklar için hapis cezasının en son başvurulan ceza yöntemi olması ve en kısa süreyi kapsaması gerektiği, 2010 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de 0-18 yaş grubun, nüfusun yüzde 35'ini oluşturduğu ifade edilmektedir.

Raporda yer alan ifadeler sosyal politika ve istihdam konuları ile incelendiğinde Türkiye'nin AB sosyal politika mevzuatına ilişkin ciddi uyarılar aldığı, çok az ilerleme kaydettiği ve temel haklar konusunda başarılı bir eğilim sergilemediği görülmektedir.

Sosyal politikalar ve istihdam politikaları açısından, Türkiye ve AB arasındaki mevzuat farklılıkları, Anayasa değişiklikleri ve AB'ye uyum paketleri ile önemli ölçüde giderildiği halde AB'ye uyum sürecinde bireysel hak ve özgürlükler ile sivil hak ve özgürlükler alanında yaşanan hızlı değişim, sosyal haklar alanında yaşanamamıştır. Sosyal politika ve istihdam politikaları ile ilgili olarak Türkiye'deki temel sorunların uygulamadaki eksikliklerden kaynaklandığı görülmektedir.[54]

4.6.4. Avrupa Birliği "IPA" Mali Yardım Sistemi / 2007–2013

AB'ye giriş sürecinde Türkiye için uygulanan "Katılım Öncesi Mali Yardım" döneminin sona ermesiyle Türkiye ve diğer aday ülkelerinin tamamını tek çatı

[54] İktisadi Kalkınma Vakfı, **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Sosyal Politika**, s.38.

altında toplayan IPA (Instruments for Pre-accession Assisstance) Programı başlamıştır.

Türkiye'nin son yıllarda faydalanmakta olduğu AB mali yardımları temel olarak iki dönemde ele alınabilir:

Birinci dönem; 1996 –2001 yıllarını kapsayan ve Akdeniz ülkelerine yönelik olan "MEDA Çerçeve Anlaşması" dönemidir. Hazırlık çalışmaları bu dönemde yapılmış olan bu yardımların bir kısmının uygulamaları "Katılım Öncesi Mali Yardım" kapsamına alınmıştır.

2002 yılı mali yardım programıyla başlayan ikinci dönemde; Türkiye MEDA kapsamından çıkartılarak "Katılım Öncesi Mali Yardım" başlıklı fon kapsamına alınmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin daha önceden sınırlı olarak faydalandığı yardımlar tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardıma dair 2500/2001 sayılı Çerçeve Tüzük kabul edilmiş ve 2002 yılının Ocak ayında yürürlüğe girmiştir.[55]

2007 yılından itibaren Avrupa Birliği, Katılım Öncesi Mali Yardımları yeniden ele almıştır. PHARE, ISPA, SAPARD gibi aday ülkelere yönelik AB mali yardımları ve "Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım" 1085/2006 sayılı IPA Tüzüğü ile tek bir çatı altına toplanmıştır. Söz konusu Konsey Tüzüğünün 3 üncü maddesi uyarınca çıkarılan 2499/2007 sayılı Komisyon Tüzüğü IPA yapılanması ve isleyişini ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Gelinen noktada IPA faydalanıcısı ülkeler ile AB arasında ikili anlaşmalar imzalanacak ve Türkiye'ye yönelik IPA yapılanmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. Bu ve bundan sonraki gelişmeleri de üçüncü dönem olarak adlandırmak daha doğru olacaktır: 2013 yılına kadar olan donemi kapsayacak şekilde Avrupa Birliği'nin, Katılım Öncesi Mali Yardımlarını yeniden ele alarak PHARE, ISPA, SAPARD gibi aday ülkelere yönelik AB mali yardımları ve "Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım" başlıklı fonu tek bir çatı altında topladığı IPA sistemi yeni dönem olarak ele alınacaktır.

Şu anda bağlayıcı olan temel mevzuattan bazıları:

-17.07.2006 IPA Tüzüğü

-12.07.2007 IPA Uygulama Tüzüğü

[55] Sedat Ergenç, "AB Fonları (IPA), Yağma Yok!!!", (Çevrimiçi) http://sedatergenc.blogcu.com/ab-fonlari-ipa-yagma-yok/8279509, 02.02.2012.

-24.12.2005 Çerçeve Anlaşması

-2005/18 "Katılım Öncesi AB'den Sağlanacak Fon Yönetimi" başlıklı Başbakanlık Genelgesi.

IPA uygulaması, aday ve potansiyel aday ülkelerin özellikle aşağıda belirtilen alanlardaki çabalarına destek vermek amacını taşımaktadır;[56]

-Demokratik kuruluşları güçlendirme ve hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanması,

-İnsan hakları ile temel hak ve hürriyetlerin korunması, ilerletilmesi ve azınlık haklarına saygı,

- Kamu yönetimi reformu,

-ekonomik reformların yürütülmesi,

-Sosyal içerme,

-Cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi,

-Sivil toplumun desteklenmesi,

-Bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, barış ve yeniden yapılanmanın ilerletilmesi,

-Yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunma.

Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi (MIPD) 2007-2013 yılları arasını kapsamaktadır. Adalet, içişleri, özel sektör, ulaştırma, enerji, tarım gibi başlıkların içinde "sosyal gelişme" ana başlık olarak ele alınmış, 2007-2010 arasında tüm alanlarda yapılan toplam 2.196,80 Milyon EU'dan %25'ne tekabül eden 546,61Milyon EU, bu alanı ilgilendiren başlıklar için hazırlanan projelere ödenmiştir.

AB ilerleme raporlarında eksiklik olarak belirtilen alanların en kısa sürede ikmalini veya hızlandırılmasını sağlamak/kolaylaştırmak için verilen bu AB fonlarının; etkin kullanımı, projelerin kalıcı sonuçlar doğurması, sürdürülebilir uygulamalar doğurması konusunda Türkiye üzerinde milli bir yük vardır.

[56] Hüseyin Gösterici, Burhan Ormanoğlu, "Avrupa Birliği 'IPA' Mali Yardım Sistemi / 2007–2013 Dönemi Uygulaması", Ankara, **Bütçe Dünyası,** C:II, No:25, Bahar 2007. S.101-114.

SONUÇ

Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1 inci maddesinde, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insan "çocuk" sayılır. Çocukluk, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişmenin hızla sürdüğü, bu nedenle insan yaşamının bekli de en hassas, en özen gösterilmesi gereken dönemlerinden biridir. Kişiliğin önemli bir parçasının şekillendiği bu dönemde, çocuğun yaşamış olduğu deneyimler, belleğinde biriken anılar ya da hayata dair oluşan koşullanmalar, aynı zamanda onun yetişkin yaşlarına da yön verir. Bugün dünyada milyonlarca çocuk, açlık, yoksulluk ve savaş koşullarıyla mücadele etmeye çalışırken, milyonlarcası da sağlıksız, ağır, belki de yasadışı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Çocukların korunmasına yönelik alınan tüm tedbirlere rağmen, ülkemizin pek çok büyük kentinde çocukların sokakta çalışması söz konusudur.[57]

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) bu ihtiyacı karşılamak üzere yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin de imzalayıp onayladığı en geniş katılımlı insan hakları belgesi olmuştur. Çocuklara daha iyi bir gelecek hazırlamak ve çocukların sahip olduğu yaşam standartlarına evrensel bir boyut getirmek adına Birleşmiş Milletlere üye ülkeler bir araya gelerek Çocuk Hakları Sözleşmesini hazırlamışlardır. Sözleşme çocukların "özel durumlarını" tanımlamakta ve gelişimlerinde aile ve devletin ortak sorumluluklarını vurgulamaktadır. Türkiye de 1994 yılında sözleşmeyi imzalayarak sözleşmenin getirdiği sorumlulukları üstlenmiştir.

Halen 186 ülke ÇHS'ni imzalamasına karşın dünyada çocukların büyük bir çoğunluğu ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Toplumsal haklarından yararlanamayarak erken yaşlarda çalışmaya başlayan çocuklar yaşanan önemli ve yaygın sorun alanlarından biridir. Sokaklarda çalışan çocuklar olgusu bütün dünyada kentleşme ile ortaya çıkan bir olgudur. Sokakta çalışan çocuklar günlerinin ve gecelerinin büyük bir bölümünü sokaklarda çalışarak geçirirler. Geceleri evlerine dönseler de çalıştıkları süre içerisinde sokağın tüm tehlikelerine açık durumdadırlar. Genellikle acımasız sokak kültürünün kurbanı olmaları veya zamanla sokakta yaşamayı bir yaşam biçimi olarak görmeleri kaçınılmazdır. Sokakta çalışan

[57] Bahar Özalpuk, Sokakta Çalışan Çocuklar (Diyarbakır Örneği), İzmir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.141.

çocukların eğitim, barınma, beslenme gibi birçok temel haklarından yararlanamadıkları açıktır. Sanayi bölgelerinde çalışan çocukların en azından bir bölümü çıraklık kapsamına alınarak tespit edilmiş ve çalışmaları denetim altına alınmış olmasına rağmen hizmet sektöründe çalışan çocukları korumaya yönelik proje ve politikalar geliştirilememiştir. Çocukların çalıştıkları işyerleri denetimsiz olarak çocukları çalıştırabilmekte ve bu nedenle çocukların emeğinin sömürülmesi daha da ciddi boyutlara ulaşabilmektedir.[58]

Çalışan çocuklar ise biyolojik, psikolojik ve toplumsal gelişimlerini tamamlamadan birer yetişkin gibi iş hayatındaki yerlerini almaktadır. Böylece hem gelişimleri engellenmekte hem de küçük yaştan itibaren iş yaşamının tüm tehlikeleriyle karşılaşmaktadır. Büyük çoğunluğu eğitimlerine devam edememekte ve bu haklarından yararlanamamaktadır. Bunun yanında zamanlarının büyük çoğunluğunu çalışarak geçirdikleri için ailelerinin koruyuculuğundan uzak kalmaktadırlar. Çalışan çocuklar toplumsal kaynaklardan yeterince yararlanamamakta ve gelişimleri için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Çocuk işçiliğinin ortaya çıkaran bir diğer etken de ailenin çocuğu bir üretim aracı olarak algılamasıdır. Özellikle kırsal alanda çocuk yoğun olarak üretime katılmaktadır. Kırsal bölgelerden kentlere yönelen göç ile geleneksel değerleri beraberinde getiren aileler çocuklarını kentlerde de çalıştırmaya devam etmektedir.

Çalışan çocukların yoğunlukla yaşadığı gecekondu semtlerinde bulunan toplum merkezleri aracılığıyla topluma ulaşılır ve ailelere yönelik olarak çalışmanın çocuğa olası zararları ve çocukların ihtiyaçları konusunda eğitim çalışmaları düzenlenir. Çocukların eğitimlerini yarıda bırakmaları gelecek umutlarını büyük ölçüde söndürmekte ve çocukları yoksulluk döngüsünün içine atmaktadır. Çoğunluğu yoksul olan aileler için çocuğun eğitim masrafları ağır bir yüktür. Ayrıca eğitimin sonuçlarının kısa vadede alınamaması çocukları çalışma yaşamının kollarına çekmektedir.

Çocukların erken yaşlarda çalışmaya başlamaları; çalışma nedeniyle ve çalıştığı sırada yeterli bir eğitim alamamaları; fiziksel, ruhsal sağlığına ve duygusal, ahlaksal gelişimine uygun olmayan koşullarda çalışmaları gibi ihmal ve istismara

[58] Acar, **a.g.e.,** s. 57-58.

işaret eden tespitler kuşkusuz çok önemlidir; fakat olgunun sömürü boyutunun olduğu da gözden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntıdır. Çocuğun ihmal ve istismarı ile sömürüsü, kavram ve niyetlerden bağımsız ve bir vaka olarak - nesnel olarak- vardır. İhmal ve istismar ile sömürü, ailenin kendi belirlediği koşullar içerisinde değil; verili koşullarda toplumsal bir olgu olarak ve tüm toplumun gözü önünde, toplumun 'katkısıyla' gerçekleşmektedir.

Sokakta çalışan çocukların gerek aile içinde, gerekse de sokakta toplumsal ve fiziksel çevrelerinde yaşadıkları deneyimler, yukarıda sözü edilen hakların çoğundan yoksun kaldıklarını gösterdiği gibi, çeşitli sömürü biçimlerine açık bir şekilde ihmal ve istismara uğradıklarını da ortaya koymaktadır. Çocuğun çalışmasının gelişimine uygun olup olmadığı, çalıştığı her durumun bir işgücü istismarı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, şu temel kriterlere dayanılarak saptanmıştır:

-Çocuğun uzun süreli çalışmaya erken yaşta başlaması,

-Çalışması nedeniyle yeterli bir eğitim almaması ,

-Çalışma süresinin uzunluğu nedeniyle uyku, dinlenme, eğlenme, sosyal ilişkiler kurma gibi temel gereksinimlerini doyuramaması,

-Yaptığı işin maddi karşılığını alamaması,

-Çalışma ortamında fiziksel, duygusal ya da cinsel istismar biçimleri ile karşılaşması.

Ulusal hukukumuzda çocukla ilgili hükümleri içeren argümanlardan da anlaşılacağı gibi çok sayıda kanunla ayrı ayrı düzenlenmiş bir sisteme sahip olduğumuz görülecektir. Bu dağınıklık uygulamada farklı usul ve enstrümanlara sahip hukuk dallarının uyumlu ve hızlı çalışamaması yanı sıra birbiriyle çelişen, birbirini engelleyen bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Terimsel birlik dahi sağlanamamıştır.[59]

Hukukumuzda, korunma gereksinimi olan çocuklar hakkında verilebilecek tedbirler çeşitli kanunlarda dağınık vaziyette düzenlenmiş olup, uygulama usul ve esasları farklıdır.[60]

Çocuk emeğinin kullanımı sorununun çözümü kapsamlı ve uzun vadeli politikaların hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirir. Sorun ülkemizde ve

[59] Alpsoy, **a.g.e**., s.258.
[60] Yaşar, **a.g.e.**, s.158.

dünyada daha büyük boyutlara ulaşmadan müdahale edilmesi sağlıklı kuşakların yetiştirilmesi açısından son derece önemlidir.

Görüldüğü gibi kurulduğu ilk yıldan itibaren Türkiye Cumhuriyeti, imzaladığı uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler aracılığıyla çocuk işçiliği sorunuyla mücadele etmeyi hukuksal bağlamda kabul etmiştir. Genel olarak çocukları ekonomik sömürüden korunmasını amaçlayan bu antlaşma ve sözleşmeler ile çocuk emeğinin sömürüsü engellenmeye çalışılmıştır. Buna karşın geçen yılların sonucunda çocuk işçiliği olgusunun ülkemizde giderek yoğunlaşması, sorunun asıl nedeninin hukuksal boşluklar değil var olan hukuksal hükümlerin uygulanmaması olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.[61]

Türk hukukunda halen 50'nin üzerinde kanun ve tüzük ve yönetmelikte çocukların korunması ile ilgili hükümler yer almaktadır.[62]

Çalışan çocuklara ilişkin yasal mevzuatta çalışan çocuklarla ilgili çalışma şartlarını düzenleyen birçok madde olduğu söylenebilir. Çocuk söz konusu olduğunda karşımıza çıkan biyolojik, psikolojik ve toplumsal korunma ve gelişme kavramları nedeniyle çalışan çocuklara ilişkin yasal mevzuat, eğitim ile ilgili kanunlardan polis kanununa, iş kanunlarından ceza kanununa kadar yayılan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Ancak önemli olan bu hükümlerin eksiksiz olarak uygulanabilmesidir.

Bununla beraber var olan yasal mevzuatın çocuk işçiliğiyle mücadelede yeterli olduğunu söylemek oldukça zordur. Öncelikle çalışan çocuklara ilişkin yasal mevzuat çocuk hakları sözleşmesinin ortaya koyduğu anlayışı yansıtamamaktadır.

Çocukların çalışma yaşamında yer almasına son verilmesi salt hukuksal düzenlemelerle mümkün olmaz. Çocukların çalışmasına sebep olan yapısal sorunlar ortaya konulmadan ve bu sorunlara alternatif çözümler geliştirilmeden, sorunun kalıcı çözümü oldukça güçtür. Çocukların çalışması, bir yönüyle yoksul ailelerin aile bütçesine katkı anlamına gelirken, diğer yönüyle de çocukların bir çok sözleşme ve yasal düzenlemede belirtildiği gibi çocukların zihinsel, fiziksel, sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilendiği gayri insani bir paradoksal süreçtir. Bu sebeple yoksul

[61] Acar, **a.g.e.,** s. 31.
[62] Sibel Yılmaz, "Sokak Çocukları", Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 26.

ailelerin/ülkelerin yapısal sorunları azaltılmadan salt hukuksal düzenlemelerle çocuk işçiliğini önlenmesi oldukça zordur.

ÇHS, çocukların özel olarak durumlarını tanımakta, onların medeni, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını birbirini karşılıklı olarak pekiştiren unsurların bütünlüğü içinde ele almaktadır.

Ayrıca çalışan çocuklara ilişkin yasal mevzuatın dağınık olması hem çocuk işçiliği konusunda yasal boşluklar çıkmasına neden olmakta hem de kapsamlı ve caydırıcı bir sosyal politika üretilmesine olanak tanımamaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta ise mevcut kanun, tüzük ve yönetmeliklerin genellikle sanayi ve hizmet sektöründe çalışan çocuklara yönelik olmasıdır. Bu durum tarım sektöründe, sokaklarda, ev içi işlerde ve aile işletmelerinde çalışan çocukların korunmasını güçleştirmektedir.[63]

Zorunlu temel eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması ile çocukların korunmasına yönelik büyük bir adım atılmışsa da sorunun çözümüne yardımcı olacak yasaların çıkarılması ve bunların sistematik ve bütüncül olması gerekmektedir.

Sokakta çalışan çocuklar sorununa yönelik uygulama ve hizmet modellerinin yıllar içerisinde olgunlaştığını ve zamanla sorunun doğasına yanıt verebilecek modellerin ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. 1980'li yıllarda yaşanan büyük toplumsal dönüşümler sonucunda yüz yüze kalınan sokakta çalışan çocuk olgusuna, toplumun hazırlıksız yakalandığı anlaşılmaktadır. Sokakta çalışan çocuk sorunu karmaşık toplumsal süreçlerin bir sonucudur ve açıktır ki sokak ve çocuk ilişkisi, bir bakıma ülkelerdeki sosyal destek ve koruma programlarının başarısızlığını ve yetersizliğini ortaya koymakta olup bu sorunu, sosyal faktörler ve aile koşulları ile mücadele eden, geniş kapsamlı bir sosyal politika stratejisi olmaksızın çözmek mümkün görülmemektedir.

UNICEF tarafından geliştirilen koruyucu ve önleyici yaklaşım, çocuk yoksulluğu sorununa yönelik köktenci düzenlemeleri işaret eder. UNICEF iki tür çalışmaya odaklanmıştır.

[63] Acar, **a.g.e.,** s. 34.

-Yüksek risk altında olan çocuklara yönelik eğitim, meslek kazandırma gibi gündüz bakım programları,

-Ailelerin dağılmasını önlemek için yapılan programlar.

Koruyu ve önleyici yaklaşımda görüldüğü gibi, çalışmalar aile ve çocuk odağında yürütülmektedir. Aile yapısını güçlendirmek ve çeşitli destekleyici faaliyetler aracılığıyla aileyi bir arada tutmak yoluyla, çocukların sokağa itildiği koşulların ortadan kalkması planlanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım çocuklara hizmet sunarken bir yandan da çevresel faktörleri düzenlemeye odaklanmıştır.

Tarihsel gelişim incelendiğinde, sokak çocuklarına yönelik yaklaşımların islah ve güvenlik odağında şekillenmeye başladığını ve zaman içinde olgunun toplumsal koşullar ile ilişkisinin kurulduğunu söylemek gerekir. Sorunun karmaşıklığı, rehabilitasyon, sokak çalışması ve önleyici yaklaşımın bir arada kullanılması gerekliliğini yaratmaktadır.[64]

Sokakta çalışan çocuklara yönelik hizmetler diğer ülkeler çerçevesinde incelendiğinde, olgunun görüldüğü ülkelerde yer alan hizmetlerin, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve merkezi hükümet olmak üzere üç düzeyde sunulduğu, AB'nin üye ülkelerinde yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen hizmetlerin ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Sokak çocukları olgusuna yönelik çalışmaların eşzamanlı olarak kurumsal ve kurumsal olmayan hizmetleri içermesi, sunulan hizmetlerde disiplinler ve sektörler arası bütünlüğün sağlanması ve bir yandan da yeni çocukların da döngüye katılmasını önlemek için risk önleyici düzenlemelerin yapılması elzemdir. Bunu başarabilmek için de çocuk yoksulluğunu önleyici sosyal politikaların geliştirilmesi gerekir. Çocuk yoksulluğu ile ilgili kamu politikaları birçok geniş amaca sahiptir. Bunlardan birisi çocukların yiyecek, barınak, sağlık hizmeti ve diğer ihtiyaçların sağlanması için kaynakları temin etmektir. İkinci bir amaç, ailelerin ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları için çalışmaktır. Üçüncü önemli amaç ise, yoksulluğun fiziksel, ruhsal, duygusal gelişime etkilerinden çocukları korumaktır.[65]

---

[64] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, **Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu,** s. 11.

[65] Robert D. Plotnick, **Directions For Reducing Child Poverty: Social Work,** November, Vol;34, No:6, 1989, p. 527.

Yapılan çalışmalar, Yaşamlarının herhangi bir döneminde istismara uğramış kişilerin ileride kendi çocuklarına ya da çevrelerindeki diğer çocuklara karşı istismarcı bir tutuma girebildiklerini göstermektedir. Bu da fiziksel ya da cinsel istismara uğramış çocuklara ve ailelere yönelik rehabilitasyon programlarının hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Ancak, ülkemiz genelinde, bu tür rehabilitasyon programlarının olmaması, koruma altına alınan ya da ailelerine teslim edilen çocukların mağduriyetini artırmaktadır.

Çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi için gerekli olan koruyucu ve önleyici çalışmaların planlanması, çocuktaki ve ailedeki olası travma ve örselenmeyi tedavi ve rehabilite etmek amaçlı çalışmaların yürütülebileceği, yataklı ve ayaklı rehabilitasyon hizmeti verebilecek "Çocuk ihmal ve istismarı acil müdahale ve rehabilitasyon merkezi" olarak adlandırılan merkezlerin her ilde oluşturulması gerekli görülmektedir. Bunun yanı sıra çocuk ihmal ve istismarının, genelde gizli tutulma eğiliminin olduğu bilinen bir gerçektir. Ailelerin ihmal ve istismar konularında daha rahat yardım almalarını sağlamak amacı ile internet üzerinden erişimin sağlanması ve "Alo 183 Çocuk, Kadın ve Sosyal Hizmet" hattının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Çocuklarla ilgili problemlerin yoğun olarak yaşandığı illerde yapılan incelemeler sonucunda; sorunun sahiplenilmediği sokakta yaşayan/çalışan çocuklarla ilgili sağlıklı bir veri tabanı bulunmadığı, problemin kaynağı olan aileye yönelik koruyucu, önleyici çalışmaların yetersiz olduğu.[66]

2005 yılında ülkemizin AB ile ilişkileri çerçevesinde başta hukuk alanında olmak üzere öncelikle Türk Ceza Kanunu ile birlikte birçok yeni kanun hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yine bu çalışmalara bağlı olarak nüfusumuzun önemli bir kısmını oluşturan çocuk ve gençlerimizin hem toplum adına korunması, hem de çocuk ve gençlerimizden suça sürüklenenlerle de ilgili olarak hazırlanan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) da yürürlüğe girmiştir.

ÇKK ile yürürlükten kaldırılan 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanuna göre 2003 tarihine kadar 15 yaşını

[66] T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, **T.B.M.M. Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırması Komisyonu Raporu**, (Çevrimiçi) http://www.shcek.gov.tr/birinci-bolum.aspx, 02.02.2012.

bitirmemiş olanlar "küçük" olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra ise 18 yaşına kadar olanlar da AB'ye uyum kapsamında yapılmak zorunda kalınan anayasal değişiklikler çerçevesinde bu kanun kapsamı altına alınmak zorunda kalınmış ve 18 yaşına kadar olan küçükler de "çocuk" olmuşlardır.[67]

Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocuklara özgü kanun, usul ve makamlar oluşturma gerekliliği tüm taraf devletler için bir yükümlülük haline gelmiştir. Almanya, İngiltere, Avusturya, Danimarka, İrlanda gibi birçok ülkede bu yükümlülüğün bir gereği olarak çocuklara özgü kanunlar kabul edilmiştir. İsviçre gibi bazı ülkeler ise genel yasalar içerisinde çocuklara özgü düzenlemeler yapmayı tercih etmektedirler. Çocuk Koruma Kanununda, çocukla ilgili tüm işlemler için çocuğun yararına öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiştir. Çocukların suç ve benzeri tüm sosyal risklerden korunmaları onların öncelikli yararıdır. Bu nedenle Kanun, koruyucu ve destekleyici tedbirlere büyük önem verilerek hazırlanmıştır. Ancak başta kanundaki "Çocuk Ağır Ceza Mahkemelerini" kuran madde olmak üzere kanunun içeriğinde belirtilen ilkelerin ne ölçüde benimsendiği hususunun sorgulanmasında önemli bir etken olmaktadır.[68] Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi gibi ürkütücü ve ağır bir terimin Çocuk Koruma Kanununda yer alması ÇHS ilkeleri ile ne ölçüde bağdaşmaktadır.

Sokak çocukları, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar olarak sınıflandırılması teknik bir yaklaşımdır. Bütün çocuklar gerçek anlamda suçsuzdur. Sokakta yaşayan, sokakta çalışan çocuklar vardır. Çocukları evlerinden sokağa yönelten temel neden içinde bulundukları aile ortamıdır. Her çocuğun yeri öncelikle kendi ailesidir. Ailelerin desteklenmesi, çocukların ailelerin yanında geliştirilmesi önceliklerimiz arasında olmalıdır. Gelir, sağlık, eğitim bakımından güçlendirilen aileler pedagojik destekler aldıklarında kendi sorunlarını çözebilir hale gelebilirler.[69] Çocukların kalacakları yerler sokaklar, ıslahevleri, cezaevleri veya çocuk ve gençlik merkezleri değildir. Çocukların yeri ailelerinin yanıdır.

---

[67] Nihat Tarımeri, **Çocuk Koruma (ma) Kanunu**, Ankara, SABEV Yayınları, C:I, No:24, Aralık 2008, s. 94.

[68] Nihat Tarımeri, **Çocuk Koruma (ma) Kanunu**, Ankara, SABEV Yayınları, C:II, No:24, Aralık 2008, s. 73-75.

[69] Hüseyin Bal, Adem Öter, "Sokağın Yoksun Çocukları ve Aile Yapıları", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler 9-11 Ekim 2003 Antalya. Yay. haz. Ümit Onat, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, C:I, Ankara 2003, s.107-124.

Türkiye'de AB sürecinin yoğunlaştığı 90'lı yılların başından itibaren her alanda olduğu gibi çocuk hakları konusunda da önemli mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bu mevzuat değişiklikleri çocuk ve çocuk hakları konusunda toplumsal bilincin oluşması yönünde etkili olmamıştır. Türkiye'de yaşayan çocuklar hala geleneksel kültürün değerleri ile geleceğe hazırlanmakta, geleneksel kültür ile kendisine yüklenen aileyi birleştirici, sevgi ve neşe kaynağı, neslin devamı, işgücü vb. sıfatlar hala geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte çocuklara ait suç istatistikleri incelendiğinde beklenenin aksine suç oranlarında bariz bir yükselme olduğu görülecektir. Avrupa Birliği süreci beraberinde sosyal hayatta bazı iyileşmeleri getirse de toplumsal hayatta suçun azalmasına katkı sağlayamamıştır.[70]

Sokakta çalışan ve yaşayan çocuklarla ilgili sorunların çözümünde birbirinden tamamen farklı uygulamalara gidilmesi zorunludur. Sokak çocukları üst kimliği altında toplanan bu iki temel çocuk grubunun sorunlarının ve çözümlerinin ayrıştırılarak farklı ele alınması gerekmektedir. Sokağa geldikten sonra yeniden dönebileceği bir ailesi olmayan veya olup da onlarla yeniden uyumlu bir bağ kuramayacak kadar sokak deneyimini biriktirmiş (dejenerasyona uğramış olan) çocuklar için uygulanabilir çözümleri, esasen bu çocukların ailesi dışında aramak gerekmektedir. Bu durumdaki çocuklarla ilgili çözümler, çocukların çocuk ve gençlik merkezlerine alınmasıyla mümkün hale gelebilmektedir. Öte taraftan, aileleri ile ilişkileri süren sokakta çalışan çocuklarla ilgili çözümler ve bu çocukların topluma yeniden kazanılması için, bu çocukların ailesinin desteklenmesi zorunludur.

Avrupa Birliği'ne üye olma hedefine yönelik çalışmaların hız kazandığı günümüzde, örgütlenme modeli olarak ısrarla üzerinde durulan klasik hiyerarşik model terk edilip, "yönetişim" adı verilen ve "yatay örgütlenme" denilen yeni çağdaş modeller üzerinde durulmalıdır. Devletin işlevlerinin azaltılmasının, asgariye indirilmesinin tüm dünyada benimsendiği bir dönemde, sosyal alandaki regülasyonu sağlamaya yönelik ve Anayasal bir zorunluluk olan "sosyal devlet olma" gereklerini yerine getirecek bir örgütlenme modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

[70] Aktürk, **a.g.e.,** s. 101.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği sürecinde Türkiye'de birçok alanda olduğu gibi çocuk hakları konusunda da istenen sonuç alınamamıştır. Türkiye'nin çocuk politikasını yeniden ele alarak bu konuda toplumsal bilinç oluşturmaya yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Türkiye'nin AB sosyal politikasına uyumundaki eksiklikler mevzuat alanından çok uygulama alanında bulunmaktadır. Yapısal sorunların çözümü ve idari kapasitenin güçlendirilmesi, uygulama alanındaki sorunların çözümünde büyük rol oynayacak ve Türkiye'nin bu alanda da AB standartlarına kavuşmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, Hakan : "Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Kimi Haklar Açısından Sokakta ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

Acar, Hakan /Acar, Yüksel Baykara : **Başkentin Karıncaları Atık Madde İşçileri,** Maya Akademi, Ankara 2008.

Akço, Seda : "Reşit Olmayanlar Arasındaki Cinsel İlişkinin Suç Olarak kabulü ve Ceza Ehliyeti", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1996.

Akpınar, Taner : **Çocuk Emeği Sorununa Çağdaş Bir Yaklaşım: KİT'lerin Çırak Okulları (1938-1986),** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Ankara 1996, s.29-31.

Aktürk, Soysal : "Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları ve Güvenliği", Mustafa Kemal Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, Mayıs 2006.

Akyüz, Emine : "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", Milli Eğitim Eğitim-Sanat-Kültür, Temmuz-Ağustos-Eylül, No:151, 2001. s. 3-24.

Akyüz, Emine : "Çocuk Hakları Bildirgesi ve Türk Hukuk Sistemi", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1980, C:XIII, No: 1-2, s.339-360.

Akyüz, Emine : "Çocuğun Çocuk Olma ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı", **İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı,** İstanbul 1999.

Akyüz, Emine :**Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 2000.

Alada, Adalet/ Sayıta, Sevgi / Sezai Temelli : "Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:19, Ankara 2002.

Alendy, Rene : **Problem Çocuklar**, Kitaş Yayınları, 2.bs., İstanbul 1974.

Alpsoy, Arif N. :"Uluslararası Hukuk ve Ulusal Mevzuatımız Işığında Mağdur Çocuklara Yönelik Düzenlemeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, No:58, Mayıs-Haziran 2005, s.247-263.

Aptekar, Lewis :"Street Children in the Developing World: A.Review of Their Condition", Cross-Cultural Research, C:28, No:3, 1994, s. 195.

Aral, Neriman :**Fiziksel İstismar ve Çocuk**, Tekışık Veb Ofset Tesisleri, Ankara, 1997.

Aral, Neriman / Gürsoy, Figen :"Çocuk hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı", Milli Eğitim Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, No:151, s.36-39.

Arnas, Yaşare Aktaş : "Sokak Çocukları", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Ankara, No:14, 2003, s. 43–58.

Atauz, Sevil :"Dünya Kentlerinin Yeni Olgusu: Sokak Çocukları", Birikim dergisi, No: 116, İstanbul 1998, s.68-78.

Atauz**,** Sevil : **Ankara ve Şanlıurfa'da Sokak Çocukları**, UNICEF, Ankara,1994.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği : **AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, Gür Kopyalama Merkezi, Ankara 2008.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu :**AB-Türkiye Mali İşbirliği,** Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2011.

Aydın, Hakan / Gündüz, Veysel :"Çocuk Güvenliğinin Sağlanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: 'Taş Atan Çocuklar' sorunu", Türk İdare Dergisi, No:468, Eylül 2010, Ankara, s. 9-32.

Bahar, Güven/ Savaş, Haluk A./ Bahar, Aynur : "Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme", (Çevrimiçi) http://web.firat.edu.tr/shmyo/edergi/Ciltdortsayioniki/FSHD51-65.pdf, 02.12.2011.

Bal, Hüseyin / Öter, Adem :"Sokağın Yoksun Çocukları ve Aile Yapıları", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler 9-11 Ekim 2003 Antalya. Yay. haz. Ümit Onat, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, C:I, Ankara 2003, s.107-124.

Ballar, Suat :**Çocuk Hakları,** Beta Yayınevi, İstanbul 1998.

Başargan, Nükhet Hotar :"Çalışan Çocuk Sorununa Aileleri Açısından Bir Bakış; İzmir İli Örneği", Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs 2001, DİE-ILO, Ankara, Mart 2002.

Benmayor, Gila :"Çocuk İstismarına Sıfır Tolerans" Hürriyet, 30 Nisan 2010.

Bilgin, Hasret Dikici :"Türkiye ve Romanya'da Sokakta Çalışan Çocuklar: Yeni Yoksulluk Bağlamında Karşılaştırmalı Tarihsel Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2006.

Bilir, Şule / v.d., : "4-12 Yaşları Arasında 16.100 Çocukta Örselenme Durumları ile İlgili Bir İnceleme", **Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi,** Gözde Repro Ofset, Ankara, 1991, s.45-53.

Bradshaw, Jonathan : **Poor Children**, Children and Society, Volume 17, June 2003.

Brıggs, Carl M. / Walters, Pamela Barnhouse : "The Family Economy, Child Labor and Schooling: Evidence Fromthe Early Twentieth-Century South **",** American Sociological Review, vol.58, s.163-181.

Cario, Robert : **Victimologie,** L'Harmattan Yayınevi, Paris, 2000.

Centel, Tankut : **Çocuklar ile Gençlerin İş Güvenliği**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s.3.

Cılga, İbrahim :"Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları", Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999.

Coşkun, Selim / Tireli, Münir :**Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1.bs., Mayıs 2008.

Çankırılı, Ali : **Kötü Çocuk Yoktur**, Zafer Yayınları, 5. bs., Ağustos 2007.

Council Directive 94/33/EC : Official Journal L 216 , 20/08/1994 p. 0012 – 0020 (Çevrimiçi) http://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&langpair=en%7Ctr&u=http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do%3Furi%3DCELEX:31994L0033:en:HTML, 26.01.2012.

Council Directive 89/391/EEC :OJ L 183, 29.6.1989, p. 1–8, :(Çevrimiçi) http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31989L0391&model=guichett, 21.01.2012.

Council Of Europe :"Avrupa Konseyinin Çocukların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Bütüncül Ulusal Stratejilere Dair Politika Rehberi", (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/dg3/children/news/guidelines/ViolenceGuidelines_tu.pdf, 27.01.2012.

Çabuk, Güngör / Işık, Aslı :"Yoksulluk ve Çocuk Hakları-Antalya'da Sokakta Çalışan Çocuklar", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmetler Sempozyumu 2003, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, C:I, Ankara 2003.

Çelik, Aziz : **AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

Çiçekli, Bülent : **Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Aralık 2001.

Çöpoğlu, Mustafa :"Çocuk İşçiliği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Değirmenci Olgun :"Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları, TBB Dergisi, No:77, 2008. s. 33-86.

Demirbaş, Timur :**Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2005.

Deveci, Handan/ Karadağ, Ruhan / Yılmaz, Fatih :"İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet Algıları", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2008, C:VII, No:24, s.351-368.

Dinan, Desmond :**Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Birinci Cilt, 1.bs., Nisan 2005.

Doğan, İsmail :**Akıllı Küçük**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2000.

Durdaşoğlu, Hilal :**Ücra**, Liman Yayın-Reklam, 1.bs., Ekim 2009.

Duyan, Veli : **Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları**, BM Sözleşmesi Profesyonel El Kitabı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No:07, Ankara, Eylül 2004.

Dülger, Murat Volkan :"Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Düzenlemelerinde Çocuk Pornografisinin İnternet Aracılığıyla Yayılmasına Karşı Yapılan Düzenlemeler", **İstanbul Barosu Dergisi,** C:78, No:4, İstanbul 2004, s.1486-1487.

Ennew, Judith :**Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar**, UNICEF Türkiye Temsilciliği, Gelişim El Kitabı 4, Pelin Ofset, Ankar,1998.

Erdoğan, Gülnur :"Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, No.77, Ankara 2008, s.130-136.

Ergenç, Sedat :"AB Fonları (IPA), Yağma Yok!!!", (Çevrimiçi) http://sedatergenc.blogcu.com/ab-fonlari-ipa-yagma-yok/8279509, 02.02.2012.

Ergenç, Sedat :Sokak Çocuklarımızla AB'ye Hazırmıyız?,(Çevrimiçi) http://sedatergenc.blogcu.com/sokak-cocuklarimizla-ab-ye-hazir-miyiz/1818936 27.01.2012.

Erzurumluoğlu, Bayram :“Avrupa Birliği Normlarında Mağdur Haklarının Korunması”, Polis Bilimleri Dergisi, C:XI, No:4, 2009, Ankara, s.73-75.

European Commıssıon, :**Commıssıon Staff Workıng Document: Combating Child Labour**, Brussels, 2010.

Fişek, Gürhan :“Çocuk İşçilerin Sorunları”, Çocuk istismarı ve ihmali, Pelin Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara 1999, s.75-84.

Fişek, Gürhan :“Yoksullukla Savaş”, (Çevrimiçi) http://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami24.pdf, 28.12.2011.

Franklin, Bob :**Çocuk Hakları**, Ayrıntı Yayınları, 1993.

Freitag, Raelene : “Psychosocial Aspects of Child Abuse for Primary Care Pediatricians”, Pediatric Clinics of North America, 1998, No:45.

Garip, Esra :Sokak Çocuklarının Korunması ve Rehabilitasyonu, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Gou, Guang / Harris, Kathleen Mullan :**The Mechanisms Mediating The Effects Of Poverty On Children’s İntellectual Development,** Demography,Volume 37, Number 4, November 2000.

Gökbayrak, Şenay :Avrupa Birliği’nin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak “Sosyal İçerme Politikaları”, Çalışma Ortamı Dergisi, No.80, Mayıs-Haziran 2005, (Çevrimiçi) http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=61, 24.01.2012.

Gösterici, Hüseyin / Ormanoğlu, Burhan :“Avrupa Birliği ‘IPA’ Mali Yardım Sistemi / 2007 – 2013 Dönemi Uygulaması”, Ankara, **Bütçe Dünyası,** C:II, No:25, Bahar 2007. S.101-114.

Griffin, John Brian :"Participation of The Public and Victims in Criminal Justice Adriministration", UNAFEI Resource Material Series No:56, December 2000, p.39.

Gülmez, Mesut : **Avrupa Birliğinde Sosyal Politika**, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yayınları, Ankara 2003.

Gülmez, Mesut : **Avrupa Birliği ve Sosyal Politika**, Ankara, Hatiboğlu Yayınları, 2.bs., Mayıs 2008.

Gün, Servet :"Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

Güneş, Adem :"Dayak Yiyen, Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuk Tacizci Olabilir", Zaman, 24 Mayıs 2010.

Güneş, Sadık / Kalaycı, A. Rasim : **Sokakta Yaşayan-Çalışan Çocuklar Tespitler ve Çözüm Önerileri**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Ağustos 2004.

Güngör, Mehmet :**Mersin'de Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Sorunlar-çözümler**, Mersin Valiliği Yayınları Sosyal Araştırmalar Dizisi 3, Güven Ofset, Mersin 2009.

Güngör, Nazife :**"Göç Olgusu ve Arebesk",** Uluslararası Göç Sempozyumu 8-11 Aralık, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi, Sistem Matbaacılık, 2005.

Hatun, Şükrü :"Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** yay. haz. Oğuz Polat, Ankara, Seçkin Yayınevi, Ocak 2007, s.275-287.

Hatun, Şükrü/ Etiler, Nilay/ Gönüllü, Erdem :"Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, No:46, Ankara, 2003, s.251-260.

Hermans, Stefaan :**Avrupa Birliğinin Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, Ekim 2001.

Hoşgör, Ayşe Gündüz/ v.d., :**Sokaktan Umuda Başarı Öyküleri**, Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Çözümüne Yönelik Model Çalışmalar ve Yöntemsel Rehber, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara 2005, s.1-3.

ILO :"Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef", Uluslararası Çalışma Konferansı, 95 inci Oturum, Rapor I (B), Ankara 2006, s.1-5.

ILO : **Her Çocuk Önemlidir: Çocuk İşçiliği Konusunda Yeni Küresel Tahminler,** Cenevre, Nisan 2002.

International Labor Organization : **Child Labor,** Geneva 1985.

İçli, Tülin :**Kriminoloji**, Ankara, Martı Yayınevi, 2004,

İktisadi Kalkınma Vakfı : **Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Sosyal Politika**, İKV Yayınları No:236, İstanbul, Ağustos 2010.

İktisadi Kalkınma Vakfı : "Uluslararası Çalışma Örgütü Küresel İstihdam Konusundaki Yıllık Raporunu Yayımladı", İKV E-Bülteni, 24-31 Ocak 2012. s. 17-18.

İlik, Bülent / Türkmen, Zeynep / Geter, Rojda :**Sokaktan Ustalığa**, Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi, Birinci Baskı, Ankara 1994.

İnan, Ali Naim :"Çocuk Haklarına Dair sözleşme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No:1-4, Ankara 1995, s.765-778.

İnanç, Banu Yazgan/ Yerlikaya**,** Esef Ercüment :**Kişilik Kuramları**, Ankara, Pegem Akademi, 4. bs., Mart 2011.

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi :İnsan **Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi 2000 Yılı Çalışmaları,** İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi Yayınları, Ankara 2001.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi :"İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli Sempozyumu 6-7 Mart 2007", **Teorik Bilgilerle Zenginleştirilmiş Sempozyum Kitabı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, İstanbul, Punto Basım, Eylül 2007.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi :"İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli 6-7 Mart 2007 ", **Teorik Bilgilerle Zenginleştirilmiş Sempozyum Kitabı**, İstanbul, Eylül 2007.

Jenson, Jeffrey M. / Fraser, Mark W. :**Socıal Policy for Children and Families**: A Risk And Resilience Perspective, Sage Publications, California 2006.

Kalyoncu, Hamdi :**Aile İçi Şiddet ve Şiddet Ortamında Çocuklar,** Popüler Yayınları, İstanbul 2009.

Karabulut, Özcan :**Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele: "Türk İş Modeli",** Ankara: Türk İş Yayınları, 1998.

Karataş, Kasım :"Çocuk İşgücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksek Okulu Dergisi, C:XI, No:12–13, Ankara,1993, s. 83-107.

Karataş, Kasım :"Sokakta Çalıştırılan ve Yaşayan Çocuklar Sorununun Düşündürdükleri", **Sokak Çocuklarının İstismarı ve İhmali,** Ed.Özkan Yıldız, Gaziantep Üniversitesi Yayını, Gaziantep 2009, s.61-67.

Karataş, Kasım : "Sosyal Politika Açısından Türkiye'de Çocuklar", **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk Hakları,** Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2010, s.51-56.

Karluk, Rıdvan :**Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Beta Basım, 9.bs., Mayıs 2007.

Keleş, Ruşen :**Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

Keskin, Esra :"Göç Çocukları Topluma Kazandırılıyor", Zaman Pazar, 9 Mayıs 2010.

Kesmen, Gökhan : "Adana İl Merkezinde Sokakta Çalışan Çocukların Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Durumu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2007, s.13.

Korfmacher, Jon : "The Kempe Family Stress Inventory": A Reviev.Child Abuse and Neglect, 2000, No:24, p.129-140.

Köknel, Özcan :**Kimliğini Arayan Gençliğimiz**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2001.

Köktaş, Arif :**Uluslararası Hukuk Işığında Özel Korunmaya İhtiyacı Bulunan Grupların (Çocuklar/Engelliler) Hakları**, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No:685, Ankara 2011.

Kriter Dergisi :"80 Milyon Avrupalı Yoksulluk Sınırının Altında" Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber-Yorum Dergisi, İstanbul, No:44, Şubat 2010, s.30-33.

Kumaş, Handan :“Avrupa Birliği Sosyal Politikası”, Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye, Editör: Muhsin Kar, Ekin Yayınevi, Bursa 2010, s.409-467.

Kurtay, Derya :**Çocuk İhmal ve İstismarının Önlenmesi Rehabilitasyonu ve Çocuk Koruma Merkezleri**, Dönemeç Yayınları, Temmuz 2006.

Kurtay, Derya :“Çocuk İhmal ve İstismarının Önlenmesi”,(Çevrimiçi) http://www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukistismariveönlenmesi.doc, 20 Ekim 2011.

Kuşgözoğlu, Tülin :**Çocuk İhmal ve istismarını Tanıma/Tanımlama,** İGEP, Ankara, Mayıs 2010.

Küntay, Esin : “İstanbul’da Sokak Çocukları Sorunu: Genel Değerlendirme”, **21.Yüzyıl Karşısında Çocuk ve Genç,** İstanbul, MSÜ Matbaası, 2000, s.124.

Lopez, Gérard / Bornstein, Serge :**Victimologie clinique,** Ed. Maloine, Paris, 1995.

Lutz, Jakob :**Kinderpsychiatrie**, Rotapfel-Verlag Zürich 1972.

Lynch, Margaret :“Çocuk İstismarı ve İhmali”, Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması I. Ulusal Kongresi, Gözde Repro Ofset, Ankara, 1991, s. 37-44.

Metin, Yüksel : “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:57, No:4, Ekim-Aralık 2002. s. 35-63.

Moussis, Nicholas :**Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Çeviren: Ahmet Fethi, Mega Press, İstanbul 2004.

Mumcu, Ahmet :**İnsan Hakları ve Kamu özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara 1994.

Onur, Bekir :**Çocuk, Tarih ve Toplum**, İmge Kitabevi, 2.bs., Ocak 2007.

Oğuşgil, Atilla :"Avrupa Birliği Sosyal Politikası Kapsamındaki Risk Gruplarına Polis Desteği: İstanbul Şükrü Balcı Polis Meslek Yüksekokulu Örneği", Polis Bilimleri Dergisi, C:XI, No:1, Ankara 2009.

Onur, Bekir :**Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 23-24 Nisan 1993.

Onursal, Betül :"Çağdaş Çocuk Hakları Sisteminde Türkiye'nin Konumu", Yeni Türkiye, İnsan Hakları-II, Temmuz-Ağustos 1998, No: 22, s.1147-1148.

Onursal, Betül / Sayıta, Sevgi Usta :**Birleşmiş Milletler Belgelerinde Barış Kültürü ve Şiddet Karşıtı olma ve Avrupa Konseyi Kararlarında Çocuğun Şiddet ve Kötü Muameleden Korunması**, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yayınları, İstanbul 2003.

Orhan, Serdar :**Koruyucu Sosyal Politikalar ve Sokak Çocuklarının Sosyal Rehabilitasyonu**, Birinci Sosyal Hizmetler Şurası, Gökçe Ofset, Ankara 2004.

Özalpuk, Bahar : "Sokakta Çalışan Çocuklar (Diyarbakır Örneği)", İzmir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Özgenç, İzzet :**Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler),** Ankara, Seçkin Yayınevi, 3.bs., 2006.

Özgür, Özker :"12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Günü" Semineri, (Çevrimiçi) http://www.badev.org/proje_detay.asp?turid=1, 27.01.2012.

Plotnick, Robert D. :**Directions For Reducing Child Poverty: Social Work,** November, Vol;34, No:6, 1989.

Polat, Ahmet/ Gül, Serdar Kenan : "Kriminoloji Araştırmalarında Mağdur Anketlerinin Yeri ve Önemi", Sakarya, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C:VII, No:1, 2010. s.1290-1310.

Polat, Oğuz : "Avrupa Birliği Ortak Çocuk Hakları Stratejisi", (Çevrimiçi) http://www.sosyalhizmetuzmani.org/eucocukhaklari.htm, 01.02.2012.

Polat, Oğuz :"Sosyal Hizmetler ve Korunma Kararı", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007. s. 181-206.

Polat, Oğuz :"Cinsel İstismar", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 1 Tanımlar,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007, s.93-159.

Polat, Oğuz :"Çocuk İstismarı Araştırmaları", **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 2 Önleme ve Rehabilitasyon,** Seçkin, Ankara, Ocak 2007, s.206-222.

Polat, Oğuz :**Sokak Çocukları**, Özgün Ofset, İstanbul, 2002.

Polat, Oğuz :**Çocuk ve şiddet**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.

Runyan, Desmond / Corrine, Wattam /Ikeda, Robin, vd., : "Child Abuse and Neglect by Parents and Other Caregivers", In World Report on Violence and Health, Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA.(eds). World Health Organization, Geneva, 2002, p. 57-86.

Russell, Diana E.H. : "The Incidence and Prevalence of Intrafamilial and Extrafamilial Sexual Abuse of Female Children", Published in Child Abuse and Neglect, 1983, p.56-63.

Sert, Zuhal Emlek/ Özsoy, Süheyla Altuğ : "Çalışan Çocukların (12-18 Yaş) Kendi Sağlıklarını Yükseltmedeki Sağlıkla İlgili Davranış Biçimlerinin Saptanması", Çalışma Ortamı Dergisi, Ankara 2006, s.16-19.

Sokullu-Akıncı, Füsun : **Kriminoloji,** Beta Basım, İstanbul, 6.bs., Eylül 2009.

Sokullu-Akıncı, Füsun :**Viktimoloji,** İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2.bs., Mayıs, 2008.

Şahin, Figen :"Çocuk İhmali: Tanı ve Tedavide Hekimler İçin İpuçları", (Çevrimiçi) http://www.cty.com.tr/files/journals/4/391.pdf, 05.12.2011.

Şenses, Fikret :**Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Şimşek, Sinem/
Cenkseven- Önder, Fulya : "Ergenlerde Davranış Problemlerinin, Anne-Babadan ve Öğretmenlerden Algılanan Duygusal İstismar Açısından İncelenmesi", (Çevrimiçi) http://www.ilkogretim-online.org.tr/vol10say3/v10s3m24.doc, 02.12.2011.

Şirin, Mustafa Ruhi/ Gülan, Aydın : **1. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (2012-2016),** 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Çocuk Vakfı Yayınları, Yayın Dizisi:19, Mart 2011.

Tackett, Kathryn Klingler :"The Health Effects of Child Abuse: Four Pathways by Which Buse Can İnfluence Health", Child Abuse Neglect, 26, 2002, p.715-719.

Taner, Yasemen / Gökler, Bahar : "Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri", Hacettepe Tıp Dergisi, No:35, 2004, s.82-86.

Tarımeri, Nihat : **Çocuk Koruma (ma) Kanunu**, Ankara, SABEV Yayınları, C:I, No:24, Aralık 2008.

Tarımeri, Nihat : **Çocuk Koruma (ma) Kanunu**, Ankara, SABEV Yayınları, C:II, No:24, Aralık 2008.

Taş, Ayşe Karaduman/ Bakır, M. Akif / Ataöv, Anlı :"İç Göçün Çocuk İstihdamına Etkisi",**Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs 2001**, DİE-ILO, 2001.

Taşdan, Demet :**Çocuk ve Şiddet,** Babıali Kültür Yayıncılığı, Birinci Baskı, İstanbul, Eylül 2009.

T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü :**T.B.M.M. Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırması Komisyonu Raporu,** (Çevrimiçi)http://www.shcek.gov.tr/birincibolum.aspx, 02.02.2012.

T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü :Mağdurların Cezai Takibatlardaki Durumu Hakkındaki 15 Mart 2001 Tarihli Konsey Çerçeve Kararı (2001/220/JHA), (Çevrimiçi) http://www.abgm.adalet.gov.tr/turkce_ab_mevzuat/adalet_ozgurluk.guven.html. 23.11.2011.

T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü : **Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu,** yay. haz. Hakan Acar, Ankara, SHÇEK Genel Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Daire Başkanlığı, 2010.

T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü :**2010 Yılı Faaliyet Raporu,** Ankara 2010.

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği :**Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma,** Ankara, Ofset Fotomat, Aralık 2011.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı :Türkiye'de **Çocuk İşçiliği, Çare Birlikte Bilgilendirme Materyali,** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara 2005.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı :**Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi**, Genel Yayın No:133, 3.bs., Ankara 2008.

T.C. Resmi Gazete : 25 Mart 2005, No:25766.

T.C. Resmi Gazete : 06 Haziran 1997, No:23011.

Tecer, Meral :**Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar,** Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1.bs., Ekim 2007.

Tekinalp, Gülören / Tekinalp, Ünal : **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 2.bs., Mayıs 2000.

Trussel, Robert P. :"The Children Streets", İnternational Social Work, April, vol.42, 1999.

Tunçcan, Nilgün : "Çocuk İşçiliği Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyada Konumu", 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Tüzün, Işık :**Eğitim hakkı ve Eğitimde Haklar**, Yelken Basım, İstanbul, Mart 2009.

Tıraşçı, Yaşar / Gören, Süleyman :"Çocuk İstismarı ve İhmali", Dicle Tıp Dergisi, C:34, No:1, 2007, s.70-74.

TOP, Sjoerd :"Hollanda'da Aile İçi Şiddet ile Mücadele Konusunda Disiplinlerarası Yaklaşım", **İdarecinin Sesi Dergisi**, Ankara, No:147, Eylül-Ekim 2011, s.18-22.

Topuzoğlu, Aşkın Yaşar :"Çocuk Hakları Sözleşmesi Tarihçe-Tanıtım", **Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu,** İstanbul Yayınları, İstanbul 2004, s.17-19.

TÜİK :"Çocuk İşgücü Araştırması 2006", TÜİK Haber Bülteni, Ankara, No:61, 20 Nisan 2007.

Türk Dil Kurumu : Türkçe Sözlük, C:II, Ankara, 1998.

Türkiye Büyük Millet Meclisi : **Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu,** Temmuz 2010.

Türkiye İstatistik Kurumu :**Çalışan Çocuklar-2006,** TÜİK Yayınları, Ankara 2007.

Türkmen, Zeynep / İlik, Bülent :**Sokakta Çalışan Çocuklar**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara,1994.

TÜSİAD, :**Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk- Avrupa Birliği ile Karşılaştırma,** TÜSİAD, Yayın: TÜSİAD- T/ 2000-12/295, İstanbul, 2000.

Uluğtekin, Sevda :**Sokak Çocukları**, Bizim Büro Basımevi, İstanbul,1997.

UNICEF :**The State of The World's Children 2001**, New York. Unıcef, 2001.

UNICEF :**Türkiye'de Çocukların Durumu Raporu**, 2011.

UNICEF :Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi, UNICEF, t.y.

UNICEF :**Poverty and Children: Lessons of The 90s For Least Developed Countries,** New York, Unıcef, 2002

United Nations, :"Conventionon the Rights of the Child",(Çevrimiçi) http://untreaty.un.org/English/TreatyEvent2001/pdf/03e.pdf, 18 Ekim 2011.

United Nations, :"Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, :(Çevrimiçi) http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp49.htm, 23.11.2011.

Weilburger, Linda S. : **Baba Sakın Bize Vurma**, Çocuk ve Aile İçi Şiddet, Ekinoks Yayıncılık, İstanbul, t.y.,

Yavuzer, Haluk :**Çocuk ve Suç**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

Yılmaz, Gonca /v.d., :"Bir Çocuk İstismarı Vakası", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, Ankara, C:46, No:4, Ekim-Aralık 2003, s.295-298.

Yılmaz, Sibel :"Sokak Çocukları", Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Yörükoğlu, Atalay :**Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1992.

Yurdakök, Murat :"Dünyada ve Ülkemizde çocuk Sağlığı", Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, C:48, No:3, Ankara 2005, s.203-207.

Yüksel, Saadet : “Çocuk Mağduriyetinin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Legal Yayıncılık, Yıl 4, No:9, İstanbul 2007.

Zeytinoğlu, Sezen : “Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar", **Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Naumann Vakfı, Ankara 1996.

Zeytinoğlu, Sezen :“Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları”, Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi 12-14 Haziran 1989, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara,1989, s. 241-250.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f16bcc6c8b2c3.14374401, 18 Ocak 2012.

http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html., 04 Ocak 2012.

http://atud.org.tr/kutuphane/cinselistismarakarsiavrupakonseyi.pdf, 10 Şubat 2012.

http://www.isguvenligi.net/mevzuat/ab_isig_direktifi.pdf, 26 Ocak 2012.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, 05 Şubat 2012.

http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=327, 12 Şubat 2012.

http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008H0867:EN:NOT, 12 Şubat 2012.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf, 01 Şubat 2012.

www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/coping_with_crime/effects_of_crime/index.php, 21 Şubat 2012.